

**Η Μελέτη της Έννοιας του Τραύματος σε Θύματα Βασανιστηρίων και
οι Επιπτώσεις στην εικόνα του εαυτού και στην Αίσθηση του Υπάρχειν**

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Τμήμα Ψυχολογίας

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών Κλινικής Ψυχολογίας

Αθηνά Βασιλίνα Γαλανοπούλου (Α.Μ: ΚΛΨ1011705)

Φεβρουάριος 2023

Σημείωμα Συγγραφέα

Το παρόν δοκίμιο αποτελεί διπλωματική εργασία που συντάχθηκε για το Τμήμα Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών και υποβλήθηκε τον Φεβρουάριο 2023. Η συγγραφέας βεβαιώνει ότι το περιεχόμενο του παρόντος έργου είναι αποτέλεσμα προσωπικής εργασίας και ότι έχει γίνει η κατάλληλη αναφορά στην εργασία τρίτων, όπου κάτι τέτοιο ήταν απαραίτητο, σύμφωνα με τους κανόνες της ακαδημαϊκής δεοντολογίας.

Η Τριμελής Επιτροπή:

Επόπτρια Καθηγήτρια:

Βασιλική – Λίσσυ Κανελλοπούλου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Κλινικής
Ψυχολογίας ψυχαναλυτικής προσέγγισης, Τμήμα Ψυχολογίας, Εθνικό και
Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Μέλος Τριμελούς Επιτροπής:

Φιλία Ίσαρη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Συμβουλευτικής Ψυχολογίας, Τμήμα
Ψυχολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Μέλος Τριμελούς Επιτροπής:

Ντιάνα (Αρχοντούλα) Χαρίλα, ΕΔΙΠ, Κλινική Ψυχολόγος, Τμήμα Ψυχολογίας,
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	5
Abstract	6
Εισαγωγή.....	7
Το βίωμα των βασανιστηρίων.....	7
Τι είναι τα βασανιστήρια.....	9
Η έννοια του πόνου.....	11
Το βίωμα του πόνου στα βασανιστήρια.....	13
Το σώμα	14
Η έννοια του τραύματος	18
Η θεωρητική βάση της έννοιας του τραύματος	20
Άλλες θεωρητικές προσεγγίσεις του τραύματος	27
Όταν το υποκείμενο πλήττεται από το πραγματικό	33
Η ψυχική απολίθωση	38
Η Ιστορία μιας Νεαρής Κοπέλας που Υπέστη Βασανιστήρια	44
Οι συνέπειες των βασανιστηρίων	45
Το συναίσθημα του φόβου	48
Ερευνητικός στόχος – Ερευνητικά ερωτήματα	49
Μέθοδος	50

	4
ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ	
Μεθοδολογική προσέγγιση	50
Μέσα συλλογής δεδομένων	52
Συμμετέχοντες	53
Διεξαγωγή συνεντεύξεων	54
Ανάλυση δεδομένων	55
Αναστοχαστικότητα	56
Αποτελέσματα	60
Το βίωμα των βασανιστηρίων και η έννοια του τραύματος	62
Η εικόνα του εαυτού	68
Επιθυμία συνέχισης της ζωής	72
Συζήτηση	76
Περιορισμοί της έρευνας και προτάσεις	102
Συμβολή της έρευνας	104
Βιβλιογραφία	106

Περίληψη

Τα βασανιστήρια είναι η πιο σοβαρή παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπου ένα άτομο μπορεί να υποβληθεί. Μια εσκεμμένη και εκ προθέσεως πρόκληση σοβαρού πόνου σε άλλο άτομο, καταστρέφει την ταυτότητα ενός ατόμου, την αίσθηση του εαυτού του και την εμπιστοσύνη στους άλλους ανθρώπους. Σκοπός της παρούσας μελέτης αποτελεί η διερεύνηση του βιώματος των βασανιστηρίων και της έννοιας του τραύματος μέσω αυτής της δύσκολης εμπειρίας και πώς αυτά έρχονται ως τομή στην υποκειμενική ιστορία αυτών των ανθρώπων. Το πώς και εάν αυτή η τραυματική εμπειρία έχει επιπτώσεις στην εικόνα του εαυτού, στην αίσθηση του «υπάρχειν» και τον τρόπο με τον οποίον επιδρά στην συνέχεια της ζωής των θυμάτων βασανιστηρίων. Η έρευνα είναι ποιοτική και στηρίζεται στη διεξαγωγή πέντε συνεντεύξεων, σε άντρες, θύματα βασανιστηρίων. Συνεπώς, η ανάλυση του υλικού του λόγου αυτών των υποκειμένων, έγινε μέσω της Ερμηνευτικής Φαινομενολογικής Ανάλυσης, ενώ η προσέγγιση τους έγινε υπό το πρίσμα της ψυχαναλυτικής σκέψης. Όλοι οι συμμετέχοντες αφηγούνται πώς τα βασανιστήρια αποτελούν κομβικό σημείο στη ζωή τους, μια ρήξη ανάμεσα στο παρελθόν και στο παρόν, επιδρώντας καταλυτικά στην εικόνα του εαυτού τους.

Λέξεις- Κλειδιά: βασανιστήρια, τραύμα, εικόνα εαυτού, αίσθηση του υπάρχειν, συνέχιση της ζωής

Abstract

Torture is the most serious violation of human rights that a person can be subjected to. Deliberately and intentionally inflicting serious pain on another person destroys a person's identity, sense of self and trust in other people. The purpose of this study is to investigate the experience of torture and the concept of trauma through this difficult experience and how these come as an intersection in the subjective history of these people. How and if this traumatic experience affects the self-image, the sense of "being" and the way it affects the continuation of the life of the victims of torture. The research is qualitative and is based on conducting five interviews with male victims of torture. Therefore, the analysis of the speech material of these subjects was done through Interpretive Phenomenological Analysis, while their approach was done in the light of psychoanalytic thinking. All participants describe how torture is a turning point in their lives, a rupture between past and present, catalyzing their self-image.

Keywords: torture, trauma, self-image, sense of existence, continuation of life

Η Μελέτη της Έννοιας του Τραύματος σε Θύματα Βασανιστηρίων και οι Επιπτώσεις στην εικόνα του εαυτού και στην Αίσθηση του Υπάρχειν

Το Βίωμα των Βασανιστηρίων

Πάνω από 100 εκατομμύρια μετανάστες και 13 εκατομμύρια πρόσφυγες έχουν μετακινηθεί πέρα από τα σύνορα παγκοσμίως τις τελευταίες δεκαετίες. Η μετανάστευση είναι αναμφίβολα μεταξύ των ισχυρότερων δυνάμεων που έχουν διαμορφώσει την πρόσφατη ιστορία, και οι τρέχουσες παγκόσμιες αλλαγές ευθύνονται για άνευ προηγουμένου μετακινήσεις ατόμων σε όλο τον κόσμο προς αναζήτηση καλύτερων ευκαιριών και συνθηκών (Yakushko, 2008).

Η έκθεση της Διεθνούς Αμνηστίας του 2010 απαριθμούσε 111 χώρες όπου είχαν καταγραφεί βασανιστήρια και παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων το περασμένο έτος. Υπάρχουν ουσιαστικά στοιχεία που πιστοποιούν τις καταστροφικές συνέπειες των βασανιστηρίων. Κατά συνέπεια, έχουν προκύψει προγράμματα θεραπείας για την αντιμετώπιση αυτών των μοναδικών αναγκών αυτού του πληθυσμού· περισσότεροι από 100.000 άνδρες, γυναίκες και παιδιά έλαβαν φροντίδα σε κέντρα θεραπείας για βασανιστήρια σε όλο τον κόσμο μεταξύ 2008 και 2009. Οι επιζώντες βασανιστηρίων συχνά παρουσιάζουν πολύπλοκα σωματικά και ψυχολογικά συμπτώματα, που περιπλέκονται από πολιτισμικές μεταβλητές και μπορεί να επηρεάσουν τη δέσμευση στη θεραπεία καθώς και την εκδήλωση συμπτωμάτων. Οι πιο συχνές ψυχολογικές διαγνώσεις μεταξύ των επιζώντων βασανιστηρίων είναι Διαταραχή Μετά-τραυματικού Στρες και Μείζων Καταθλιπτική Διαταραχή, με ποσοστά που υπερβαίνουν τον γενικό

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

πληθυσμό. Επειδή οι επιζώντες βασανιστηρίων προέρχονται συχνά από μη δυτικά πολιτισμικά πλαίσια, τα σωματικά συμπτώματα αυτών των διαταραχών μπορεί να εντείνονται επίσης. Τα ψυχολογικά συμπτώματα συχνά επιδεινώνονται από μετά - μεταναστευτικούς παράγοντες όπως οι οικονομικές δυσκολίες, τα μειωμένα κοινωνικά δίκτυα, το πένθος και άλλοι συνεχιζόμενοι στρεσογόνοι παράγοντες (Raghavan, 2013).

Η μετανάστευση, αντισυστημικό σημαίνον, σημαίνει την αποστέρηση της ίδιας του της πατρίδας που υφίσταται ο πολίτης. «Δεν είμαστε πια στο σπίτι μας», «μας κυριεύουν, μας κατακλύζουν, θέλουν να μας αντικαταστήσουν». «Είναι το τέλος του πολιτισμού μας». Αυτά τα θέματα επενδύονται από μια ευρεία φαντασίωση με χρώμα αποκάλυψης. Πρόκειται για το τέλος του κόσμου – το τέλος ενός ορισμένου κόσμου –, του κόσμου των εθνών κρατών που έχουν έλεγχο της επικράτειας και της κυριαρχίας τους και είναι σχετικά ομοιογενή ως προς την εθνική τους σύνθεση. Απειλή ταυτότητας, η μετανάστευση αφορά το ίδιο το είναι του υποκειμένου στο βαθμό που ανήκει σε μια πολιτισμική ομάδα αλλά είναι επίσης μια απειλή εγκληματικής τάξεως καθώς θα μπορούσε να απειλεί τη σωματική του ακεραιότητα. Είναι λοιπόν η ίδια η ύπαρξη των γηγενών και όχι μόνο η ταυτότητά τους που δέχεται επίθεση.

Πράγματι η μετανάστευση έρχεται να δώσει όνομα σε ένα πραγματικό. Αυτό το πραγματικό είναι το τέλος ενός κόσμου και η εκκόλαψη ενός καινούργιου. Το πέρασμα από τον έναν στον άλλον μπερδεύει τα σημεία αναφοράς, βουλιάζει τα υποκείμενα στην αβεβαιότητα και τα φέρνει αντιμέτωπα με το κενό. Οι επιφάσεις κλονίζονται. Το άγχος προβάλλει καθώς το υποκείμενο εκδιώκεται από τη θέση του ως υποκείμενου. Κινδυνεύει να γίνει αντικείμενο. Και τότε είναι μεγάλη του ανακούφιση όταν είναι σε θέση να εντοπίσει στην

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

πραγματικότητα ένα αντικείμενο στο οποίο να μπορεί να τοποθετήσει το αίτιο του άγχους του. Εκεί ακριβώς έγκειται η υπηρεσία του φοβικού αντικειμένου όπως διδάσκει ο Λακάν. Η μετανάστευση είναι αυτό το φοβικό αντικείμενο. Έρχεται να ονοματίσει, να εντοπίσει, να δώσει σάρκα και οστά αλλά και πρόσωπο σε αυτό που αγχώνει. Δηλαδή το γεγονός ότι γίνεται κανείς το παιχνίδι μιας μοίρας πάνω στην οποία δεν έχει έλεγχο. Η παγκοσμιοποίηση είναι η φιγούρα αυτής της μοίρας. Η μετανάστευση είναι η αισθητή και καθημερινή της εκδήλωση. Και είναι ταυτόχρονα απάντηση στο άγχος μετασχηματίζοντάς το σε φόβο (Μπλανσέ, 2022).

Σύμφωνα με μια έρευνα, ιστορικά, πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο είχαν μεγάλη πιθανότητα να βιώσουν βασανιστήρια με πολιτικά κίνητρα. Οι Ηνωμένες Πολιτείες έχουν επανεγκαταστήσει πολλές ομάδες προσφύγων, συμπεριλαμβανομένων πληθυσμών από τη Σομαλία και την Αιθιοπία. Έχοντας βιώσει τον εμφύλιο πόλεμο και την έλλειψη επίσημης κυβέρνησης για περισσότερο από μια δεκαετία, οι Σομαλοί έχουν υποφέρει συχνά τραυματικά γεγονότα. Το να εκτιμηθεί η επικράτηση των βασανιστηρίων σε κοινοτικά δείγματα προσφύγων είναι εξαιρετικά δύσκολο, συχνά αδύνατο να επιτευχθεί. Η πολιτική και συναισθηματική ευαισθησία των βασανιστηρίων καθιστά δύσκολη τη μελέτη και οι πρόσφυγες αποτελούν ιδιαίτερες ομάδες για έρευνα (Jaranson et al. 2004).

Τι είναι τα Βασανιστήρια

Τα βασανιστήρια είναι η πιο σοβαρή παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπου ένα άτομο μπορεί να υποβληθεί. Μια εσκεμμένη και εκ προθέσεως πρόκληση σοβαρού πόνου σε άλλο άτομο, καταστρέφει την ταυτότητα

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

ενός ατόμου, την αίσθηση του εαυτού του και την εμπιστοσύνη στους άλλους ανθρώπους. Τα βασανιστήρια, όπως ορίζονται από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών, αφορούν σε μια πράξη κατά την οποία έντονος πόνος είτε σωματικός είτε ψυχικός, επιβλήθηκε σκόπιμα σε ένα άτομο, από ή κατά την υποκίνηση ή με τη συγκατάθεση ή τη συναίνεση δημόσιου λειτουργού ή άλλου προσώπου που ενεργεί υπό επίσημη ιδιότητα. Η Παγκόσμια Ιατρική Ένωση (WMA) του Τόκιο ορίζει τα βασανιστήρια χωρίς να προσδιορίζει έναν δράστη αλλά ως «εσκεμμένη, συστηματική ή απρόβλεπτη πρόκληση σωματικού ή ψυχικού πόνου από ένα ή περισσότερα άτομα, που δρουν μόνοι ή υπό τις διαταγές μιας εξουσίας, για να αναγκάσουν ένα άτομο να δώσει μια πληροφορία, να ομολογήσει ή για οποιονδήποτε άλλο λόγο. Τα βασανιστήρια ασκούνται σε περισσότερες από 140 χώρες παγκοσμίως σύμφωνα με τη Διεθνή Αμνηστία, χώρες όπου πολλοί αναγκάστηκαν να μεταναστεύσουν από τη χώρα καταγωγής τους. Η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (UNHCR) εκτιμά ότι ως το τέλος του 2014, 59,5 εκατομμύρια άνθρωποι εξαναγκάστηκαν να εκτοπιστούν από διώξεις, συγκρούσεις ή παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Τραυματικές εμπειρίες και συγκεκριμένα τα βασανιστήρια, έχει βρεθεί πως είναι προγνωστικός παράγοντας ψυχικών διαταραχών, όπως Διαταραχή Μετα-τραυματικού Στρες (PTSD), κατάθλιψη και αγχώδεις διαταραχές. Εξαιτίας των επιδράσεων τους, το ιστορικό του τραύματος αποτελεί σημαντικό παράγοντα στην υγεία των ανθρώπων που έχουν αναγκαστεί να μεταναστεύσουν (Sigvardsdotter, 2016).

Το μαρτύριο, τόσο σωματικό όσο και ψυχολογικό, φαίνεται να είναι το βασικό μέλημα στα βασανιστήρια (Améry. 1980, Foucault. 1975, Innes. 1998; Korovessis, 1970; Millet, 1994; Peters, 1996; Scarry, 1985).

Ο Amery (1980), που βίωσε βασανιστήρια, περιγράφει την αίσθηση του πόνου: *«Ο πόνος ήταν αυτό που ήταν. Από εκεί και πέρα δεν υπάρχει τίποτα να πούμε»*.

Οι ποιότητες των συναισθημάτων είναι τόσο ασύγκριτες όσο και απερίγραπτες. Σημαδεύουν το όριο της ικανότητας της γλώσσας να επικοινωνεί. Στα βασανιστήρια, οι συνθήκες είναι ειδικά σχεδιασμένες να ενισχύουν το βίωμα του πόνου, να εμποδίζουν τη λειτουργία των φυσικών αναστολέων του πόνου, να αποτρέπουν τις βέλτιστες συνθήκες για ανάκαμψη από αυτόν και να τον αυξάνουν με όσο το δυνατόν περισσότερους τρόπους. Η χειραγώγηση του πόνου και του στρες στα βασανιστήρια υποδηλώνει ότι πρόκειται για μια βίαιη επίθεση στα θεμέλια του ανθρώπου, του σώματος, παρόλο που οι τελικοί στόχοι μπορεί είναι το μυαλό ή/και η κοινωνική ταυτότητα αυτών των ανθρώπων (Luci, 2017).

Η έννοια του πόνου

Ο πόνος είναι ένα τόσο περίπλοκο φαινόμενο που χιλιάδες επιστήμονες δεν έχουν ακόμη απομονώσει και κατανοήσει όλες τις πτυχές του. Μια σημαντική προσωπικότητα στην επιστήμη του πόνου, ο Λίβινγκστον (1998), είπε σε ένα σημείο ότι «τίποτα δεν μπορεί να ονομαστεί σωστά ως πόνος, εκτός και αν γίνει συνειδητά αντιληπτός ως τέτοιος». Η λέξη «πόνος» προέρχεται από την αρχαία ελληνική λέξη πόνος (σκληρή δουλειά) και το λατινικό «poena», που και τα δύο αναφέρονται κυρίως στην τιμωρία ή την ποινή. Οι αρχαίοι Έλληνες πίστευαν ότι πολλοί θεοί απέδιδαν αμοιβές και τιμωρίες, όπου και τα δυο γενικά προσλαμβάνονταν από τους ανθρώπους ως πόνος. Ο Αριστοτέλης μίλησε για τον

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

πόνο και την ηδονή ως «πάθη της ψυχής» και ισχυρίστηκε πως «όπου υπάρχει αίσθηση, υπάρχει και πόνος ή ευχαρίστηση».

Σύμφωνα με τον Διεθνή Οργανισμό για τη μελέτη του πόνου, ο πόνος είναι μια δυσάρεστη αισθητηριακή και συναισθηματική εμπειρία που σχετίζεται με πραγματική ή πιθανή βλάβη των ιστών (Merskey and Bogduk, 1994). Συνεπώς, ο πόνος γίνεται αντιληπτός ως μια αρνητική αισθητηριακή και συναισθηματική εμπειρία. Ο πόνος και το υποφέρειν (suffering) χρησιμοποιούνται συχνά ως συνώνυμα, αλλά το τελευταίο αναφέρεται επίσης σε ψυχολογική ή κοινωνική πληγή. Το υποφέρειν περιλαμβάνει επίσης την κοινωνική δυστυχία και το άγχος, καθώς και τη συναισθηματική συνιστώσα του πόνου (Anderson, 2013).

Η ψυχαναλυτική πρακτική υποδεικνύει ότι ένας έντονος πόνος προκαλείται πάντοτε από μια, έστω και στιγμιαία, αναστάτωση του εγώ. Επίσης, από τη στιγμή που θα εγκατασταθεί στο ασυνείδητο, θα επανεμφανίζεται μεταμορφωμένος σε επίπονα και ανεξήγητα γεγονότα της καθημερινής ζωής. Σύμφωνα με τον Freud, ο σωματικός πόνος είναι η ρήξη του προστατευτικού ορίου του εγώ. Αυτή η ρήξη προκαλείται από ένα οποιοδήποτε εξωτερικό ατύχημα το οποίο φθείρει τους ιστούς, για παράδειγμα ένα κάψιμο. Αυτό που συμβαίνει είναι το εξής: το εξωτερικό ατύχημα σπάει το περίβλημα του εγώ και προκαλείται ένα ενεργειακό φαινόμενο μαζικής εισόδου ενέργειας από αυτό το άνοιγμα. Μια μαζική είσοδος ενέργειας που θα εισβάλει στο εγώ σαν σίφουνας και θα πλημμυρίσει όχι το σώμα, αλλά το εγώ. Είτε προσβάλλεται το εξωτερικό περίβλημα του σώματος, είτε τα εσωτερικά όργανα, το εγώ που πονά θα αισθανθεί φαντασιακά τον τραυματισμό ως προσβολή του περιβλήματος, της περιφέρειας. Ωστόσο, σε περίπτωση πολύ σοβαρού ατυχήματος το εγώ δεν διαχωρίζεται πλέον από το σώμα και δεν αντιλαμβάνεται πλέον το σώμα ως

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

προστατευτικό περίβλημα. Σε τέτοιες στιγμές, όπου είμαστε το αναστατωμένο σώμα, δεν υπάρχει πια σωματικός τραυματισμός διότι συντρίβεται όλο το είναι. Επομένως, ο σωματικός πόνος είναι το αποτέλεσμα μιας εισβολής στο εσωτερικό του ψυχικού συστήματος, μιας ώθησης που ήρθε απέξω (Aubert, 1996), είναι ένα συναίσθημα, μια αίσθηση που προκαλείται από τη μαζική είσοδο ενέργειας η οποία εισβάλλει και καταλαμβάνει το ασυνείδητο, το κέντρο του ψυχισμού (Κανελλοπούλου, 2012, σ. 44-47).

Το Βίωμα του Πόνου στα Βασανιστήρια

Τα βασανιστήρια περιλαμβάνουν βαθμούς πόνου και φόβου που συχνά λέγεται ότι είναι εντελώς απερίγραπτοι. Πράγματι, αυτές οι εμπειρίες υποστηρίζεται πως μερικές φορές καταστρέφουν στα θύματά τους την ίδια την ελπίδα για οποιοδήποτε είδος επικοινωνίας ή κοινής εμπειρίας. Ο όρος «βασανιστήρια» έχει αποδειχθεί πως είναι εκπληκτικά δύσκολο να προσδιοριστεί. Δεν υπάρχει σαφής συμφωνία σχετικά με τη διάκριση μεταξύ βασανιστηρίων, εξαναγκασμού και χειραγώγησης, ή τεχνικών, όπως ο ύπνος και η αισθητηριακή στέρηση, η απομόνωση ή η παρατεταμένη ανάκριση, θα έπρεπε να υπολογίζονται ως μορφές βασανιστηρίων. Τα βασανιστήρια είναι απολύτως «βάρβαρα» και «απάνθρωπα»: η πιο πιθανή βαθιά παραβίαση της αξιοπρέπειας της ανθρώπινης ύπαρξης. Τα θύματα βασανιστηρίων βρίσκουν τον εαυτό τους να είναι όχι μόνο σωματικά και ηθικά ανυπεράσπιστα, αλλά και εκτεθειμένα σε μια βούληση που εμφανίζεται σε μεγάλο βαθμό, αν όχι πλήρης, αυθαίρετη (Sussman, 2005).

Το βασανιστήριο εδράζεται σε μια ποσοτική τέχνη της οδύνης. Αλλά δεν είναι μόνο αυτό: πρόκειται για μια παραγωγή που διέπεται από κανόνες. Το

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

βασανιστήριο συσχετίζει τον τύπο του σωματικού πλήγματος, την ποιότητα, την ένταση, τη διάρκεια της οδύνης με την βαρύτητα του εγκλήματος, το πρόσωπο του εγκληματία και την κοινωνική θέση των θυμάτων του. Υπάρχει ένας νομικός κώδικας του πόνου, όταν η ποινή παίρνει τη μορφή βασανισμού, δεν πλήττει κατά τύχη ή μονομιάς το σώμα. Το βασανιστήριο αποτελεί μέρος ενός τελετουργικού. Είναι ένα στοιχείο της τιμωρητικής τελετουργίας, το οποίο ανταποκρίνεται σε δυο απαιτήσεις. Σε σχέση με το θύμα, πρέπει να στιγματίζει: προορίζεται, είτε από την ουλή που αφήνει στο σώμα, είτε από τη λαμπρότητα που το συνοδεύει να ατιμάσει το θύμα του. Χαράσσει γύρω, ή μάλλον πάνω στο ίδιο το σώμα του καταδίκου, ανεξάλειπτα διακριτά σημάδια. Σε κάθε περίπτωση, η μνήμη των ανθρώπων θα κρατήσει την ανάμνηση της δημόσιας έκθεσης, της διαπόμπευσης, του βασανισμού και της οδύνης που έχουν δεόντως αποτυπωθεί σ' αυτήν (Foucault, 2011, σ. 43).

Το Σώμα

Στη συνέχεια, ο Foucault, στο έργο του, «Επιτήρηση και Τιμωρία», «η Γέννηση της Φυλακής», περιγράφει πως τα τιμωρητικά συστήματα των κοινωνιών πρέπει να μελετηθούν με βάση μια ορισμένη «πολιτική οικονομία» του σώματος. Ακόμη και αν δεν καταφεύγουν σε βίαιες ή αιματηρές τιμωρίες, ακόμη και όταν χρησιμοποιούν «ήπιες» μεθόδους που εγκλείουν ή σωφρονίζουν, στο επίκεντρο βρίσκεται πάντα το σώμα. Οι ιστορικοί έχουν στραφεί εδώ και καιρό στην ιστορία του σώματος. Μελέτησαν το σώμα στο πεδίο της ιστορικής δημογραφίας ή της ιστορικής παθολογίας. Το εξέτασαν ως έδρα αναγκών και ορέξεων, ως τόπο διεργασιών που άπτονται της φυσιολογίας ή του μεταβολισμού, ως στόχο μικροβιακών ή ιογενών επιθέσεων. Έδειξαν σε ποιον βαθμό οι ιστορικές διαδικασίες ενέχονται σ' αυτό που θα μπορούσε να εκληφθεί ως το αμιγώς

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

βιολογικό έδαφος της ύπαρξης, και ποια θέση πρέπει να αποδοθεί στην ιστορία των κοινωνιών σε βιολογικά «συμβάντα», όπως η κυκλοφορία των βακίλων ή η επιμήκυνση του χρόνου ζωής. Ωστόσο, το σώμα βρίσκεται επίσης άμεσα βυθισμένο σε ένα πολιτικό πεδίο. Οι σχέσεις εξουσίας διενεργούν επ' αυτού μια άμεση επιλαβή. Το επενδύουν, το στιγματίζουν, το εκγυμνάζουν, το βασανίζουν, το εξαναγκάζουν να εργαστεί, το υποβάλλουν σε τελετές, απαιτούν από αυτό διακριτικά σημάδια. Η πολιτική επένδυση του σώματος είναι συνυφασμένη, ακολουθώντας σύνθετες και αμοιβαίες σχέσεις, με την οικονομική χρήση του. Σε μεγάλο βαθμό, το σώμα επενδύεται από σχέσεις εξουσίας και κυριαρχίας καθόσον συνιστά παραγωγική δύναμη. Το σώμα γίνεται χρήσιμη δύναμη μόνο αν είναι ταυτοχρόνως παραγωγικό σώμα και καθυποταγμένο σώμα. Το βασανισμένο σώμα εγγράφεται κατ' αρχάς στη δικαστική τελετουργία που πρέπει να παραγάγει, σε κοινή θέα, την αλήθεια του εγκλήματος (Foucault, 2011, σ. 35, 44).

Ο αιώνας που πέρασε χαρακτηρίστηκε από πολλούς ως ο αιώνας του σώματος. Και αυτό λόγω του πρωτοφανούς ενδιαφέροντος που επέδειξε για την ενσώματη ύπαρξη του ανθρώπου. Το ανθρώπινο σώμα βρέθηκε πράγματι στο επίκεντρο της έρευνας πολλών επιστημών, οριζόμενο μάλιστα ως σταυροδρόμι στο οποίο αυτές συναντήθηκαν για πρώτη φορά. Η ψυχαναλυτική θεωρία δεν υπήρξε αμέτοχη σε αυτή την πρωτοφανή επικέντρωση του ενδιαφέροντος στο επίπεδο του σώματος, αλλά συνετέλεσε στη ριζοσπαστική ανανέωση της θεώρησης του, στην αποφυσικοποίησή του και, άρα, στη δυνατότητα ενός ριζικού επαναπροσδιορισμού του. Στην πραγματικότητα, ασχολήθηκε εκτενώς με το σώμα, επαναπροσδιορίζοντάς το ριζικά μέσω της ρηζικέλευτης έννοιας του ασυνειδήτου, έτσι όπως μας την κληροδότησε ο Freud και την ανέπτυξε στη συνέχεια ο Lacan. Η Ψυχανάλυση γεννήθηκε από μια επερώτηση του σώματος

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

και, πιο συγκεκριμένα, από την απορία που γέννησε το μυστηριώδες, το ατίθασο σώμα του υστερικού υποκειμένου.

Στην προοπτική που ανοίγει η ψυχανάλυση, το σώμα δεν εξαντλείται σε μια ανιστορική ή διστορική πραγματικότητα, αλλά αποτελεί μια συμβολική και άρα κοινωνικό-ιστορικά επικαθορισμένη κατασκευή. Δεν αποτελεί μια φυσική και αμετάβλητη ύλη, αλλά κάτι το ευμετάβλητο, στον βαθμό που συγκροτείται σε σχέση με τον μεγάλο Άλλο, τον Άλλο της γλώσσας, τον κοινωνικό Άλλο, που του προσφέρει τόσο τα φαντασιακά στοιχεία βάσει των οποίων αποκτά μορφή και δημιουργεί τις ταυτίσεις του, όσο και τις συμβολικές συντεταγμένες εντός των οποίων αποκτά όνομα και πρόσβαση σε συγκεκριμένους τρόπους απόλαυσης. Όλα αυτά τα στοιχεία δεν είναι ασφαλώς άσχετα με τις κοινωνικό-ιστορικές συνθήκες μέσα στις οποίες το έμβιο ον συγκροτείται ως υποκείμενο, περνά δηλαδή στο επίπεδο του ομιλ-όντος (Κατσογιάννη, 2018, σ. 29-32).

Για να έχουμε ένα υποκείμενο, χρειαζόμαστε πρώτα ένα σώμα. Δεν υπάρχει υποκείμενο χωρίς σώμα. Η Ψυχανάλυση δίνει στο σώμα του υποκειμένου μεγάλη σημασία. Ας μην ξεχνάμε ότι ξεκίνησε με την αναμέτρηση του Freud με τα συμπτώματα και τα σώματα των υστερικών ασθενών. Για ποιο σώμα όμως μιλάμε; Ο οργανισμός, όπως αποκαλούμε συνήθως το σώμα, είναι αυτό που λαμβάνουμε από τον Άλλον. Το σώμα είναι ο Άλλος και μέσω του Άλλου είναι που ο οργανισμός μεταμορφώνεται σε σώμα, ένα σώμα που είναι αρκετά ευαίσθητο στα σημαίνοντα και διαιρείται από την ορμή. Αυτός είναι ο τύπος του σώματος για το οποίο ενδιαφέρεται η Ψυχανάλυση: ένα ομιλούν σώμα, μπλεγμένο μέσα σε ένα δίκτυο σημαινόντων, το οποίο μπορεί να το κάνει άρρωστο ή να το επαναφέρει πίσω στην υγεία. Για να υπάρχει ένα σώμα, χρειαζόμαστε τον οργανισμό, τη γλώσσα και την εικόνα. Αυτές οι τρεις

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

διαστάσεις, το πραγματικό, το συμβολικό και το φαντασιακό, είναι συνδεδεμένα μέσω του Βορρόμειου κόμβου, που αποτελεί την λειτουργία του υποκειμένου. Η εικόνα είναι βασική στο ανθρώπινο υποκείμενο, που γεννιέται ανώριμο. Μέσω της ιδέας του σταδίου του καθρέφτη, ο Lacan μας δείχνει πώς το ανθρώπινο υποκείμενο κατασκευάζει το δικό του σώμα, από ένα κατακερματισμένο σε ένα σώμα που ενώνεται από την εικόνα. Το σώμα εισάγεται στην Ψυχανάλυση μέσω της εικόνας, αλλά και μέσω του συμπτώματος, ως σωματικό γεγονός. Θα μπορούσαμε να αναρωτηθούμε αν όλα τα συμπτώματα δεν είναι σωματικά φαινόμενα. Για παράδειγμα, στην υστερία αυτό είναι εμφανές. Το υστερικό σύμπτωμα είναι μια μορφή απόλαυσης που παραμένει εγγεγραμμένη στο συμβολικό του σώματος. Και στη σχιζοφρένεια είναι επίσης εμφανές, στο φαινόμενο του «ξένου» σώματος. Το σύμπτωμα αφορά στο σώμα της απόλαυσης. Ο Lacan ορίζει το σύμπτωμα ως σωματικό γεγονός, δείχνοντας πώς η ευχαρίστηση είναι κυρίαρχη. Τι σημαίνει αυτό για το σώμα; Σημαίνει πώς έχουμε ένα σώμα που υποφέρει. Από πού προέρχεται αυτό το υποφέρειν; Το σώμα υποφέρει από την αλήθεια, για την ακρίβεια επειδή παρεμποδίζεται από την γλώσσα, και η αλήθεια περιπλέκει τη σχέση του με τον κόσμο και το πραγματικό. Το σώμα γίνεται ένα κοινωνικό σώμα, ένα πολιτισμένο σώμα, που ως αποτέλεσμα περιλαμβάνει τις συμβολικές και φαντασιακές σχέσεις. Αυτό αφορά όλες τις κοινωνίες. Η μόνη διαφορά είναι ότι οι σωματικές πρακτικές δεν είναι ίδιες σε όλους τους πολιτισμούς και επιπλέον, κάποιες μορφές σωματικών πρακτικών, λαμβάνονται ως βάρβαρες. Αυτό που ο Lacan ονομάζει λόγο, αφορά σε έναν συγκεκριμένο τύπο κοινωνικού δεσμού. Ως μορφή κοινωνικού δεσμού, κάθε λόγος ρυθμίζει δυο πράγματα: έναν περιορισμό της απόλαυσης και μια απόλαυση που αποζημιώνει για αυτόν τον περιορισμό και που προσφέρεται μέσω του κάθε

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

λόγου. Ο λόγος μας δίνει το σώμα μας, το σώμα, το οποίο μπορούμε να πούμε ότι το έχουμε. Έχω ένα σώμα, σημαίνει ότι μπορώ να κάνω κάτι με αυτό, λέει ο Lacan. Το υποκείμενο δεν είναι μια απομονωμένη ενότητα αλλά βρίσκει τον εαυτό του σε έναν κοινωνικό δεσμό και συνεπώς στον καπιταλιστικό λόγο, σε έναν κόσμο δηλαδή που αντικειμενικοποιεί και εμπορευματοποιεί τις ανθρώπινες υπάρξεις (Canellopoulos, 2010).

Η Έννοια του Τραύματος

Στην ελληνική γλώσσα, «τραύμα» σημαίνει πληγή, πλήγμα και προέρχεται από το αρχαιοελληνικό ρήμα τιτρώσκω (διαπερνώ, τρυπώ). Σε πρόσφατη όμως ετυμολογική διερεύνηση διαπιστώθηκε ότι η αρχική ρίζα είναι το ρήμα τυρώ, «τρίβω», και στην αρχαία ελληνική γλώσσα έχει δυο σημασίες: α) προστρίβω, κοπανάω, και β) σβήνω, καθαρίζω. Σύμφωνα, λοιπόν, με τον αρχικό ορισμό, τραύμα είναι το σημάδι που μένει όταν κάτι προστρίβεται πάνω σε κάτι άλλο. Άρα, προκύπτουν δυο διαφορετικά αποτελέσματα ανάλογα με τον τρόπο και τις συνθήκες του τριψίματος. Το ένα είναι η δημιουργία πληγής (από επίμονη προστριβή και πάνω σε κάποιον) και το άλλο είναι το σβήσιμο και η ανακαίνιση (όπως κάνει η γομολάστιχα όταν τρίβεται σε χαρτί). Σε σχέση με τις ανθρώπινες εμπειρίες, το πρώτο αποτέλεσμα είναι η πληγή, όταν μια δυνατή και έντονη εμπειρία «προστρίβεται» και «διαπερνά» κάποιον, ενώ το δεύτερο είναι η αναζωογόνηση και ανακαίνιση, η δημιουργία μιας νέας αρχής όπου το πρόσωπο αυτό μπορεί να ξεκινήσει μια νέα ζωή διαγράφοντας τις παλιότερες προτεραιότητες. Η σημασία της λέξης «τραύμα» ως «σβήσιμο, διαγραφή» αφορά μια πολύ συνηθισμένη αντίδραση όλων των ανθρώπων μετά από μια δύσκολη και

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

έντονη εμπειρία, όταν αντιλαμβάνονται ότι, όσο φριχτός κι αν είναι ο πόνος, ο αποπροσανατολισμός, η αναστάτωση και όλα τα άλλα που υφίστανται, σημαδεύει τη ζωή τους, επίσης, μια εντελώς νέα αίσθηση αναφορικά με τις προτεραιότητες και το νόημα της ζωής (Papadopoulos, 2002).

Το τραύμα και ο τραυματισμός είναι όροι που χρησιμοποιούνται από παλιά στην ιατρική και τη χειρουργική. Μια ακόμα σημασία της λέξης «τραύμα», που προέρχεται από το ρήμα τιτρώσκω, που σημαίνει διατρυνώ, αφορά στον τραυματισμό που συνοδεύεται από ρήξη (λύση συνεχείας). Η ψυχανάλυση οικειοποιήθηκε τους όρους αυτούς (στον Freud απαντά μόνο ο όρος τραύμα) μεταφέροντας σε ψυχικό επίπεδο τις τρεις σημασιοδοτήσεις που εμπεριέχουν: βίαιος κλονισμός (choc), ρήξη και συνέπειες πάνω στο σύνολο της οργάνωσης.

Το τραύμα αφορά σε ένα συμβάν της ζωής ενός ατόμου, το οποίο ορίζεται από την ένταση του, από την αδυναμία του ατόμου να το αντιμετωπίσει κατά τρόπο κατάλληλο, και από τον συγκλονισμό και τις παθογόνες επιπτώσεις διάρκειας που επιφέρει στην ψυχική του οργάνωση. Υπό οικονομικούς όρους, ο τραυματισμός χαρακτηρίζεται από μια εισροή διεγέρσεων που θεωρείται υπερβολική σε σύγκριση με τον βαθμό ανοχής του ατόμου και με την ικανότητα του να τις ελέγξει και να τις επεξεργαστεί ψυχικά.

Στην περίοδο μεταξύ 1890 και 1897, στην ψυχανάλυση ο τραυματισμός χαρακτηριζόταν κατ' αρχήν ένα προσωπικό συμβάν στην ιστορία του ατόμου, εντοπίσιμο μέσα στον χρόνο και υποκειμενικά σημαντικό εξ' αιτίας των οδυνηρών συναισθημάτων που μπορούσε να εκλύσει. Δεν είναι δυνατόν να γίνεται λόγος για τραυματικά συμβάντα κατά τρόπο απόλυτο, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η ιδιαίτερη σε κάθε άτομο «ευπάθεια». Για να υπάρξει

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

τραυματισμός υπό την αυστηρή έννοια του όρου, δηλαδή μη εκτόνωση της εμπειρίας, που παραμένει έτσι στο εσωτερικό του ψυχισμού ως «ξένο σώμα», απαιτείται η παρουσία ορισμένων αντικειμενικών συνθηκών. Η τραυματική αξία του συμβάντος έγκειται στην ιδιοτυπία των περιστάσεων: ιδιόμορφη ψυχολογική κατάσταση υπό την οποία βρίσκεται το άτομο κατά τη στιγμή του συμβάντος («υπνοειδής κατάσταση» κατά Breuer), λόγοι ανωτέρας βίας (κοινωνικές συνθήκες, υποταγή στο καθήκον) που απαγορεύουν ή παρακωλύουν την κατάλληλη εκτόνωση («επίσχεση»), τέλος, και κυρίως κατά τον Freud, ψυχική σύγκρουση που εμποδίζει το άτομο να απαρτιώσει στη συνειδητή προσωπικότητα του την εμπειρία που του συνέβη (άμυνα). Ο Breuer και ο Freud σημειώνουν επίσης ότι μια σειρά συμβάντων, κανένα από τα οποία δεν θα μπορούσε από μόνο του να λειτουργήσει τραυματικά, μπορούν να επιπροσθέσουν τις επιπτώσεις τους («άθροιση») (Laplanche & Pontalis, 1986, σ.503-504).

Η Θεωρητική Βάση της Έννοιας του Τραύματος

Σύμφωνα με τα έργα και την θεωρητική κατεύθυνση του Freud, η θέση κατά την οποία, ο τραυματισμός είναι ουσιαστικά σεξουαλικός, επιβεβαιώνεται κατά τη διάρκεια των ετών 1895-1897 και ότι, κατά την ίδια περίοδο, η ανακάλυψη του πρωταρχικού τραυματισμού εντοπίζεται στην προεφηβική ηλικία. Η δράση του τραυματισμού αποσυντίθεται σε πολυάριθμα στοιχεία και προϋποθέτει πάντοτε την ύπαρξη δυο τουλάχιστον συμβάντων: κατά τη διάρκεια μιας πρώτης σκηνής, της λεγόμενης σκηνής της αποπλάνησης, το παιδί πέφτει θύμα σεξουαλικής απόπειρας εκ μέρους ενός ενήλικα, χωρίς όμως αυτή να γεννήσει μέσα του σεξουαλική διέγερση. Μια δεύτερη σκηνή, συχνά ανώδυνη φαινομενικά, και η οποία λαμβάνει χώρα μετά την ενήβωση, ανακαλεί μέσω κάποιου συνειρμικού στοιχείου την πρώτη σκηνή. Η ανάμνηση της πρώτης είναι

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

αυτή που εκλύει την εισροή των σεξουαλικών διεγέρσεων, υπερφαλαγγίζοντας τις άμυνες του εγώ. Η πρώτη σκηνή γίνεται παθογόνος μονάχα ως ανάμνηση, δηλαδή εκ των υστέρων, στον βαθμό που προκαλεί εισροή εσωτερικών διεγέρσεων. Ταυτόχρονα, φαίνεται πως σχετικοποιείται η αξιολόγηση του ρόλου που παίζει το εξωτερικό συμβάν. Η θεώρηση του ψυχικού τραυματισμού στη βάση του σωματικού τραυματισμού υποχωρεί, εφ' όσον η δεύτερη σκηνή δεν δρα χάρη στη δική της ενέργεια, αλλά μόνο υπό την ιδιότητά της ότι αφυπνίζει μια ενδογενούς προελεύσεως διέγερση. Υπ' αυτήν την έννοια, οι αντιλήψεις του Freud που παρουσιάζουμε συνοπτικά εδώ ανοίγουν ήδη το δρόμο προς την ιδέα, σύμφωνα με την οποία τα εξωτερικά συμβάντα έχουν ψυχικές επιπτώσεις, μόνο στον βαθμό που δραστηριοποιούν ορισμένες φαντασιώσεις και προκαλούν εισροή ενορμητικών διεγέρσεων (Laplanche & Pontalis, 1986, σ.505).

Στο έργο των Breuer και Freud, «Μελέτες για την υστερία», αναφέρεται μια πρώτη δήλωση που είχε κάνει ο Breuer, όπου είχε υποστηρίξει πως η αποκρουσμένη, η απωθημένη σεξουαλικότητα γίνεται η αιτία που αρρωσταίνει το άτομο. Και όχι μόνο η σεξουαλικότητα. Οτιδήποτε αποκρούει, αποδιώχνει το άτομο από πάνω του, είτε επειδή το θεωρεί δυσάρεστο είτε το νιώθει ως οδυνηρό, δεν το εξαφανίζει, αλλά απλώς το απωθεί, το συσσωρεύει στο ασυνείδητο του, όπου εκεί αυτό το φυλακισμένο, απωθημένο υλικό συνεχίζει την υπονομευτική, παθογόνο λειτουργία του. Μόνο αν απελευθερωθεί από εκεί, αν βγει στην επιφάνεια και έλθει πάλι απακαθαρμένο στη συνείδηση, του αφαιρείται η νοσογόνος δράση. Αυτά που πραγματεύεται ο Breuer εδώ θεωρητικά προέρχονται από παρατηρήσεις που είχε κάνει δέκα περίπου χρόνια πριν σε εκείνη την ενδιαφέρουσα ασθενή, για την οποία μιλούσε τότε στον Freud και η οποία στο ιστορικό ασθενείας πήρε το όνομα «Άννα Ο.». Τότε, χρησιμοποιούταν η

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

καθαρτική μέθοδος, που ήταν απλή, ως πρόδρομος όμως της μεταγενέστερης ψυχαναλυτικής τεχνικής, που ανέπτυξε ο Freud, ρηξικέλευθη, αφού με αυτή αναγνωρίστηκε για πρώτη φορά ότι μπορεί κανείς να εισχωρήσει στην ψυχή του ασθενούς, να βρει εκεί μια απωθημένη ανάμνηση από ένα τραυματικό βίωμα, να ανασύρει την ανάμνηση από το ασυνείδητο και να δώσει στον άρρωστο τη δυνατότητα να «εκφορτίσει» με λόγια το βίωμα που ήταν υπεύθυνο για το νοσηρό σύμπτωμα. Στις υπόλοιπες περιπτώσεις των ιστορικών ασθενείας του Freud, αναγνωρίζεται πιο έντονα σαφώς το αλλού φανερό και το αλλού κρυφό σεξουαλικό στοιχείο. Για παράδειγμα, η τρίτη ασθενής του Freud, η «Καταρίνα» του είπε πως έπασχε από δύσπνοια και συχνά έχει την παραίσθηση ότι βλέπει ένα φρικτό, μη αναγνωρίσιμο πρόσωπο, που την τρομάζει. Είχε πέσει θύμα σεξουαλικών επιθέσεων από τον πατέρα της, ο οποίος δεν τα πήγαινε καλά με τη μητέρα της και πέρα από αυτό διατηρούσε σεξουαλικές σχέσεις με την εξαδέλφη της «Καταρίνας», που και αυτή δούλευε στο πανδοχείο. Ο πατέρας της είχε αποχωρήσει από την οικογενειακή επιχείρηση, συζούσε με την εξαδέλφη και δούλευαν το άλλο πανδοχείο στην απέναντι κορυφή του βουνού. Όλα αυτά τα τραυματικά βιώματα είχαν φέρει σε απόγνωση και σε σύγχυση την αθώα κοπέλα. Σε μια άλλη περίπτωση, ο Freud σχολίασε ότι «στην κυρία φον Ν.» τα συναισθηματικά φορτία πολλών τραυματικών βιωμάτων διατηρούνταν και ότι μια ζωνή αναμνηστική δραστηριότητα έφερνε στην ψυχική επιφάνεια τότε το ένα και τότε το άλλο τραύμα.

Στη συνέχεια του έργου του, ο Freud σημειώνει πώς έφτασε χωρίς περιστροφές στη διαπίστωση ότι για την πρόκληση και την απόκτηση της νεύρωσης η αιτιολογία πρέπει να αναζητείται σε σεξουαλικούς παράγοντες. Εδώ ήλθε να προστεθεί η διαπίστωση ότι διάφοροι σεξουαλικοί παράγοντες

δημιουργούν σε γενικές γραμμές και διαφορετικές εικόνες νευρώσεων (Breuer & Freud, 1895, σ.12-15).

Στα επόμενα χρόνια, η αιτιολογική εμβέλεια του τραυματισμού περιορίζεται προς όφελος της φαντασιωσικής ζωής και των καθηλώσεων στα διάφορα λιβιδινικά στάδια. Η οπτική γωνία του τραύματος, αν και δεν εγκαταλείπεται, όπως υπογράμμισε ο ίδιος ο Freud, ενσωματώνεται σε μια αντίληψη, σύμφωνα με την οποία υπεισέρχονται και άλλοι παράγοντες, όπως η ιδιοσυγκρασία και η παιδική ιστορία. Στο έργο του «Πέραν από την αρχή της ηδονής», επαναφέρεται ο οικονομικός ορισμός του τραυματισμού ως ρήξης και ο Freud οδηγείται στη διατύπωση της υπόθεσης ότι η υπερβολική εισροή διεγέρσεων θέτει ευθύς εξ αρχής εκτός λειτουργίας την αρχή της ηδονής, εξαναγκάζοντας το ψυχικό σύστημα να εκπληρώσει ένα πιο επείγον καθήκον, καθήκον που συνίσταται στη δέσμευση των διεγέρσεων κατά τρόπο που να επιτρέπει στη συνέχεια την εκφόρτισή τους. Η επανάληψη των ονείρων όπου το άτομο ξαναζεί έντονα το ατύχημα και ξαναβρίσκεται στην τραυματική κατάσταση ωσάν να προσπαθούσε να την ελέγξει, ανάγεται στον καταναγκασμό της επανάληψης (Laplanche & Pontalis, 1986, σ.506).

Πιθανόν οι φρικιαστικές συνέπειες του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου και ορισμένες προσωπικές τραγικές εμπειρίες οδήγησαν τον Freud να τονίσει τη σημασία των πραγματικών εξωτερικών συμβάντων. Νέες εμπειρίες με νευρώσεις που σχετίζονται με τον πόλεμο τον επαναφέρουν στο ψυχο-οικονομικό μοντέλο, δηλ. θέματα έντασης ψυχικής ενέργειας και τρόποι με τους οποίους τη διαχειρίζεται ο νοητικός μηχανισμός. Εδώ ο Freud αναπτύσσει τη θεωρία της προστατευτικής μεμβράνης και του ερεθίσματος. Όταν το ερέθισμα είναι αρκετά ισχυρό ώστε να σπάσει την προστατευτική μεμβράνη ή όταν η μεμβράνη είναι

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

πολύ αδύναμη, ή όταν υπάρχει συγκεκριμένος συνδυασμός αδυναμίας μεμβράνης και ερεθιστικής δύναμης, συμβαίνει η παραβίαση αυτής, ακολουθούμενη από κατάρρευση των αμυνών και της ψυχικής ισορροπίας που προσπαθεί για σταθερότητα. Η ψυχική διέγερση είναι τέτοια που δεν μπορεί να επεξεργαστεί ή να συνδεθεί, έτσι ο ψυχικός μηχανισμός υποχωρεί σε χαμηλότερα και πιο πρωτόγονα επίπεδα ανάπτυξης. Συνεπώς, η τραυματική εμπειρία, ως εξωγήινο σώμα, παραμένει εγκλωβισμένη στον ψυχικό μηχανισμό. Ο οργανισμός αμύνεται με την επανάληψη που αποσκοπεί στην προσπάθεια εκκένωσης της διέγερσης ή μέσω της διάσπασης ή της ψυχικής σύνδεσης. Ο Freud χρησιμοποιεί τον καταναγκασμό της επανάληψης για να εξηγήσει τα τραυματικά όνειρα και τα συμπτώματα εισβολής. Το Εγώ, το οποίο συνήθως παράγει σηματοδοτικό άγχος, τώρα γίνεται εντελώς αβοήθητο, γιατί κατακλύζεται από αυτόματο άγχος. Στη συνέχεια, ο Freud δίνει έναν συμβιβαστικό ορισμό στον οποίο αναφέρει πως η τραυματική αντίδραση θα μπορούσε να προκύψει ως συνέπεια της αλληλεπίδρασης μεταξύ μιας υπερβολικής και απαράδεκτης ενστικτώδους ανάγκης από τη μια πλευρά και από την άλλη της εξωτερικής εμπειρίας. Ωστόσο, ο Freud, δεν έδωσε ούτε ακριβέστερο προσδιορισμό της ποιότητας και της ποσότητας ούτε της σχέσης μεταξύ εξωτερικού και εσωτερικού, ούτε του καθοριστικού παράγοντα που θα καθόριζε πότε το τραύμα λαμβάνει χώρα (Mackic & Cvetkovic, 2004).

Στο έργο του «Αναστολή, Σύμπτωμα και Άγχος» (1925), ο Freud σημειώνει πως το άγχος είναι η αντίδραση στον κίνδυνο. Ωστόσο, ο λόγος που το συναίσθημα του άγχους κατέχει μοναδική θέση στην ψυχική οικονομία έχει να κάνει με τον ουσιαστικό χαρακτήρα του κινδύνου. Ο κίνδυνος όμως είναι μια καθολική ανθρώπινη εμπειρία, οι κίνδυνοι είναι ίδιοι για κάθε άτομο. Το εγώ,

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

πυροδοτώντας το σήμα άγχους, προσπαθεί να αποφύγει την άλωση του από την ανάδυση του αυτόματου άγχους, το οποίο συνιστά τραυματική κατάσταση μέσα στην οποία το εγώ δεν έχει την παραμικρή διέξοδο. Η αντίληψη αυτή έρχεται να αποκαταστήσει ένα είδος συμμετρίας ανάμεσα στον εξωτερικό και εσωτερικό κίνδυνο: το εγώ δέχεται επιθέσεις από τα έσω, δηλαδή από τις ενορμητικές διεγέρσεις, και ταυτόχρονα από τα έξω (Laplanche & Pontalis, 1986, σ.507).

Στα βιώματα που οδηγούν σε τραυματική νεύρωση, ο προστατευτικός φραγμός έναντι των εξωτερικών ερεθισμάτων διαρρηγνύεται. Εμφανίζονται εξαιρετικά υψηλές ποσότητες διέγερσης στον ψυχικό μηχανισμό, με αποτέλεσμα να υπάρχει εδώ η δεύτερη δυνατότητα το άγχος να μην επισημαίνεται μόνο ως συναίσθημα, αλλά να δημιουργείται εκ νέου από τους οικονομικούς όρους της κατάστασης. Το άγχος είναι μια ιδιαίτερη κατάσταση δυσaréσκειας με πράξεις εκφόρτισης που ακολουθούν συγκεκριμένα κανάλια. Με άλλα λόγια, η κατάσταση του άγχους αποτελεί αναπαραγωγή ενός βιώματος που εμπεριέχει τις απαραίτητες προϋποθέσεις για μια τέτοια αύξηση διέγερσης και για μια εκφόρτιση σε συγκεκριμένα κανάλια. Ο Freud τόνισε πως το πρώτο βίωμα άγχους, για τον άνθρωπο τουλάχιστον, είναι η γέννηση, και αυτή αντικειμενικά σημαίνει το χωρισμό από τη μητέρα. Οι καταστάσεις άγχους αποτελούν αναπαραγωγές του τραύματος της γέννησης (Freud, 1925, σ. 71, 75).

Ένα περιστατικό όπως το εξωτερικό τραύμα θα προκαλέσει σίγουρα μια μεγαλειώδη διαταραχή στην ενεργειακή οικονομία του οργανισμού και θα θέσει σε κίνηση κάθε αμυντικό μέσο. Αλλά η αρχή της ηδονής τίθεται εδώ κατ' αρχάς εκτός ισχύος. Ο κατακλυσμός του ψυχικού μηχανισμού από μεγάλες ποσότητες ερεθισμάτων δεν μπορεί πια να αποφευχθεί. Δημιουργείται μάλλον μια καινούρια αποστολή, αυτής της υπερκίνησης του ερεθίσματος, της ψυχικής δέσμευσης των

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

ποσοτήτων των ερεθισμάτων που εισέβαλαν, ώστε να οδηγηθούν μετά στην εξουδετέρωση τους. Προφανώς η ειδική δυσaráσκεια του σωματικού πόνου είναι σε έναν βαθμό το αποτέλεσμα της διάσπασης του φράγματος προστασίας από τα ερεθίσματα. Συνεπώς, η τραυματική νύρωση αποτελεί συνέπεια μιας εκτεταμένης διάρρηξης του φράγματος προστασίας από ερεθίσματα (Freud, 1920, σ.39).

Για τον Freud, ο όρος τραύμα συνδέθηκε με κάτι αποδιοργανωτικό που συμβαίνει ή έχει ήδη γίνει. Το τραύμα από μόνο του δεν είναι μια μονολιθική οντότητα. Η ανθρώπινη εμπειρία, ακόμα και από ίδια ή παρόμοια γεγονότα, για παράδειγμα ο πόλεμος, η γενοκτονία, τα βασανιστήρια, η σεξουαλική κακοποίηση κλπ είναι ατομικιστική, εξαρτάται από το περιεχόμενο και πλήρως υποκειμενική. Οι μορφές με τις οποίες μπορεί να εμφανιστεί το τραύμα, ο αντίκτυπος του και οι συνέπειες του διαφέρουν σε μεγάλο βαθμό. Αξιολογώντας την τελική αντίδραση του υποκειμένου σε μια δυνητικά τραυματική πρόκληση, είναι συχνά σημαντικό να ληφθεί υπόψη η υποστήριξη του κοινωνικού δικτύου και του περιβάλλοντος αυτού του ατόμου. Το τελευταίο όχι μόνο περιλαμβάνει την άμεση και ευρύτερη οικογένεια αλλά και τους καθοριστικούς παράγοντες που προέρχονται από την εθνική, πολιτιστική, θρησκευτική ομάδα στην οποία ανήκουν. Η τελική έκβαση ενός δεδομένου γεγονότος, αν και με ποιους τρόπους βιώνεται ως τραυματική, συχνά επηρεάζεται σημαντικά από το τι συμβαίνει στη μετατραυματική περίοδο. Όπως προαναφέρθηκε, η παλαιότερη θεωρία του Freud για την παθογένεση υποστήριξε ότι μια παιδική αποπλάνηση, ένα πραγματικό, εξωτερικό σεξουαλικό τραύμα, βρισκόταν πίσω από κάθε ενήλικη νύρωση. Όταν όμως συνειδητοποίησε ότι πολλές από τις αναφορές των ασθενών του για τα

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

παιδικά σεξουαλικά τραύματα ήταν στην πραγματικότητα φαντασιώσεις, αναθεώρησε τη θεωρία του και αντικατέστησε την υπόθεση της αποπλάνησης με μια πιο σύνθετη διατύπωση που τοποθετείται η αιτία της νεύρωσης στον ψυχισμό, παρά στην ιστορική υλική πραγματικότητα. Η αναθεωρημένη θεωρία του επικεντρώθηκε στην εσωτερική σύγκρουση που δημιουργείται από ασυνείδητες φαντασιώσεις και επιθυμίες. Απρόσμενα, όμως, δημιούργησε επίσης μια νοοτροπία στην οποία οι αναλυτές έτειναν να συσχετίζουν το τραύμα με την εξωτερική πραγματικότητα, σε αντίθεση με την εσωτερική πραγματικότητα των ορμών, των παραγώγων τους (ασυνείδητες επιθυμίες και φαντασιώσεις) και τις άμυνες που το προκάλεσαν (Levine, 2014).

Άλλες Θεωρητικές Προσεγγίσεις του Τραύματος

Στη συνέχεια, ο Fenichel (1945) ανέπτυξε περαιτέρω τη θεωρία του Freud για τη σημασία του μη επεξεργασμένου ερεθίσματος, σημειώνοντας τα στοιχεία ενός αιφνίδιου γεγονότος ως καθοριστικό παράγοντα της γένεσης μιας τραυματικής νεύρωσης. Συνεπώς, όσο λιγότερο προετοιμασμένο είναι το άτομο ή όσο πιο ξαφνικό είναι το τραυματικό γεγονός, τόσο μεγαλύτερη είναι η πιθανότητα ανάπτυξης μιας τραυματικής αντίδρασης. Πέρα όμως από το ξαφνικό αυτό γεγονός, ο Ferenzl ανέπτυξε μια άλλη προσέγγιση ως προς την τραυματική εμπειρία. Σύμφωνα με τη θεωρία του, η σχέση μεταξύ του παιδιού και των σημαντικών αντικειμένων φροντίδας είναι πάρα πολύ σημαντικά τόσο για την ανάπτυξη του τραύματος όσο και για τη θεραπεία των συνεπειών αυτού (Mackic & Cvetkovic, 2004).

Πιο συγκεκριμένα, η προτεινόμενη υπόθεση του Ferenczi ήταν μια συνέχεια της Φροϋδικής σκέψης, όπου είχε μεγάλη επίδραση στην σύγχρονη ψυχανάλυση. Σε ένα από τα πιο εμβληματικά του γραπτά «Σύγχυση γλωσσών μεταξύ ενηλίκων και παιδιού», ο Ferenczi απέδωσε καθοριστικό ρόλο σε εξωτερικά αντικείμενα στη δόμηση του ψυχικού μηχανισμού του παιδιού, τονίζοντας πώς η ψυχική πραγματικότητα του άλλου μπορεί να προκαλέσει τραύμα, όταν έχει τη δύναμη να δίνει τη δική του ερμηνεία, όχι μόνο σε ένα τραυματικό γεγονός αλλά και στη συνολική ζωή του υποκειμένου. Για τον Ferenczi, το τραύμα ήταν η έκφραση μιας διαταραχής επικοινωνίας μεταξύ παιδιού και ενήλικα, δηλαδή μια «σύγχυση των γλωσσών», με την έννοια της αμοιβαίας παρεξήγησης και της λανθασμένης επικοινωνίας. Οι ιδέες του Ferenczi είναι ενσωματωμένες σε πολλές γραμμές της τρέχουσας ψυχαναλυτικής σκέψης: στη Mahler, στον Winnicott, Balint, Bowlby, Spitz, Kohut, Aulagnier και σε πολλές από τις υποκείμενες ιδέες στη θεραπεία ζεύγους και οικογένειας. Έχουν επίσης σημαντική παρουσία στον Lacan, τον Laplanche και στους μετακλαϊνικούς συγγραφείς όπως ο Bion, ο Meltzer και ο Bick—συγγραφείς που αναγνωρίζουν τη συμβολή της μητρικής φιγούρας και διεγείρουν τη σκέψη μας για πρώιμες τραυματικές καταστάσεις (Tuttle, 2004).

Η Βρετανική σχολή ψυχανάλυσης προσεγγίζει το θέμα των βασανιστηρίων και του τραύματος μέσω του Bion (1967) και της θεωρίας του για την εμπερίεξη και της Hannah Segal αντίστοιχα και της θεωρίας της για την σκέψη και τη συμβολική λειτουργία. Για τον Bion, η πρωταρχική σχέση και η ανταλλαγή του παιδιού με τη μητέρα του είναι κρίσιμα για τη συνολική μελλοντική του ανάπτυξη, για παράδειγμα της ικανότητας του για άμυνα ή

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

αφομοίωση εσωτερικών ή εξωτερικών επιθέσεων. Το παιδί προβάλλει στη μητέρα του τις δικές του φρικτές εμπειρίες που δεν μπορεί να σκεφτεί και από τις οποίες πρέπει να απελευθερωθεί. Αυτές οι εμπειρίες είναι στον τομέα της ακραίας παράνοιας, της αίσθησης κινδύνου και του συντριπτικού άγχους που ένα παιδί δεν βιώνει συνολικά, αλλά μάλλον μέσα από θραύσματα αφόρητων γεγονότων και αγωνιών που οδηγούν σε εσωτερικό χάος και πλήρη αδυναμία. Σύμφωνα με τον Bion, στην αισιόδοξη περίπτωση, η μητέρα θα μπορέσει να τα δεχτεί, να τα εμπεριέξει, να τα επεξεργαστεί και να τα επιστρέψει στο παιδί, μεταβολισμένα σαν πληροφορία και σαν καθαρό συναίσθημα, οδηγώντας το παιδί να χτίσει το Εγώ του και να αναπτυχθεί. Η επανάληψη αυτών των θετικών εμπειριών ενισχύουν το καλό εσωτερικό αντικείμενο, το Εγώ, την ψυχοποίηση, τη σκέψη και τη συμβολοποίηση. Αν η συμβολική λειτουργία δεν έχει αναπτυχθεί ή έχει παλινδρομήσει, τότε το υποκείμενο δεν είναι ικανό να διαχωρίζει το Εγώ και το μη Εγώ, το πραγματικό γεγονός και την αντίληψη του. Έτσι, οι συμβολισμοί ενός τραυματικού γεγονότος, ακόμα και οι ίδιες οι λέξεις, δεν οδηγούν το υποκείμενο στην ανάμνηση αλλά στην αναβίωση της εμπειρίας. Επειδή το υποκείμενο δεν μπορεί να συμβολοποιήσει ή να λεκτικοποιήσει τα φρικιαστικά γεγονότα που έχει ζήσει, το τραυματισμένο υποκείμενο αναβιώνει τα γεγονότα (flashback) ως πραγματικά και στο παρόν. Για να αποφύγει αυτή την τραυματική εμπειρία το υποκείμενο, αναπτύσσει συμπεριφορές αποφυγής, ενώ οι ικανότητες για συμβολοποίηση και λεκτικοποίηση μειώνονται στο ελάχιστο (Mackic & Cvetkovic, 2004).

Στη Λακανική θεωρία, το τραύμα πάντα σχετίζεται με το απροσδόκητο, την έκπληξη. Το τραύμα συνεπάγεται μια συνάντηση, που ξαφνικά διαταράσσει τη συνέχεια της ζωής. Αφορά ένα γεγονός που δεν μπορεί να ανακτηθεί στη

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

συμβολική αλυσίδα που διαμορφώνει την ιστορία του υποκειμένου, αλλά εκδηλώνεται ως μια τρύπα χωρίς νόημα, σε αυτή την αλυσίδα. Επιπλέον, φαίνεται ότι το τραύμα δεν είναι απλά μια άμεση επίδραση ενός τρομακτικού εξωτερικού γεγονότος στο υποκείμενο. Κάθε εξωτερικό γεγονός ελκύεται από κάτι για να προκαλέσει τον όλεθρο του. Είναι απαραίτητο να συνυπολογίζεται με την ψυχική και λιβιδινική λειτουργία του κάθε υποκειμένου. Ο Lacan (Bistoien, 2016) προσέγγισε το τραύμα ως μια συνάντηση με το πραγματικό, και παρόλο που το πραγματικό πάντα έχει σχέση με τα πεδία της σεξουαλικότητας και του θανάτου, είναι αδύνατον να προβλεφθεί ο αντίκτυπος ενός γεγονότος εκ των προτέρων, με βάση ένα σύνολο χαρακτηριστικών. Με άλλα λόγια, το τραυματικό πραγματικό πρέπει να θεωρηθεί σε μια περίπλοκη σχέση με το συμβολικό και το φαντασιακό. Ταυτόχρονα, δίνεται έμφαση στη σημασία του λογικού χρόνου στην ψυχαναλυτική προσέγγιση του τραύματος, ως κάτι διαφορετικό από τον γραμμικό, χρονολογικό χρόνο. Στο τραύμα, αντιμετωπίζουμε ένα γεγονός που ανατρέπει την προϋπάρχουσα σειρά, και αυτό ισχύει τόσο σε ατομικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο. Αυτό που ίσχυε στην συμβολικά κατασκευασμένη πραγματικότητα αντικρούεται ξαφνικά και βάνουσα, επειδή η τραυματική συνάντηση είναι εξ ορισμού μια συνάντηση με αυτό που θεωρείτε «αδύνατο» από την οπτική γωνία πριν της έναρξης του. Παρ' όλα αυτά, το «αδύνατο» συνέβη!

Μια τραυματική συνάντηση ορίζεται από το γεγονός ότι η «προϋπάρχουσα» λογική του συστήματος αποδείχτηκε ανεπαρκής για να αντιμετωπίσει αυτό που έχει συμβεί: είναι επειδή το τραυματικό γεγονός δεν μπορεί να αφομοιωθεί σε αυτό το σύστημα όπου όλες οι μορφές ψυχοπαθολογικών αντιδράσεων (π.χ ξανά-βίωση του γεγονότος, συναισθηματικό

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

μούδιασμα, υπερδιέγερση) έχουν αναδυθεί. Το τραύμα κατανοείται ως η επανεμφάνιση μιας αφόρητης απόλαυσης που βρίσκεται στο επίπεδο της σωματικότητας, κάτι που διαταράσσει ξαφνικά τη λεία επιφάνεια και τη συνοχή της κατασκευασμένης εικόνας του σώματος. Η δυναμική μεταξύ μιας εμπειρίας συνέχειας (όπως παρέχεται από το εγώ και την εικόνα του σώματος) και κάτι πραγματικό που διαταράσσει ξαφνικά αυτή την εμπειρία, μπορεί να επεκταθεί σε άλλες διαστάσεις. Η κύρια ιδέα εδώ είναι ότι και η εμπειρία του εαυτού του ως μια στέρη οντότητα και η συνοχή της πραγματικότητας, ως πρωταρχικά παραδείγματα φαινομενικά συνεχών οντοτήτων, μπορούν να διακοπούν με απρόβλεπτο τρόπο. Αυτό που στηρίζει αυτή την ιδέα είναι ο ισχυρισμός ότι η ίδια η ύπαρξη χαρακτηρίζεται από μια ανεπανόρθωτη έλλειψη και ότι η σύσταση και των δύο, πραγματικότητα και ταυτότητα ως κάτι ουσιαστικό, απαιτεί την εγκατάσταση μιας οθόνης για να καλύψει την αστάθεια που κρύβεται από κάτω. Ωστόσο, αυτή η οθόνη μπορεί να σκιστεί. Τέτοιες ρήξεις συναντώνται με πολλές διαφορετικές μορφές, σε πολλά διαφορετικά επίπεδα. Όταν εμφανίζεται μια τέτοια ρήξη, το τραύμα είναι ένα πιθανό αποτέλεσμα. Η τραυματική ρήξη συμβαίνει όταν η φυσική ροή των πραγμάτων ξαφνικά διακόπτεται από το αδύνατο. Ως εκ τούτου, το πραγματικό δεν μπορεί να αναχθεί απλά σε «κάτι ασυνήθιστο» που ξεπερνά τις προσδοκίες μας. Ο ορισμός ενός τραυματικού γεγονότος, μέσα από την έννοια του πραγματικού, ως το αδύνατο το οποίο ωστόσο συμβαίνει, έχει πολλές και εκτεταμένες συνέπειες. Επειδή το μέγεθος της ρήξης στο τραύμα είναι τόσο τεράστιο συνεπάγεται μια αλλαγή στις συντεταγμένες, τι είναι δυνατό και τι δεν είναι. Συνεπώς, το πραγματικό μπορεί

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

να θεωρηθεί ως κάτι που υπάρχει εκτός γλώσσας και διαταράσσει συνεχώς τις αναπαραστάσεις (Bistoën, 2016).

Το πραγματικό προβάλλει ως εκείνο που βρίσκεται εκτός της γλώσσας και παραμένει μη ενσωματώσιμο στη συμβολοποίηση. Είναι «εκείνο που αντιστέκεται στη συμβολοποίηση απολύτως». Το πραγματικό είναι «το αδύνατο», επειδή είναι αδύνατον να το φανταστούμε, αδύνατον να το ενσωματώσουμε στη συμβολική τάξη, αδύνατον επομένως να το κατακτήσουμε με οποιονδήποτε τρόπο. Αυτός ακριβώς ο χαρακτήρας της αδυνατότητας και της αντίστασης στη συμβολοποίηση προσδίδει στο πραγματικό την κατ' ουσίαν τραυματική του ποιότητα. Το πραγματικό είναι το αντικείμενο του άγχους. Δεν διαθέτει καμιά δυνατή διαμεσολάβηση, και συνιστά επομένως «το ουσιαστικό αντικείμενο που δεν είναι πλέον αντικείμενο, αλλά αυτό το κάτι με το οποίο ερχόμαστε αντιμέτωποι και μπροστά στο οποίο όλες οι λέξεις σιωπούν και όλες οι κατηγορίες αποτυγχάνουν, το αντικείμενο του άγχους *par excellence*». Η χαμένη επαφή με αυτό το αντικείμενο παρουσιάζεται με τη μορφή του τραύματος. Εκείνο που βρίσκεται «πέρα από το [συμβολικό] αυτόματο» δεν είναι παρά η τύχη. Η τύχη αναφέρεται στην εισβολή του πραγματικού στη συμβολική τάξη: εν αντιθέσει προς το αυτόματον, το οποίο συνιστά τη δομή της συμβολικής τάξης που καθορίζει το υποκείμενο, η τύχη είναι καθαρά αυθαίρετη, πέρα από τους καθορισμούς της συμβολικής τάξης. Είναι ο χτύπος στην πόρτα που διακόπτει ένα όνειρο. Σε ένα πιο επώδυνο επίπεδο είναι το ίδιο το τραύμα. Το τραυματικό συμβάν είναι η επαφή με το πραγματικό, μια επαφή εξωτερική ως προς το επίπεδο της σημασίας (Evans, 2005).

Σύμφωνα με τον Lacan, το τραύμα έχει ήδη συμβεί. Ένα συγκεκριμένο τραύμα, αυτό ή εκείνο το εμπειρικό σοκ, μπορεί να συμβεί μόνο επειδή ένα πιο

βαθύ και αρχικό τραύμα, που κατανοείται ως το πραγματικό ή ως το «υπερβατικό» τραύμα, έχει ήδη συμβεί. Το να δηλωθεί ότι το τραύμα έχει ήδη συμβεί σημαίνει ότι δεν μπορεί να συμβεί κατά τύχη, αλλά ότι κάθε εμπειρικό ατύχημα ή σοκ βλέπει ένα ήδη τραυματισμένο υποκείμενο. Υπάρχει μια προφανής απόρριψη της τύχης στον Freud και στον Lacan. Η αποσύνδεση, ο χωρισμός από το παρελθόν, η απώλεια μνήμης και η αδιαφορία είναι τρόποι ή περιστατικά απόλαυσης. Το ασυνείδητο είναι πάντα ήδη έτοιμο για τη δική του καταστροφή: «Αυτό που είναι πέρα από την αρχή της ευχαρίστησης είναι η ίδια η απόλαυση, είναι η ενόρμηση ως τέτοια». Για τον Freud και για τον Lacan φαίνεται ξεκάθαρο ότι κάθε εξωτερικό τραύμα είναι εσωτερικευμένο. Ακόμα και οι πιο βίαιες εισβολές του πραγματικού οφείλουν την τραυματική τους επίδραση στον συντονισμό που βρίσκουν στις πρωτογενείς ψυχικές συγκρούσεις (Malabou, 2015).

Όταν το Υποκείμενο πλήττεται από το Πραγματικό

«Είμαστε ομιλ-όντα, όπως μας λέει ο Lacan». Και από εκεί ξεκινούν όλα. Στο ασώματο σώμα της γλώσσας στο οποίο υπαγόμαστε – όχι πάντα ο καθένας με την ίδια επιτυχία- , προσφεύγουμε κατά την ενσωμάτωσή του για να μας προσδώσει ένα σώμα. Το σώμα αυτό αδιάφορο είναι αν διάγει ζωντανό ή είναι νεκρό. Το μαρτυρούν το μνήμα και η ταφή, τα λόγια των γονιών για το αγέννητο παιδί τους. Έτσι, η γλώσσα, ο τόπος του Άλλου, μας δίνει ένα σώμα το οποίο δεν προσφέρεται να ταυτιστούμε μαζί του, γι' αυτό συνεχώς μιλούμε γι' αυτό, γι' αυτό συνεχώς απολαμβάνουμε εξόριστοι από το ίδιο μας το σώμα. Το κομματιασμένο μας, κατακερματισμένο σώμα, που τα όργανα του τα συγκρατεί

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

επειδή κατοικεί στη γλώσσα. Γλώσσα και σώμα συνεργούν, αφού το σώμα γίνεται ο τόπος όπου τα σημαίνοντα πιάνουν τόπο (Μαλίχιν, 2018, σ.153).

Οι πρόσφυγες είναι υποκείμενα που οι ιστορίες τους στιγματίζονται από κλυδωνισμούς του πραγματικού με μαζικό τρόπο. Πρόκειται για ανθρώπους που επιδιώκουν να βρουν καταφύγιο μέσα σε τρομερή απόγνωση, οι οποίοι έχασαν οικογένεια, περιουσία, πατρίδα, κάποιοι από αυτούς έχουν υποστεί βασανιστήρια είτε λόγω εμφύλιων σπαραγμών είτε στην προσπάθεια τους να περάσουν στην Δύση, και κάποιοι έχουν υποστεί κακοποίηση στο πέρασμα τους στη Δύση. Βρίσκονται σε έναν τόπο όπου γλώσσα, έθιμα, κοινωνική νόρμα είναι ξένα. Η εργασία του κλινικού συνίσταται στη δημιουργία των προϋποθέσεων μιας εκφοράς, σε μια προσπάθεια εκ μέρους του να επουλώσει το κενό της μαζικής απώλειας που αφήνει άναυδο ένα υποκείμενο σε αυτές τις περιπτώσεις. Ο κλινικός λοιπόν μιλά, αντιτίθεται στη θανατηφόρο σιωπή του σοκ και καθιστά τη συνάντηση με τον πρόσφυγα έναν χρόνο συνάντησης και επανενεργοποίησης του εξανθρωπισμού. Ακριβώς επειδή αυτοί οι άνθρωποι βρίσκονται σε δεινή θέση, η επιθυμία δεν έχει χώρο, έχει καταπνιγεί. Ο πρόσφυγας βρίσκεται σε μια ψυχική απολίθωση, ο ψυχισμός μοιάζει να έχει υποστεί βλάβη, πρέπει να επιτραπεί στο υποκείμενο να αρχίσει και πάλι να σκέφτεται (Μαλίχιν, 2018, σ.161-162).

Τα υποκείμενα που έρχονται στον ψυχαναλυτή αντιμετωπίζουν προβλήματα που σχετίζονται κάθε φορά με τη συνάντηση τους με το πραγματικό (βασανιστήρια, διώξεις, ξεριζωμός, απώλειες). Αυτές οι εμπειρίες προκαλούν στο υποκείμενο μια κατάσταση ψυχικής απολίθωσης, η οποία συχνά το εγκλωβίζει κάτω από ένα μοναδικό σημαίνον (πρόσφυγας, θύμα κ.λ.π) και ρυθμίζει την απόλαυση του μονομερώς. Κάτω από αυτές τις συνθήκες τα υποκείμενα τοποθετούν εαυτούς ως αντικείμενα φροντίδας, μερικές φορές ως ικέτες

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

φροντίδας ή/και, από την άλλη, ως αξιωματικά δικαιούχους φροντίδας.

Υποστηρίζει πως το στοίχημα είναι μέσα σε έναν όλεθρο να ακούσουμε κάτι από την επιθυμία και να εργαστούμε πάνω της (κάτι από την επιθυμία, όχι από την ανάγκη ούτε από το αίτημα).

Ο Μοχάμεντ αναφέρει: «Αυτά που έχω περάσει εγώ δεν τα έχει περάσει κανείς άνθρωπος. Στα δεκαπέντε μου γύρισα σπίτι και βρήκα τον πατέρα μου μισό... με βασάνισαν με ηλεκτροσόκ, με είχαν κλεισμένο σε ένα δωμάτιο 1 × 1 για μήνες, σκότωσαν τη μητέρα μου, τις αδελφές μου, δεν έχω κανέναν στον κόσμο... Το μόνο που θέλω να ξέρω είναι πού θα είμαι από εδώ και πέρα».

Μέσα από την ανάπτυξη μιας μεταβιβαστικής σχέσης, στόχος είναι να υπάρξει το άνοιγμα προς τον εξωτερικό κόσμο, το άνοιγμα προς τη σχέση με τον άλλον. Ένα άνοιγμα προς το ξένο, προς την ετερότητα, προς το γυναικείο, πέρα από την φιλανθρωπία, την αλληλεγγύη και την περιέργεια (Σχορετσανίτης, 2018, σ.146,150-151).

Τα βασανιστήρια σπάνε τα όρια και κατακερματίζουν τη σχέση ενός ατόμου με τον εαυτό του. Διαταράσσουν την ολότητα του υποκειμένου. Είναι μια από τις πιο έντονες μορφές παραβίασης των ανθρώπινων δικαιωμάτων, επειδή είναι σκόπιμη και λαμβάνει χώρα στο πλαίσιο μιας σχέσης μεταξύ του θύματος και του δράστη. Ένας άνθρωπος που ασκεί τόση βία σε έναν άλλον άνθρωπο με αυτόν τον τρόπο είναι πέρα από κάθε φαντασία. Για τα θύματα βασανιστηρίων, είναι συχνά πέρα από τα λόγια (Gray, 2001).

Στο άρθρο τους, οι Mackic & Cvetkovic (2004), επισημαίνουν πως αρκετοί ειδικοί που αναφέρονται κυρίως στη δική τους κλινική εμπειρία, διακρίνουν ορισμένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των θυμάτων βασανιστηρίων και συνηγορούν

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

υπέρ της καθιέρωσης του συνδρόμου βασανιστηρίων ως μοναδικού. Τα βασανιστήρια δεν είναι μεμονωμένα, ισχυρά και εξαιρετικά σοβαρά τραυματικά συμβάντα αλλά εξ ορισμού μια σειρά από τραυματικά γεγονότα και επομένως παρόμοια με το σύνδρομο των επιζώντων του Ολοκαυτώματος. Τα βασανιστήρια επικεντρώνονται σε μεγάλο βαθμό στο υποκείμενο, προσανατολισμένα προς τη συντριβή και τον εκμηδενισμό της προσωπικότητας του ανθρώπου, μέσω σκληρής, συστηματικής και εσκεμμένης άσκησης σωματικής ή ψυχικής βίας, τις περισσότερες φορές συνδυαστικά με αυτά που διαπράττει ο βασανιστής. Οι κλινικοί ξεχωρίζουν τέσσερις βασικές διαστάσεις των θυμάτων βασανιστηρίων: ατελής συναισθηματική επεξεργασία, καταθλιπτική και σωματομορφικές αντιδράσεις και τέλος υπαρξιακό δίλημμα. Οι πιο συχνές ψυχολογικές συνέπειες των βασανιστηρίων αφορούν στην έντονη αίσθηση του θύματος πως έχει αλλάξει, ότι έχει αλλάξει η ταυτότητα του, ενώ παρατηρείται απώλεια της αυτοεκτίμησης και της εμπιστοσύνης προς τους άλλους. Ταυτόχρονα, έντονα είναι και τα συναισθήματα ντροπής, μοναξιάς, απομόνωσης και αποξένωσης, όπως και μια αίσθηση αναισθησίας.

Τα βασανιστήρια απαιτούν από το θύμα ελάχιστη κατανόηση και ερμηνεία αυτού που του συμβαίνει. Το θύμα πρέπει να συνειδητοποιήσει ότι είναι στο έλεος κάποιου άλλου που προσπαθεί εσκεμμένα να τον κάνει να δράσει ενάντια στις δικές του επιλογές. Η εμπειρία του πόνου, του φόβου και της αβεβαιότητας είναι βασικά στοιχεία των βασανιστηρίων. Τα βασανιστήρια συνήθως συνοδεύονται όχι μόνο από τον πόνο και την απειλή αυτού και του θανάτου αλλά και από αμείλικτα ερωτηματικά. Το θύμα έρχεται αντιμέτωπο με το δίλημμα της υποταγής ή της αντίστασης. Επιπλέον, το υποκείμενο υφίσταται μια παραβίαση που θέτει σε αμφιβολία κάτι παρόμοιο με την ικανότητα του για αυτό-

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

παρουσίαση, αλλά πιο βαθύ και θεμελιακό. Φαίνεται πως τα βασανιστήρια δεν βλάπτουν ή προσβάλλουν το θύμα, αλλά το στρέφουν ενάντια στον εαυτό του, αναγκάζοντας το να αισθανθεί αβοηθησία (Sussman, 2005).

Οι επιζώντες βασανιστηρίων συχνά παραμένουν μόνοι, έχοντας ένα συναίσθημα πώς είναι αναγκασμένοι σε μια σιωπή, ενώ συμμετέχουν σε μια ατελείωτη και μοναχική προσπάθεια να δοθεί υποκειμενικό νόημα στις εκδηλώσεις των συμπτωμάτων τους, ώστε να αποκατασταθεί η αίσθηση του εαυτού που γεννά κίνητρα και πράξεις. Το θύμα μπορεί να αισθανθεί προδομένο από τις φυσιολογικές απαντήσεις του σώματός του, του συναισθήματός του, της συμπεριφοράς του και της επιθυμίας του, όχι μόνο χάνοντας τον έλεγχο του εαυτού του αλλά συμμετέχοντας ενεργά σε κάτι επιβλαβές για εκείνο. Είναι αυτό που η φρασεολογία των βασανιστών αποκαλεί «σπάσιμο του προφυλακτήρα», μεταμορφώνοντας τον κρατούμενο στο ίδιο διεστραμμένο, όπως οι βασανιστές του. Αυτό είναι μια μείζων πηγή ντροπής στα βασανιστήρια (Luci, 2018).

Ο ψυχικός και σωματικός τραυματισμός εκτός των άλλων συνίσταται στην συντριπτική αίσθηση του θύματος πώς δεν αντέδρασε όπως θα έπρεπε εκείνη τη στιγμή, κάτι που έτσι κι αλλιώς θα ήταν αδύνατον, εφόσον δέχεται μια δυσανάλογη για τις δυνάμεις του επίθεση. Ο κλινικός ορισμός που μας είναι περισσότερο διαδεδομένος είναι: κάτι είναι τραυματικό όταν υπερβαίνει τη δυνατότητα του ατόμου να το διαχειριστεί, και διακόπτει την ικανότητά του να απορροφήσει και να επεξεργαστεί το επώδυνο γεγονός. Ένα τέτοιο τραύμα μπορεί να προκαλέσει αισθήματα αβοηθησίας και μακροπρόθεσμες επιπτώσεις. Αυτό το είδος τραύματος συμβαίνει σε πραγματικό χρόνο -το τραύμα προκύπτει δηλαδή τη στιγμή του τρομακτικού γεγονότος. Αυτή είναι η πιο ευρέως διαδεδομένη κατανόηση. Ωστόσο αυτό που πρέπει να γίνει κατανοητό, και η ψυχανάλυση

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

μπορεί να προσφέρει μια ολοκληρωμένη προσέγγιση του τραύματος, είναι ο λογικός χρόνος του τραύματος ή αλλιώς ειπωμένο, το άχρονο του τραύματος και ο τρόπος που αυτό λειτουργεί στη ζωή του υποκείμενου που υπέστη τον τραυματισμό. Το τραύμα ξεπερνά τον χρόνο και την αμεσότητα της εμπειρίας. Το τραύμα δεν εξαντλείται στον πραγματικό χρόνο που συνέβη και οι συνέπειές του λειτουργούν σε όλη τη διάρκεια της ζωής, αλλά και η ίδια του η αναγνώριση στην ουσία του και συνειδητοποίηση έρχεται εκ των υστέρων με πολύ πιο βαρύ τραυματικό φορτίο ενδεχομένως απ' όταν συντελέστηκε (Μαλίχιν, 2021).

Η Ψυχική Απολίθωση

«Επιτρέψτε μου να είμαι αρκετά σαφής σχετικά με αυτό. Δεν ήταν ο πόλεμος στην Λυών, το πλήθος, ο στροβιλισμός εκείνης της ξαφνικής ανοιξιάτικης καταιγίδας: δεν ήταν, με λίγα λόγια, ο κόσμος γύρω μου που φαινόταν εξωπραγματικός. Ήμουν εγώ που μου φαινόμουν εξωπραγματικός. Ήταν η ανάμνησή που με κράτησε στην μη πραγματικότητα ενός ονείρου. Η ζωή δεν ήταν όνειρο, ωχ όχι! Ήμουν εγώ που ήμουν. Κάτι περισσότερο, ήταν το όνειρο κάποιου που φαινόταν να ήταν νεκρός εδώ και πολύ καιρό... Αυτή η σειρήνα, η αρκετά απελπισμένη σιγουριά ότι δεν είναι τίποτα άλλο παρά ένα όνειρο ενός νεαρού άνδρα που πέθανε καιρό πριν».

Jorge Semprun (Τι ωραιολοποιημένη Κυριακή! 1980), επιζών του στρατοπέδου συγκέντρωσης Μπούχενβαλντ (Werbart, 1993).

Όποιες και να είναι οι συνθήκες, όποιος και να είναι ο πολιτισμός, τα λόγια των θυμάτων βασανιστηρίων είναι εκπληκτικά τυποποιημένα: «Δεν μπορώ να μιλήσω για αυτό», «Είμαι φοβισμένος», «Είναι πολύ δύσκολο», «Ντρέπομαι»,

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

«Δεν μπορείτε να καταλάβετε»: αυτά είναι γενικά λόγια που είπαν άνθρωποι που έχουν υποστεί βασανιστήρια. «Αν μιλήσεις, θα σε κάνουμε να γυρίσεις πίσω» λένε οι βασανιστές στα θύματά τους. Όποιες και αν είναι οι περιστάσεις, όποιος κι αν είναι ο πολιτισμός, τα λόγια πρώην στρατιωτών και εκείνων που έχουν λάβει μέρος σε πράξεις πολιτικής βίας είναι επίσης πανομοιότυπα: «Δεν μπορώ να μιλήσω σχετικά με αυτό», «Ντρέπομαι», «Θα έπρεπε να είσαι εκεί να καταλάβεις». Το βασανιστήριο κλείνει και τους βασανιστές και τα θύματα σε ενιαία σιωπή!

Ο κύριος στόχος των συστημάτων βασανιστηρίων είναι η καταστροφή της πολιτισμικής ταυτότητας, «από-πολιτισμοποίηση» (deculturation). Τα βασανιστήρια στοχεύουν σε διάφορες πλευρές του ατόμου, επαγγελματική, θρησκευτική, εθνική, πολιτική, σεξουαλική ή οτιδήποτε άλλο. Είναι η συλλογική διάσταση του ατόμου που δέχεται επίθεση. Όταν η διαδικασία έχει εκπληρώσει τον σκοπό της, το μεμονωμένο θύμα βασανιστηρίων γίνεται ένα απομονωμένο ον. Τα βασανιστήρια παραμένουν πάντα παρόντα στο μυαλό όσων τα έζησαν: λίγους μήνες μετά το συμβάν, ή 10 χρόνια μετά, ή 40. Είναι αυτά που επηρεάζουν τον τρόπο που σκέφτεται ένα θύμα με τη σφράγιση ενός σωματικού και ψυχολογικού αποτυπώματος. Τα βασανιστήρια χρησιμοποιούνται για να χειραγωγήσουν το μυαλό δρώντας μέσα από το σώμα (Sironi & Branche, 2002).

Όταν πλήττεται η ανθρώπινη αξιοπρέπεια, λειτουργεί ως ένα ιδεώδες που πλήττεται, αποσυντονίζεται και οδηγεί στη σκιά της μελαγχολίας και της ντροπής. Έτσι το τραύμα εγγράφεται σε μια ναρκισσιστική ρωγμή, στην κρίση της σχέσης του Εγώ με το ιδεώδες του. Υπάρχει δηλαδή μια απώλεια. Κι ενώ το ιδεώδες έχει ως σκοπό να ενδυναμώνει την ύπαρξη του υποκειμένου, τώρα πια δηλώνει την ίδια την απώλεια που καλείται να μετουσιώσει. Με άλλα λόγια, η απώλεια οδηγεί

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

στην υπερλειτουργία του ιδεώδους. Πρόκειται για ένα βαθύ αίσθημα αδικίας, μιας εξαιρετικής μοίρας που δίνει και το δικαίωμα του υποκειμένου στην εξαίρεση. Ο Freud επεξεργάζεται την απώλεια και ειδικότερα την ταπείνωση μέσα στην κλινική της μελαγχολίας. Ταπεινωμένο το υποκείμενο εγγράφει την απώλεια του ως αυτή που υποδηλώνει την αδυναμία του με την οποία καλείται να αντιμετωπίσει την ντροπή. Για τον Freud, η μελαγχολική διάθεση δεν εγκαθίσταται μόνο με την απώλεια του αντικειμένου αλλά και με το ιδεώδες που απαιτεί. Η οδύνη είναι βουβή, βαθιά, βάνανση, και απολήγει με νοσηρό τρόπο σε μια εξιδανίκευση του τραύματος η οποία δεν γίνεται ορατή παρά μέσα από την υπερλειτουργία του ιδεώδους (Κουσουρή, 2018, σ.238).

Η θεωρία του Donald Winnicott (1971) και του Jacques Lacan (1949) σχετικά με τον καθρέφτη, αφορά στη συμβολική μήτρα που γίνεται ένας πυλώνας εξανθρωπισμού. Η ταύτιση με αυτό που είναι ανθρώπινο μέσω του ευγενικού, προστατευτικού προσώπου του γονέα συντηρεί την ευθραυστότητα του εαυτού μας αρχικά ανυπεράσπιστα. Είναι αυτός ο κεντρικός πυλώνας που καταρρέει στην εμπειρία των βασανιστηρίων και των στρατοπέδων συγκέντρωσης, όπου ένας άλλος άνθρωπος παύει να έχει ιδιότητα του άντρα ή της γυναίκας και μεταμορφώνεται σε ένα χαμογελαστό τέρας που απολαμβάνει τον αφανισμό του θύματος. Η έλλειψη οποιουδήποτε λόγου ή εξήγησης για βασανιστήρια, τον άπειρο και αναπόδραστο σωματικό πόνο σε συνδυασμό με την αυθαιρεσία και τη σκληρότητα ως κεντρικά κίνητρα της ψυχικής αιτιότητας διαμορφώνουν έναν τραυματικό πυρήνα φρικαλεότητας.

Ο θεραπευτικός στόχος δεν είναι η αναπήδηση των γεγονότων. Η προσπάθεια επαναφοράς του ατόμου στη φαινομενική κανονικότητα φαντάζει γελοία. Ο θεραπευτικός στόχος είναι η αναζήτηση της ψυχικής προσωρινότητας,

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

με μέλλον και μια επανοικειοποίηση του εσωτερικού εαυτού που θα επιτρέψει στο άτομο να διαφοροποιήσει το παρελθόν από το παρόν. Αυτό θα τους επιτρέψει να έχουν πρόσβαση στην τρέχουσα κατάστασή τους με μια φρέσκια προοπτική για να μην μένουν απολιθωμένα, αγκυροβολημένα στο τραύμα σαν αυτό να ήταν μια ακαταμάχητη έλξη που διαποτίζει κάθε πτυχή της ψυχικής εμπειρίας με νόημα, που μολύνει το παρόν και το μέλλον σε έναν ντετερμινισμό τόσο γραμμικό όσο και μοιρολατρικό με το παρελθόν (Vinar, 2005).

Στην ταινία Σαλό ή 120 μέρες στα Σόδομα, ο Pier Paolo Pasolini συλλαμβάνει την ταινία σκόπιμα σαν να είναι αδύνατον να την δεις. Σε μεγάλο μέρος της σύγχρονης τέχνης, στην ακραία μορφή της, συμβαίνει το εξής: το πραγματικό του αποκάλυπτου Τρόμου υποχρεώνει τον θεατή να καταφύγει στο άγχος. Η φρίκη τον κάνει να χαμηλώνει τα μάτια, να μην μπορεί να κοιτάξει, όπως σε μια από τις τελευταίες σκηνές της συγκεκριμένης ταινίας, όπου ένα θύμα σοδομίζεται και ταυτόχρονα, πριν από τον ανηλεή θάνατό του, γδέρνεται κτηνωδώς με μαχαίρι. Η τελευταία αφήγηση του Pasolini θέλει να δείξει το πραγματικό της απόλαυσης χωρίς συμβολικά φίλτρα: σαδιστικά μαρτύρια, κοπροφαγία, εξευτελισμοί, κακοποιήσεις, δολοφονίες για ασήμαντη αφορμή. Τα θύματα εμφανίζονται ως απλά εργαλεία στην αποκλειστική υπηρεσία του Νόμου της απόλαυσης: σώματα κακοποιημένα, γδαρμένα, μαρτυρικά καμένα, βασανισμένα, θανατωμένα με κυνισμό. Σε αυτό το χωρίς Θεό σύμπαν δεν υπάρχει σωτηρία, δεν υπάρχει ορίζοντας, δεν υπάρχει επιθυμία. Όλα καταναλώνονται στην κλειστή, κλειστοφοβική θέληση της απόλαυσης. Ο λόγος του καπιταλιστή βυθίζει στο αίμα τα Ιδεώδη, στο όνομα της απόλαυσης ως μοναδικής μορφής του Ιδεώδους και του Νόμου. Για την ακρίβεια, ο Pasolini προσεγγίζει τον Lacan όταν δείχνει πως το άτομο στη διαστροφή γίνεται ισάξιο ενός καινούριου Θεού, ενός

Θεού που έχει απόλυτη δύναμη πάνω στον Άλλον, ενός α- Θεού της απόλαυσης που καταργεί κάθε έννοια ορίου (Recalcati, 2016).

Μερικοί επιζώντες βασανιστηρίων και ασθενείς με σχιζοφρένεια περιγράφουν το αίσθημα της μη πραγματικότητας, όσον αφορά τη ζωή, σαν να είναι «ζωντανοί νεκροί». Αυτό συμβαίνει ακόμη και με κάποιες άλλες κατηγορίες ασθενών, για παράδειγμα αυτών με μελαγχολία. Αξίζει να σημειωθεί, ωστόσο, ότι δεν είναι όλοι οι επιζώντες βασανιστηρίων και οι ασθενείς με σχιζοφρένεια, που αναφέρουν την ίδια εμπειρία.

Για τους επιζώντες βασανιστηρίων, η εμπειρία φαίνεται να είναι πώς, ό, τι προηγουμένως ήταν γνωστό σε αυτούς, έπαψε να υπάρχει. Ο κόσμος όπως τον ήξεραν έφτασε στο τέλος του. Η συστηματοποιημένη βία των βασανιστηρίων στοχεύει να καταστρέψει τον έλεγχο στις ικανότητες του κρατούμενου και στην αναγκαστική παλινδρόμηση σε μια συναισθηματική κατάσταση που καθοδηγείται από πρώιμες ανάγκες, φαντασιώσεις και φόβους. Ο κρατούμενος πρέπει να υποταχθεί ολοκληρωτικά στη διοίκηση της φυλακής, που απαιτεί σεβασμό μέσω απειλών και βίας και μέσω της εξουσίας πάνω στη ζωή του. Τα ανθρώπινα δικαιώματα και η φυσική ασφάλεια δεν ισχύουν πλέον. Ο φυλακισμένος στερείται συστηματικά ακόμη και το δικαίωμα να ελέγχει τις πιο βασικές του ανάγκες, όπως π. χ την υγιεινή του και τις σωματικές του λειτουργίες. Η πλήρης στέρηση του ελέγχου και οι βίαιες απώλειες δημιουργούν μια παλινδρόμηση που φαίνεται να επιστρέφει στα προλεκτικά στάδια της ανάπτυξής του. Η αβοηθησία και το αίσθημα ευαλωτότητας ως αποτέλεσμα της αναγκαστικής παλινδρόμησης κατά τη διάρκεια των βασανιστηρίων, αυξάνουν την απειλή για το εγώ και το θύμα μπορεί να καταφύγει στον κόσμο των αρχαϊκών σχέσεων αντικειμένων και πρωτόγονων αμυντικών μηχανισμών όπως η σχάση του εγώ, η ενσωμάτωση των διωκτικών

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

αντικειμένων και η ταύτιση με τον επιτιθέμενο. Οι αρκετά τραυματισμένοι ασθενείς αναφέρουν συχνά ότι πια δεν αναγνωρίζουν τους εαυτούς τους, όπως ήταν πριν την «καταστροφή», ότι αισθάνονται σαν να είναι «ζωντανοί – νεκροί», ότι ο κόσμος όπως τον ήξεραν πριν έχει καταρρεύσει και ότι η καταστροφή «επαναλαμβάνεται». Η εντύπωση μη αναστρέψιμων αλλαγών και οι ομοιότητες στην εμπειρία σε ορισμένους επιζώντες βασανιστηρίων είναι συνέπεια της επίμονης παλινδρόμησης στον «ψυχωτικό πυρήνα» της προσωπικότητας. Τα βασανιστήρια είναι μια τραυματική εμπειρία καταστροφής μέσα από την εισβολή και του πλημμυρίσματος του Εγώ σε μια αναγκαστική παλινδρόμηση. Τα βασανιστήρια επιφέρουν ένα είδος «θεραπευτικής» επιρροής αντίστροφα για το θύμα τους. Ο βασανιστής χρησιμοποιεί μια επαγγελματική επιστήμη με διεστραμμένο τρόπο να δημιουργήσει μια αναγκαστική σχέση μεταβίβασης. Τα βασανιστήρια μπορεί να θεωρούνται ως μια σκηνοθετημένη ψυχωτική φαντασίωση που δημιουργήθηκε από τη βίαιη δύναμη, ένας εφιάλτης που έγινε πραγματικότητα. Η κατάσταση των βασανιστηρίων προκαλεί μια σχέση εξάρτησης από πρωτεύοντα αντικείμενα από διαφορετικές αναπτυξιακές φάσεις, ειδικά την στοματική και την πρωκτική. Ο βασανιστής που παίρνει τη θέση των πρωταρχικών αντικειμένων είναι ένα διωκτικό αντικείμενο. Η σχέση χαρακτηρίζεται από μια επιθετική καθήλωση σε παραμορφωμένες μορφές λιβιδινικής δέσμευσης, με εκτεταμένες συνέπειες για το ιδανικό του Εγώ (ego-ideal) και το υπερεγώ του θύματος. Στους επιζώντες βασανιστηρίων, το πρόσφατο τραύμα συνδέεται με προηγούμενα τραύματα και άλυτες εσωτερικές συγκρούσεις. Στην περίπτωση των βασανιστηρίων, ασχολούμαστε με εμπειρίες που για τον ασθενή φαίνονται αδύνατο να ενσωματωθούν σε έναν κόσμο, εννοώντας τον τρόπο που το γνώριζαν πριν. Οι επιζώντες βασανιστηρίων και των

στρατοπέδων συγκέντρωσης ισχυρίζονται ότι ούτε ο θεραπευτής ούτε κανείς άλλος μπορεί να κατανοήσει τις εμπειρίες που έχουν βιώσει (Werbart, 1993).

Η Ιστορία μιας Νεαρής Κοπέλας που Υπέστη Βασανιστήρια

Ένα βίαιο και επιθετικό περιβάλλον όπως τα στρατόπεδα συγκέντρωσης και οι απάνθρωπες φυλακές με βασανιστήρια, συνεπάγονται βλάβη που γίνεται με κακοήγη πρόθεση με στόχο την καταστροφή της προσωπικότητας των ατόμων, της συνοχής της ομάδας ή της οικογένειας και συχνά πραγματοποιείται σε ένα κακοήθες πολιτικό πλαίσιο διώξεων, διαμάχης για την εξουσία, εθνοκάθαρσης. Αυτοί οι τύποι ακραίων τραυματισμών προκαλούν αποσταθεροποίηση στην ικανότητα συμβολισμού της συναισθηματικής εμπειρίας, συμπεριλαμβανομένης της απόδοσης νοήματος στη ζωή μετά το τραύμα.

«Στην εφηβεία της, η Fatima συνελήφθη στο σχολείο σε μια χώρα της Μέσης Ανατολής γιατί εξέφρασε τη στήριξή της στον πρώην ηγέτη της χώρας. Φυλακίστηκε για 4 χρόνια, τις περισσότερες φορές σε απομόνωση, δεν δεχόταν επισκέψεις από την οικογένεια της ή άλλους. Εκτέθηκε σε ατελείωτες και ανούσιες ανακρίσεις, με επανειλημμένες απειλές, εκτελέστηκαν και βαριά βασανιστήρια τόσο σωματικά όσο και ψυχολογικά. Κατά την παραμονή της στη φυλακή, σχεδόν έχασε κάθε ελπίδα να επιβιώσει και ένιωσε ότι όλοι την είχαν εγκαταλείψει εκτός από την αδερφή της που ήταν 3 χρόνια μεγαλύτερη τότε, και έγινε ένα καλό εσωτερικό αντικείμενο για τη Fatima, όταν ήταν σε απομόνωση. «Δεν μπορούσε να θεωρηθεί υπεύθυνη που δεν βοηθάει», είπε η Fatima. Η Fatima «εστάλη» σε μια σκανδιναβική χώρα ως πρόσφυγας μετά την αποφυλάκισή της και ζούσε μόνη χωρίς φίλους και με μια αραιή επαφή με την οικογένειά της

(κυρίως από το τηλέφωνο). Έπρεπε να ζήσει σε ξενώνες με εγκληματίες και τοξικομανείς για περισσότερα χρονικά διαστήματα, ώσπου, μετά από αρκετά χρόνια, κατάφερε να βρει μια ασφαλή στέγη. Χωρίς προσωπικές επαφές, καμία αναφορά στη δική της κουλτούρα και αμαυρωμένη από μετατραυματικά συμπτώματα—συμπεριλαμβανομένης της γνωστικής αναπηρίας, των παραισθήσεων, των κρίσεων άγχους και του χρόνιου άγχους, των εφιαλτών (επιπλέον των σωματικών προβλημάτων που προκλήθηκαν από τα βασανιστήρια)—προσπάθησε να αποκτήσει κάποια συνοχή μέσα στην καθημερινή ζωή. Ο ψυχαναλυτής της, που ήταν για μεγάλο χρονικό διάστημα η μοναδική σταθερή επαφή, προσπάθησε μαζί της να βρει σημεία αγκύρωσης στην εσωτερική της ζωή, τα θεμέλια για μια πιθανή ψυχική ανάπτυξη στην οποία θα μπορούσαν να αγκιστρωθούν οι αναπαραστάσεις αντικειμένων σε λέξεις και σύμβολα παρά με σωματικές αισθήσεις και κατακερματισμένες εικόνες».

Η θεραπεία ασθενών, όπως της Fatima, χρειάζεται μια συλλογική προσπάθεια που περιλαμβάνει κοινωνική και φυσική αποκατάσταση. Η κατάρρευση της συνοχής του μυαλού της, και η ικανότητά της να δίνει νόημα στην καθημερινότητά της, παρέμεινε μια δύσκολη συνθήκη ως προς τη κατανόηση της και τη θεραπεία (Rosenbaum & Varvin, 2007).

Οι Συνέπειες των Βασανιστηρίων

Το πλαίσιο των βασανιστηρίων, σχετικά με τον πόνο και τις ψυχολογικές δυσκολίες, είναι πολύ σημαντικό και τα νοήματα σε σχέση με αυτή την εμπειρία διαφέρουν πάρα πολύ μεταξύ των επιζώντων βασανιστηρίων, από συναισθήματα ήττας και απόγνωσης μέχρι υπερηφάνεια για την επιβίωση και την ανθεκτικότητα.

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

Τα βασανιστήρια είναι ευρέως διαδεδομένα και δεν περιορίζονται σε καμία εθνική ή γεωγραφική ομάδα, αλλά ασκούνται σε όλο τον κόσμο. Οι φυσικές και οι ψυχολογικές συνέπειες συχνά επιδεινώνονται από περαιτέρω τραύμα και προκλήσεις κατά τη διάρκεια μιας πτήσης, κατά την άφιξη και την κράτηση στη χώρα υποδοχής, και στις παρούσες συνθήκες. Τα μακροχρόνια ψυχολογικά προβλήματα που αναφέρονται από επιζώντες βασανιστηρίων, περιγράφονται συνήθως ως τραύμα, άγχος, κατάθλιψη και άλλα σπάνια, προβλήματα ψυχωτικής φύσης, αλλά και προβλήματα υγείας συμπεριλαμβανομένου του πόνου, είναι πολύ συχνά και μπορεί να περιλαμβάνουν μια σοβαρή ασθένεια όπως η φυματίωση ή ο ιός της ανθρώπινης ανοσοανεπάρκειας με φόντο την κακή διατροφή και το σοβαρό και ανοσοκατασταλτικό στρες. Οι Gurr et al., περιγράφουν πώς τα βασανιστήρια στοχεύουν το άτομο στο σύνολό του - σωματικά, συναισθηματικά, και κοινωνικά – έτσι ώστε η διάγνωση της διαταραχής μετατραυματικού στρες (PTSD) να είναι μια ανεπαρκής περιγραφή του μεγέθους και της πολυπλοκότητας των επιπτώσεων του βασανιστηρίου. Όταν εφαρμόζεται η διάγνωση της PTSD, ορισμένοι επιζώντες βασανιστηρίων που έχουν πολύ σοβαρά συμπτώματα που σχετίζονται με τραύμα ενδέχεται να μην πληρούν τα κριτήρια για τη διάγνωση. Οι επιζώντες βασανιστηρίων έχουν αυξημένα ποσοστά άγχους, κατάθλιψης, και προβλήματα προσαρμογής, συμπεριλαμβανομένων των ξεσπασμάτων θυμού και βίας που στρέφεται προς τα μέλη της οικογένειας. Καμία διαγνωστική ορολογία δεν περιλαμβάνει τη βαθιά δυσπιστία προς τους άλλους που πολλοί επιζώντες βασανιστηρίων έχουν αναπτύξει, ούτε την καταστροφή όλων αυτών που έδωσε νόημα της ζωής τους. Τα συναισθήματα ενοχής και ντροπής για την ταπείνωση κατά τη διάρκεια των βασανιστηρίων και για την ανικανότητα του επιζώντος να το αντέξει, καθώς και η ενοχή για την επιβίωση, είναι κοινά προβλήματα που

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

αποθαρρύνουν την αυτό-αποκάλυψη. Στην κορυφή αυτού, η αβεβαιότητα για το μέλλον, συμπεριλαμβανομένης της πιθανότητας να σταλούν πίσω στη χώρα στην οποία ο επιζών βασανίστηκε και η έλλειψη στενού έμπιστου κύκλου ή ακόμα και οποιασδήποτε κοινωνικής υποστήριξης, επιδεινώνει το άγχος. Ταυτόχρονα, ορισμένες τρέχουσες συνθήκες είναι αναγνωρίσιμες ως πρόσθετοι παράγοντες κινδύνου, όπως η κοινωνική απομόνωση, η φτώχεια, η ανεργία, η ιδρυματική στέγαση και ο πόνος μπορούν να επιδεινώσουν τα επίπεδα συναισθηματικής δυσφορίας στους επιζώντες βασανιστηρίων (de C Williams & Van der Merwe, 2013).

Το ίδιο το βασανιστήριο αντιπροσωπεύει μια εξαιρετική εξαίρεση στον τομέα της ψυχοπαθολογίας. Η ίδια η πράξη διδάσκεται, οργανώνεται, επεξεργάζεται και διαπράττεται από ανθρώπους εναντίον άλλων ανθρώπων, διαταράσσοντας τις συνδέσεις μας με όλα αυτά που μας κάνουν ανθρώπους. Δεν είναι ατομική πράξη, αλλά κοινωνική και πολιτική. Αυτές οι εκτεταμένες επιπτώσεις μπορεί αλληλοεπιδρούν και να εκδηλώνονται με πολύπλοκους και ποικίλους τρόπους, με την μεσολάβηση του πολιτισμού, του φύλου και άλλων πτυχών του επιζώντος βασανιστηρίου. Επιπλέον, οι περιβαλλοντικοί στρεσογόνοι παράγοντες που σχετίζονται με την εξορία, την επανεγκατάσταση, και τον πολιτισμό, συνεχίζεται περαιτέρω να απειλούν την ατομική υγεία και ευημερία μεταξύ των προσφυγικών θυμάτων. Παράγοντες μετά τη μετανάστευση αποτελούν θεμελιώδη θεώρηση υπό το φως των πρόσθετων κρίσιμων γεγονότων της ζωής, που αντιμετωπίζουν οι πρόσφυγες και οι οποίες έχουν εμφανιστεί ξεκάθαρα στη βιβλιογραφία ως επιδείνωση των μετατραυματικών αντιδράσεων. Τα βασανιστήρια δεν είναι ασθένεια. Σύμφωνα με την κλινική προσέγγιση, ο Παπαδόπουλος (2007) υπογραμμίζει ότι οι ψυχολογικές αντιδράσεις σε

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

αντιξοότητες ποικίλλουν πάρα πολύ από άτομο σε άτομο. Το πλαίσιο του υποδηλώνει ότι ακόμη και τα ψυχολογικά φαινόμενα, όπως η μετατραυματική απάντηση, δεν συμβαίνουν σε κοινωνική απομόνωση (Womersley & al., 2018).

Το Συναίσθημα του Φόβου

Ο Merleau-Ponty (1969) παρατήρησε ότι η ιατρική και τα βασανιστήρια έχουν μια τοπογραφική συγγένεια για το καθένα, με την έννοια ότι και οι δύο κατοικούν και «αποικίζουν» τον ιδιωτικό χώρο του αισθανόμενου σώματος ενός ανθρώπου: ο ένας για να σώσει μια ζωή και ο άλλος για να την καταστρέψει. Αυτό μπορεί να προκαλεί έκπληξη όταν υπάρχουν δύο αντιφατικές έννοιες όπως η ιατρική και τα βασανιστήρια να αντιπαρατίθεται, αλλά η αρετή αυτής της ασυμφωνίας είναι να εστιάζει και να ρίχνει φως σε αυτό το οικείο μέρος όπου υπήρχαν πάντα οι προγονικοί φόβοι, όπως ο τρόμος του άπειρου πόνου που κατοικεί, τόσο εικονικά όσο και δυνητικά. Αυτός ο φόβος δεν αφορά μόνο τον θάνατο, αλλά σχετίζεται με κάτι πολύ χειρότερο: την ατελείωτη αγωνία, που είναι το παγκόσμιο χαρακτηριστικό και την αιώνια προσωρινότητα των μύθων, συμπεριλαμβανομένων των θρησκευτικών μύθων, καθώς και των φοβιών που εμφανίζονται στη λογοτεχνία και στις παιδικές ιστορίες. Είναι κάτι καθολικό που είναι μαζί μας από τη γέννηση μέχρι το θάνατο. Η ασθένεια και τα βασανιστήρια ανταλλάσσουν αυτήν την εικονικότητα με κάτι αληθινό, και απτό, για το οποίο γνωρίζαμε πάντα και που ήταν πάντα παρόν, απειλώντας μας, πολιορκώντας μας σιωπηλά, στηρίζοντας την ανθρώπινη κατάσταση που είναι η ίδια εγκλωβισμένη στο αισθανόμενο σώμα μαζί με τη λέξη που χρησιμεύει για να εκφραστεί (Vinar, 2005).

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

Σκοπός της παρούσας έρευνας αποτελεί η διερεύνηση του βιώματος των βασανιστηρίων και της έννοιας του τραύματος μέσω αυτής της δύσκολης εμπειρίας και πώς αυτά έρχονται ως τομή στην υποκειμενική ιστορία αυτών των ανθρώπων. Το πώς και εάν αυτή η τραυματική εμπειρία έχει επιπτώσεις στην εικόνα του εαυτού, στην αίσθηση του «υπάρχειν» και τον τρόπο με τον οποίον επιδρά στην συνέχεια της ζωής των θυμάτων βασανιστηρίων. Ταυτόχρονα, σκοπός της έρευνας είναι η διερεύνηση της σχέσης αυτών των υποκειμένων με τον άλλον. Πώς διαμορφώνεται η σχέση με τον άλλον έπειτα από το βίωμα των βασανιστηρίων; Η βίαιη σχέση σώμα με σώμα προκαλεί άραγε πλήγμα στον εξανθρωπισμό του υποκειμένου, λόγω απουσίας της ύπαρξης της γλώσσας; Τέλος, έπειτα από αυτά τα δύσκολα και τραυματικά βιώματα, το υποκείμενο πώς προχωρά στη ζωή του;

Μέθοδος

Μεθοδολογική προσέγγιση

Η ποιοτική έρευνα είναι μια πλαίσιοθετημένη δραστηριότητα (situated activity), η οποία τοποθετεί τον παρατηρητή στον κόσμο. Αυτή συνίσταται σε ένα σύνολο ερμηνευτικών και υλικών πρακτικών, οι οποίες κάνουν τον κόσμο ορατό. Αυτές οι πρακτικές μετασχηματίζουν τον κόσμο. Μετατρέπουν τον κόσμο σε μια σειρά από αναπαραστάσεις του εαυτού, συμπεριλαμβανομένων των σημειώσεων πεδίου, των συνεντεύξεων, των συνομιλιών, των φωτογραφιών, των μαγνητοφωνήσεων και των σημειώσεων σε ημερολόγια. Σε αυτό το επίπεδο, η ποιοτική έρευνα περιλαμβάνει μια ερμηνευτική, νατουραλιστική προσέγγιση στον κόσμο. Αυτό σημαίνει ότι οι ποιοτικοί ερευνητές μελετούν τα πράγματα στο φυσικό τους πλαίσιο, επιχειρώντας να δώσουν νόημα ή να ερμηνεύσουν τα φαινόμενα με όρους των νοημάτων που οι άνθρωποι δίνουν σε αυτά (Denzin & Lincoln, 2005, όπως αναφέρεται στο Ίσαρη & Πουρκός, 2015, σ. 12-13).

Οι ποιοτικές μέθοδοι εφαρμόζονται σε ερευνητικά εγχειρήματα και προσεγγίσεις που έχουν ως βασικό στόχο τη διερεύνηση των νοημάτων και των αναπαραστάσεων που αποδίδουν τα υποκείμενα σε κοινωνικά φαινόμενα και διαδικασίες. Επίσης, έχουν στόχο την αποκάλυψη σχέσεων ή συσχετίσεων ανάμεσα σε κοινωνικά υποκείμενα και κοινωνικές ομάδες, την περιγραφή, ανάλυση και κατανόηση κοινωνικών διαδικασιών, τη διατύπωση ή αναδιατύπωση υποθέσεων και θεωρητικών θέσεων για το κοινωνικό γίγνεσθαι και τη διακρίβωση κοινωνικών σχέσεων, θέσεων και ρόλων. Η ποιοτική έρευνα στοχεύει στην περιγραφή, ανάλυση, ερμηνεία και κατανόηση κοινωνικών φαινομένων,

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

καταστάσεων και χαρακτηριστικών κοινωνικών ομάδων απαντώντας κυρίως στα ερωτήματα «πώς» και «γιατί».

Στην ποιοτική κοινωνική έρευνα χρησιμοποιείται ευρέως η συνέντευξη σε βάθος. Σε αυτόν τον τύπο συνέντευξης ο ερευνητής κατευθύνει τον ερωτώμενο σε βασικά θέματα, αλλά ο ερωτώμενος αναπτύσσει τις σκέψεις και τις απόψεις του ελεύθερα και σε βάθος. Ο σκοπός της συνέντευξης αυτού του τύπου είναι η παραγωγή/συλλογή όσο το δυνατόν πλουσιότερων δεδομένων για τις εμπειρίες, τις απόψεις, τις στάσεις και τις αναπαραστάσεις των συμμετεχόντων στην ερευνητική διαδικασία (Ιωσηφίδης, 2008).

Στην παρούσα έρευνα διεξήχθη ο τύπος της ημιδομημένης συνέντευξης, που χαρακτηρίζεται από ένα σύνολο προκαθορισμένων ερωτήσεων αλλά παρουσιάζει πολύ περισσότερη ευελιξία ως προς τη σειρά των ερωτήσεων, ως προς την τροποποίηση του περιεχομένου των ερωτήσεων ανάλογα με τον ερωτώμενο και ως προς την προσθαφαίρεση ερωτήσεων και θεμάτων για συζήτηση (Ιωσηφίδης, 2008). Τα δεδομένα των συνεντεύξεων αναλύθηκαν μέσω της Ερμηνευτικής Φαινομενολογικής Ανάλυσης, η οποία επιδιώκει να συλλάβει την ποιότητα και την υφή της ατομικής εμπειρίας. Ωστόσο, αναγνωρίζει ότι αυτή η εμπειρία δεν είναι ποτέ άμεσα προσβάσιμη από τον ερευνητή. Ο θεμελιωτής αυτής της προσέγγισης, ο Jonathan Smith (1997: 189), χαρακτηρίζει την ΕΦΑ ως «Μια προσπάθεια να ξεδιπλώσουμε τα νοήματα που κρύβονται στις περιγραφές των ατόμων μέσω μιας διεργασίας ερμηνευτικής εμπλοκής με τα κείμενα και τις μετεγγραφές των συνεντεύξεων». Ως αποτέλεσμα ο ερευνητής εμπλέκεται σε μια «διπλή ερμηνευτική» καθώς «προσπαθεί να κατανοήσει έναν συμμετέχοντα ο οποίος και ο ίδιος προσπαθεί να κατανοήσει αυτό που συμβαίνει». Αυτή η ερμηνευτική εμπλοκή διευκολύνεται από μια σειρά βημάτων τα οποία επιτρέπουν

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

στον ερευνητή να ενοποιήσει σε ομάδες, αρχικά εντός της κάθε περίπτωσης και στη συνέχεια σε όλο το εύρος των διαφορετικών περιπτώσεων. Επειδή η φαινομενολογική έρευνα απαιτεί από τον ερευνητή να εισχωρήσει στον βίο του συμμετέχοντα στην έρευνα, είναι εξαιρετικά σημαντικό οι ερωτήσεις που τίθενται στον συμμετέχοντα να είναι ανοιχτές και μη κατευθυντικές. Μοναδικός σκοπός τους είναι να δώσουν στον συμμετέχοντα την ευκαιρία να μοιραστεί με τον ερευνητή την προσωπική του εμπειρία από το υπό εξέταση φαινόμενο (Willig, 2013, σ. 218-219).

Βασικός στόχος της ερμηνευτικής ανάλυσης είναι η ανάδειξη του νοήματος που οι ίδιοι οι συμμετέχοντες προσδίδουν στην υπό μελέτη κατάσταση ή διαδικασία ή στο υπό έρευνα φαινόμενο. Στόχος του ερευνητή είναι περισσότερο η κατανόηση των διαδικασιών παραγωγής και αναπαραγωγής υποκειμενικών νοημάτων από τους συμμετέχοντες και λιγότερο η ανάδειξη των δικών του ερμηνειών (Ιωσηφίδης, 2008). Το δείγμα είναι ομοιογενές σε κάποιες πλευρές, καθώς οι ερευνητές της Ερμηνευτικής Φαινομενολογικής Ανάλυσης συνήθως στοχεύουν να δημιουργήσουν ένα αρκετά ομοιογενές δείγμα για την αποτύπωση των εμπειριών των ατόμων που αντιμετωπίζουν παρόμοιες συνθήκες που σχετίζονται με ένα συγκεκριμένο φαινόμενο.

Μέσα Συλλογής Δεδομένων

Η παρούσα έρευνα διεξήχθη σε συνεργασία με δυο φορείς, που προσφέρουν τις υπηρεσίες τους σε πρόσφυγες-μετανάστες. Στην αρχή, έγινε επικοινωνία με τους φορείς, κατατέθηκε η ερευνητική πρόταση και αφού εγκρίθηκε από τους επιστημονικά υπευθύνους, προχώρησε η διεξαγωγή των συνεντεύξεων, σύμφωνα με τις αρχές της δεοντολογίας.

Συμμετέχοντες

Το δείγμα είναι ομοιογενές σε κάποιες πλευρές, καθώς οι ερευνητές της Ερμηνευτικής Φαινομενολογικής Ανάλυσης συνήθως στοχεύουν να δημιουργήσουν ένα αρκετά ομοιογενές δείγμα για την αποτύπωση των εμπειριών των ατόμων που αντιμετωπίζουν παρόμοιες συνθήκες που σχετίζονται με ένα συγκεκριμένο φαινόμενο (Issari et al., 2021).

Στην παρούσα έρευνα, το δείγμα αποτελείται από πέντε άντρες, που έχουν υποστεί βασανιστήρια είτε στην χώρα καταγωγής τους είτε στο πέρασμα τους για την Ελλάδα, ενώ το ηλικιακό εύρος κυμαίνεται από 20 έως 40 ετών.

Η επιλογή αυτών των ανθρώπων έγινε έπειτα από προσωπική επικοινωνία της ερευνήτριας με τους ψυχολόγους τους, καθώς απαραίτητη προϋπόθεση της έρευνας ήταν οι συμμετέχοντες να εμπλέκονται σε μια ψυχοθεραπευτική διαδικασία, ώστε να υπάρχει ασφαλές έδαφος επεξεργασίας, στην πιθανή ανάδυση δύσκολων συναισθημάτων και σκέψεων κατά τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων.

Η γνωστοποίηση της έρευνας και η πρόσκληση συμμετοχής στους υποψηφίους έγινε από τον κάθε ψυχολόγο στην ατομική θεραπεία, αφού είχε ενημερωθεί από την ερευνήτρια για τον σκοπό της έρευνας. Ταυτόχρονα, ο κάθε ψυχολόγος έκρινε με βάση το ιστορικό και την ψυχική κατάσταση του υποψηφίου, την ικανότητα του για συμμετοχή.

Ο κάθε συμμετέχων, που δέχτηκε να λάβει μέρος, πριν την έναρξη της συνέντευξης, ενημερωνόταν ακριβώς για τα βήματα που θα ακολουθηθούν και τις αρχές της δεοντολογίας, με στόχο τη δημιουργία ενός ασφαλούς πλαισίου. Διαβαζόταν η φόρμα συγκατάθεσης, που είχε διαμορφωθεί για την παρούσα

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

έρευνα, ενώ υπήρχε χώρος για την έκφραση ερωτημάτων και σκέψεων σχετικών με την συνολική διαδικασία. Ταυτόχρονα, ζητούταν η άδεια τους για την μαγνητοφώνηση της συνέντευξης, όπου πάλι οι συμμετέχοντες ενημερώνονταν πώς θα χρησιμοποιηθεί το υλικό αυτής. Η συνέντευξη είχε σχεδιαστεί με τέτοιο τρόπο ώστε να υπάρχει η δυνατότητα στον κάθε συμμετέχοντα, να διηγηθεί την ιστορία του.

ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΕΣ	ΟΝΟΜΑ	ΗΛΙΚΙΑ
1 ^{ος}	ABEDI	32 ετών
2 ^{ος}	ADOFO	34 ετών
3 ^{ος}	AHMES	22 ετών
4 ^{ος}	BONAM	34 ετών
5 ^{ος}	DIEL	35 ετών

Διεξαγωγή συνεντεύξεων

Οι συνεντεύξεις διεξήχθησαν από τον Μάιο του 2021 έως τον Νοέμβριο του 2021. Οι συναντήσεις για την διεξαγωγή των συνεντεύξεων έλαβαν χώρα στο χώρο του εκάστοτε κέντρου, στο οποίο είχε απευθυνθεί ο θεραπευόμενος. Οριζόταν συγκεκριμένη ώρα και μέρα, ενώ δεν υπήρχε χρονικός περιορισμός στη διάρκεια του ραντεβού. Εξαρχής, οι συμμετέχοντες ήταν ενήμεροι πως η διεξαγωγή των συνεντεύξεων γινόταν με την παρουσία διερμηνέα, λόγω της διαφορετικής γλώσσας της ερευνήτριας. Σε αυτή τη συνθήκη, η ερευνήτρια είχε ενημερώσει τον διερμηνέα για το σκοπό της έρευνας και τον τρόπο διεξαγωγής

της συνέντευξης, ενώ είχε ζητηθεί άδεια από τον τελευταίο για την μαγνητοφώνηση αυτής.

Ο διερμηνέας ήταν μεσολαβητής, πρόσωπο-κλειδί, καθώς ο πρόσφυγας στον ξένο τόπο πιάνεται τουλάχιστον από το άκουσμα της μητρικής του γλώσσας. Σημείο εκκίνησης μιας σχέσης εμπιστοσύνης. Ωστόσο, με όλα τα επιτελέσματα και προβλήματα που μπορεί να φέρει αυτό το πέρασμα από γλώσσα σε γλώσσα μέσω ενός άλλου ανάμεσα στον πρόσφυγα και στον κλινικό (Μαλίχιν, 2018, σ.163). Ο διερμηνέας ήταν ο συνδετικός κρίκος μεταξύ της ερευνήτριας και του συνεντευξιαζόμενου, ο οποίος μιλώντας στη δική του γλώσσα, είχε τη δυνατότητα τόσο να εκφραστεί όσο και να αισθανθεί ασφάλεια και εμπιστοσύνη.

Χρησιμοποιήθηκαν ποικίλες ερωτήσεις, με στόχο τη διερεύνηση του τραύματος και την επίδραση στην εικόνα του εαυτού τους και στην αίσθηση του «υπάρχειν». Υπήρξε μια συγκεκριμένη ερώτηση που φάνηκε να δυσκολεύει επαναλαμβανόμενα τους συμμετέχοντες και γι' αυτό διευκρινιζόταν από την ερευνήτρια. Ταυτόχρονα, φάνηκε να παίζει σημαντικό ρόλο και το μορφωτικό επίπεδο αυτών των ανθρώπων, καθώς κάποιοι καταλάβαιναν πιο εύκολα την ερώτηση, ενώ άλλοι φάνηκε να δυσκολεύονται.

Ανάλυση δεδομένων

Μετά την απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων, τα μετεγγραμμένα κείμενα αναλύθηκαν ένα προς ένα, σύμφωνα με τις αρχές της Ερμηνευτικής Φαινομενολογικής Ανάλυσης (ΕΦΑ). Πιο συγκεκριμένα, κάθε κείμενο αναγνώστηκε αρκετές φορές έως ότου εντοπιστούν κάποια θέματα. Κατά τη διεξαγωγή μιας λεπτομερούς βιοματικής ανάλυσης της κάθε μετεγγραμμένης

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

συνέντευξης, η ερευνήτρια προσδιόριζε βιωματικές δηλώσεις και εργάστηκε για μια προκαταρκτική ομαδοποίηση αυτών των δηλώσεων (υποψήφια θέματα). Αυτή η διαδικασία επαναλήφθηκε ξεχωριστά για κάθε άτομο εξετάζοντας ταυτόχρονα και τις πέντε συνεντεύξεις, οδηγώντας σε τελικά διασταυρωμένα θέματα και ομάδες βιωματικών θεμάτων (υπέρτατα θέματα) (Issari et al., 2021). Καθ' όλη τη διάρκεια της ανάλυσης, η ερευνήτρια κρατούσε σημειώσεις πάνω σε σκέψεις, συναισθήματα και σημαντικές λέξεις που προσέγγιζαν το αρχικό ερευνητικό ερώτημα. Αυτές οι σημειώσεις ήταν βοηθητικές για την κατανόηση του κειμένου και για μια πρώτη προσέγγιση του θέματος που διερευνάται.

Η διαδικασία της ανάλυσης ήταν επαγωγική και κοντά στα δεδομένα (στον λόγο των συμμετεχόντων), ένας συνεχής διάλογος μεταξύ της ερευνήτριας και των πρωτότυπων δεδομένων, που κατέληξαν σε μια εννοιολογικά υψηλότερου επιπέδου οργάνωσης των αφηγήσεων. Κοίταξε τόσο για σύγκλιση όσο και για απόκλιση σε όλη την ανάλυση, καθώς η Ερμηνευτική Φαινομενολογική Ανάλυση επιδιώκει μια ισορροπία μεταξύ ατομικότητας και κοινότητας. Όλα τα ονόματα που χρησιμοποιούνται είναι φανταστικά για την προστασία της ανωνυμίας των συμμετεχόντων (Issari & et al., 2021).

Ταυτόχρονα, η ανάλυση βασίστηκε στην Ψυχαναλυτική προσέγγιση, με στόχο την κατανόηση του λόγου των υποκειμένων και της σημασίας του τραύματος στην υποκειμενικότητα και την ιστορία αυτών.

Αναστοχαστικότητα

Η αναστοχαστικότητα θεωρείται συνήθως ως η διαδικασία ενός συνεχούς εσωτερικού διαλόγου και κριτικής αυτό-αξιολόγησης της θέσης του ερευνητή καθώς και της ενεργής και ρητής αναγνώρισης ότι αυτή η θέση μπορεί να

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

επηρεάσει την ερευνητική διαδικασία και το αποτέλεσμα. Παράλληλα με την προσδοκία ότι οι κλινικοί δίνουν προσοχή στον αντίκτυπο της δικής του ιστορίας, στην κατανόησή τους και στις αντιδράσεις τους στον πελάτη (που θεωρούνται στην ψυχοδυναμική γλώσσα ως αντιμεταβίβαση), η αναστοχαστικότητα είναι η αυτοαξιολόγηση στην έρευνα. Σημαίνει τη στροφή του φακού του ερευνητή πίσω στον εαυτό του για να αναγνωρίσει και να αναλάβει την ευθύνη για τη δική του θέση στην έρευνα και στην επίδραση που μπορεί να έχει στο περιβάλλον και στα άτομα που μελετώνται, τις ερωτήσεις που τίθενται, τα δεδομένα που συλλέγονται και την ερμηνεία τους. Συνεπώς, η ιδέα της αναστοχαστικότητας αμφισβητεί την άποψη της παραγωγής γνώσης ως ανεξάρτητης από τον ερευνητή και τη γνώση ως αντικειμενική (Berger, 2015).

Βασική αφορμή για την ερευνήτρια προκειμένου να ασχοληθεί με την παρούσα θεματική αποτέλεσε η ενασχόληση της σε θεωρητική βάση με την έννοια του τραύματος και τον τρόπο που μια τραυματική εμπειρία επιδρά στην εικόνα του εαυτού αλλά και πώς αυτό επικάθεται σε ένα πιθανόν πρωτογενές τραύμα. Ταυτόχρονα, η πρακτική της, στα πλαίσια εθελοντικής εργασίας με τον συγκεκριμένο πληθυσμό, αποτέλεσε το έναυσμα αυτή της ερευνητικής δουλειάς. Καθ' όλη τη διάρκεια των συνεντεύξεων, ήταν πολύ βοηθητική και χρήσιμη η καταγραφή σημειώσεων σχετικών με σκέψεις και συναισθήματα που αναδύθηκαν κατά τη συνάντηση με αυτούς τους ανθρώπους και το μοίρασμα αυτής της δύσκολης εμπειρίας. Πολλές φορές τόσο στην πορεία της συλλογής των δεδομένων όσο και κατά την συγγραφή της εργασίας, υπήρχε η διερώτηση σχετικά με την επιλογή αυτού του θέματος και το νόημα που έχει για την ερευνήτρια, χωρίς όμως να δίνεται μια καθαρή απάντηση, αφού δεν μπορούμε να

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

παραβλέψουμε τις ασυνείδητες διεργασίες που μας καθορίζουν, καθώς το ασυνείδητο μας διαμορφώνει ως υποκείμενα.

Όμως, η κάθε συνέντευξη, για την ερευνήτρια ήταν μια αυτοτελής και ξεχωριστή εμπειρία, ενώ τα συναισθήματα που διακινούνταν ήταν ευγνωμοσύνη, αγάπη και συγκίνηση, που είχε την τύχη να ακούσει και να είναι παρούσα σε αυτό το μοίρασμα των υποκειμένων. Γνωρίζοντας συνεπώς αυτά τα μεταβιβαστικά φαινόμενα, η ερευνήτρια προσπάθησε να ακολουθήσει μια μη-κατευθυντική στάση τόσο στην διεξαγωγή των συνεντεύξεων όσο και στην ανάλυση των δεδομένων, με σκοπό την ανάδειξη της εμπειρίας των συμμετεχόντων μέσα από την αφήγηση τους.

Είναι σημαντικό να αναφερθεί η δυσκολία με την οποία ήρθε αντιμέτωπη η ερευνήτρια, καθώς η δέσμευση στα ραντεβού των συμμετεχόντων ήταν δύσκολη. Υπήρξαν από τη μια απουσίες χωρίς ενημέρωση, καθυστερήσεις στην καθορισμένη ώρα έναρξης της συνέντευξης από την άλλη όμως κάποιοι από τους συμμετέχοντες φάνηκε να δεσμεύονται και να επιθυμούν να συμμετέχουν. Σε όλους ήταν εμφανής ο φόβος των ερωτήσεων, καθώς υπενθύμιζαν τη διαδικασία των συνεντεύξεων για την αίτηση ασύλου. Όμως, καθησυχάζονταν και ηρεμούσαν, έπειτα από την πλήρη ενημέρωσή τους για τον σκοπό της έρευνας και της προστασίας των προσωπικών δεδομένων.

Τέλος, το φύλο της ερευνήτριας φάνηκε να λειτουργεί προστατευτικά και με θαλπωρή, καθώς, κάποιοι εξέφρασαν, πώς ήταν ανακουφιστική η διαδικασία, ενώ δεν υπήρξαν συναισθήματα ντροπής και αμηχανίας, αφού ήταν σαν να μιλούν σε ένα οικείο πρόσωπο, όπως η αδελφή τους. Η αίσθηση κατανόησης και ενσυναίσθησης σε ένα προστατευτικό πλαίσιο, τους έδωσε τη δυνατότητα να

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

μοιραστούν δύσκολα συναισθήματα και σκέψεις, ανατρέχοντας σε τραυματικές παρελθούσες εμπειρίες.

Αποτελέσματα

Μέσα από την ανάλυση του λόγου αυτών των υποκειμένων, φαίνεται να αναδύονται τρία βιοματικά θέματα (υπέρτατα θέματα), τα οποία δεν είναι ανεξάρτητα μεταξύ τους, αντίθετα επιδρά το ένα στο άλλο: το βίωμα των βασανιστηρίων και η έννοια του τραύματος, η εικόνα του εαυτού και η επιθυμία για συνέχιση της ζωής.

Όλες αυτές οι εμπειρίες αυτών των ανθρώπων, και συγκεκριμένα τα βασανιστήρια, φαίνεται να έχουν βιωθεί πολύ τραυματικά, αποτελώντας μια τομή στην υποκειμενική τους ιστορία. Τα βιώματα αυτά έχουν επιδράσει καταλυτικά στην ζωή τους, επηρεάζοντας τόσο την εικόνα του εαυτού τους όσο και την επιθυμία τους για συνέχιση της ζωής. Ο πόνος αυτός έχει «εγγραφεί» και «χαραχτεί» πάνω στο σώμα τους, θυμίζοντας καθημερινά την παρουσία του, μέσα από διάφορα συμπτώματα είτε οργανικά είτε ψυχικά.

Η Κανελλοπούλου (2012) αναφέρει πως μπορούμε, συνεπώς, να πούμε ότι ο πόνος του τραυματισμού έχει τρεις όψεις: πραγματική, συμβολική, φαντασιακή. Η πραγματική αφορά στη σωματο-αισθητηριακή αντίληψη ενός έντονου ερεθισμού των οργανικών ιστών. Η συμβολική αναφέρεται στον απότομο σχηματισμό μιας νοητικής και συνειδητής αναπαράστασης της περιοχής του σώματος όπου προκλήθηκε ο τραυματισμός και τέλος η φαντασιακή όψη, στην οποία εφόσον το σώμα βιώνεται στην περιφέρεια, οποιοσδήποτε τραυματισμός θα βιωθεί ως περιφερειακός. Η οδυνηρή αίσθηση που αναφέρεται φαντασιακά στην έδρα του τραυματισμού, φαίνεται να προέρχεται μόνο από την πληγή, και η πληγή φαίνεται να εδραιώνεται ως δεύτερο σώμα (σ. 47).

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

Η Ντολτό (1999) έλεγε πως η εικόνα του σώματος είναι προσωπική στον καθένα: συνδέεται με το υποκείμενο και την ιστορία του. Αναφέρεται σε μια συγκεκριμένη λίμπιντο, σε έναν τύπο λιβιδινικής σχέσης. Η εικόνα του σώματος είναι η ζωντανή σύνθεση όλων των συγκινησιακών εμπειριών μας, των διαπροσωπικών εμπειριών που ζούμε επαναληπτικά μέσα από τις επίλεκτες ερωτογόνους αισθήσεις, αρχαϊκές ή επίκαιρες. Είναι ανά πάσα στιγμή ασυνείδητη μνήμη όλων των βιωμένων σχέσεων και παράλληλα είναι επίκαιρη, ζωντανή, δυναμική, είναι ταυτόχρονα ναρκισσιστική και αναφέρεται στις διαπροσωπικές σχέσεις. Η επικοινωνία μας με τους άλλους γίνεται δυνατή χάρη στην εικόνα του σώματος μας. Κάθε επαφή με τον άλλον, είτε επικοινωνίας είτε αποφυγής της επικοινωνίας, στηρίζεται στην εικόνα του σώματος.

Αυτοί οι πέντε άνθρωποι μοιράζονται ένα κοινό βίωμα, τα βασανιστήρια, όμως ο καθένας το αντιμετωπίζει ψυχικά με έναν διαφορετικό τρόπο. Και οι πέντε απομακρύνθηκαν βίαια από τις οικογένειες τους και την πατρίδα τους, φυλακίστηκαν για μεγάλο χρονικό διάστημα και ήρθαν αντιμέτωποι με το σκληρό πρόσωπο του θανάτου. Το σώμα τους και η ψυχή τους «σημαδεύτηκαν» για πάντα, καθώς βίωσαν τον πόνο, τον πόνο του βασανισμού, που δεν χωράει να μπει σε λέξεις, που δεν έχει μορφή να αποτελέσει μια αναπαράσταση και να αρθρωθεί με λόγια. Η έννοια του πραγματικού κυριαρχεί και χτυπάει αδυσώπητα το υποκείμενο και την ιστορία του. Κάποιοι από αυτούς τους ανθρώπους εκτός από τα βασανιστήρια που βίωσαν είτε στην χώρα καταγωγής τους είτε στην χώρα-πέραςμα για την Ελλάδα, ήρθαν αντιμέτωποι και με την θάλασσα είτε ξέρουν να κολυμπούν είτε όχι.

Και όταν λέω ότι με έχουν χτυπήσει, δεν είναι απλό πράγμα, με έχουν κακοποιήσει και το έχω κρατήσει πολύ μέσα μου. Και όταν έφτασα στην Τουρκία

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

έπρεπε να πάω στο νοσοκομείο και δεν βρήκα την ευκαιρία. Ήταν πολύ δύσκολο να πάω στο νοσοκομείο εκεί. Επειδή δεν μπορούσα να φύγω από τον θάνατο και να πάω σε έναν άλλον θάνατο, γι' αυτό ήρθα εδώ. Και περνώντας τη θάλασσα, δεν ήταν εύκολο, επειδή πέσαμε στο νερό και είδα τον θάνατο μπροστά μου, ήπια και νερό. Δεν ήταν εύκολο και αυτό με είχε ταράξει πολύ, τραυματίσει. (ABEDI, 32 ετών).

Το βίωμα των βασανιστηρίων και η έννοια του τραύματος

Το βίωμα των βασανιστηρίων διαπερνά τον λόγο και των πέντε συμμετεχόντων της έρευνας. Αφορά σε ακραίες μορφές άσκησης βίας είτε ψυχικής είτε σωματικής, ενώ και οι πέντε φέρνουν στην αφήγηση τους μνήμες και βιώματα που είναι πολύ δύσκολο να αποκτήσουν μια μορφή και εικόνα. Βίωσαν απομόνωση σε μικρά κελιά ή στην ζούγκλα, μαστιγώματα, ηλεκτροσόκ, καψίματα σε διάφορα σημεία του σώματος, ξύλο και λεκτική βία. Ο πόνος τόσο σωματικός όσο και ψυχικός είναι χαραγμένος βαθιά, καταστρέφοντας τον προστατευτικό φλοιό του Εγώ. Οι αναμνήσεις αυτές και οι εμπειρίες επανέρχονται με διάφορους τρόπους είτε μέσω ψυχικών συμπτωμάτων είτε μέσω οργανικών παθήσεων. Τα συναισθήματα που κυριαρχούν στην πλειοψηφία των συμμετεχόντων είναι ένα πάγωμα, μια ματαίωση ως προς την επιθυμία για ζωή, μια ψυχική απολίθωση, που εμφανίζεται σε κάθε τους λέξη, σε κάθε τους βήμα.

Στην πορεία της συζήτησης, ένας συμμετέχων αναφέρει:

«Είναι σαν να έχει μείνει ένα χέρι στο σώμα μου και στο πνεύμα μου, δεν με αφήνει. Υπήρχαν αλλαγές σε μένα τον ίδιο, νιώθω διαφορετικά το σώμα μου,

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

νιώθω διαφορετικά την ψυχή μου, γι' αυτό και παίρνω ιατρικά φάρμακα, γι' αυτό και χρειάζομαι να βλέπω τον ψυχολόγο... Είμαι διαφορετικός! Οι λειτουργίες μου είναι διαφορετικές. Η προσωπική μου εμπειρία είναι ότι μου συμβαίνουν πράγματα, που δεν μου συνέβαιναν παλιά, δεν ήμουν έτσι. Αν ακούω πολύ δυνατούς θορύβους, αρχίζω να φοβάμαι. Δεν ήταν έτσι! Νιώθω θλίψη, λύπη, στρες, νιώθω σαν να θέλω να μου κάνω κακό». (ADOFO, 34 ετών).

Είναι εμφανή τα συναισθήματα άγχους, φόβου και θλίψης, ενώ το σημαίνουν «διαφορετικός» παραπέμπει στην αλλαγή εικόνας που έχει το υποκείμενο για τον εαυτό του, έπειτα από αυτή την βάνουση εμπειρία. Είναι σαν μην μπορεί να μιλήσει για εκείνον, να εκφραστεί για τον εαυτό του, διαχωρίζοντας το παρόν και το παρελθόν, τονίζοντας την τραυματική εμπειρία των βασανιστηρίων, που αποτελούν τομή στην ιστορία του.

Στη συνέχεια, ο Abedi (32 ετών) τονίζει:

«Όταν έχεις ζήσει τον θάνατο μπροστά σου, όταν έχεις περάσει από αυτό, δεν μπορείς να το ξεχάσεις σε όλη τη ζωή σου και με έχει σημαδέψει πάρα πολύ. Και πριν να περάσω από την θάλασσα, δεν είχα άλλη επιλογή, είτε το κάνω είτε πεθαίνω. Δεν μπορούσα να γυρίσω πίσω, έπρεπε να περάσω μόνο. Είναι κάτι που με έχει σημαδέψει πάρα πολύ».

Και εδώ φανερόνεται η έννοια της τραυματικής εμπειρίας, που έχει σημαδέψει το υποκείμενο, ενώ σαν να μην δίνεται επιλογή για επιστροφή στην παλιά του ζωή. Επιτάσσεται να γίνει ένα βίαιο πέραςμα στο άγνωστο, που προκαλεί τρόμο και πόνο ταυτόχρονα.

Εδώ είναι εμφανές πώς πέρα από τα βασανιστήρια, στο βίωμα του τραύματος επικάθεται και η απουσία επιλογής να επιστρέψει στην χώρα

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

καταγωγής. Συνυπάρχουν τα βιώματα των βασανιστηρίων με την απώλεια και τον βίαιο χωρισμό από την οικογένεια και την πατρίδα, σημαίνοντα-κλειδιά για την πορεία του υποκειμένου:

«Βρέθηκα τελείως μόνος μου. Δεν είναι λογικό αυτό, δεν έβλεπα τα μικρά μου αδέρφια, τη μαμά μου. Βρέθηκα τελείως μόνος μου. Δεν είναι φυσιολογικό αυτό». (BONAM, 34 ετών).

«Αν γυρίσω πίσω, δεν θα μπορούσα να φτάσω εδώ, γιατί με είχαν κάψει από εδώ έως εδώ (δείχνοντας πάνω στο σώμα του) με φωτιά». (AHMES, 22 ετών).

Το σώμα θυμάται και αποτυπώνει λέξεις, εικόνες, αναπαραστάσεις. «Μιλάει», γίνεται μάρτυρας γεγονότων που το ίδιο το υποκείμενο δεν μπορεί να βάλει σε λόγια.

Ένας άλλος συμμετέχων συμπληρώνει:

«Το συναίσθημα ήταν ότι υπέφερα πολύ, μας χτυπούσαν εκεί. Σε εκείνη την φυλακή ήταν το μέρος που βάζουν τους ανθρώπους που είναι για πολιτικούς λόγους και εκεί μας χτυπούσαν. Ήμασταν στο δεύτερο υπόγειο. Είχα το σοκ εδώ (δείχνει ένα σημείο του σώματος του). Τώρα δεν πονάω όταν το κάνω αυτό, τότε όμως πονούσα πολύ, όταν έκανα αυτή την κίνηση». (BONAM, 34 ετών).

Το ανθρώπινο «υποφέρειν» διαφαίνεται και εδώ, ενώ τα βασανιστήρια παραπέμπουν σε πιο αρχαϊκές και πρώιμες εικόνες, που δεν διαμεσολαβούνται από τον λόγο που εξανθρωπίζει. Είναι ενδιαφέρουσα η στάση του AHMES, του πιο νεαρού συμμετέχοντος (22 ετών), ο οποίος περιγράφει:

«το διάβασμα ήταν κάθε μέρα, θέλω να συνεχίσω. Αγαπώ να διαβάζω κάθε φορά.... Είναι λίγο δύσκολο για μένα. Έκανα 7 μήνες φυλακή και έχω βιώσει

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

βασανιστήρια και πονάω, λίγο στο χέρι μου, στον ώμο και μετακινείται καμιά φορά. Επίσης, μου είχαν βάλει, στην φυλακή, ρεύμα στο πέος και τώρα με ενοχλούν και οι όρχεις μου, οπότε καμιά φορά πονάω».

Ίσως εδώ μπορούμε να σκεφτούμε πώς η αγάπη για την γνώση κρατάει και στηρίζει το υποκείμενο μπροστά σε όλη αυτή την εισροή ενέργειας που λειτουργεί διαλυτικά για τον άνθρωπο. Δίνει ένα νόημα και συμβολοποιεί τον πόνο, καθώς όλο αυτό το βίωμα των βασανιστηρίων φαίνεται πως δεν μπορεί να αρθρωθεί και να κατανοηθεί, είναι ασύλληπτο.

«Από το 2017, από τότε που έχει αλλάξει οριστικά η ζωή μου, υποφέρω και δεν καταλαβαίνω...Με βασάνιζαν τρεις μήνες στη ζούγκλα, εκτός κόσμου. Και εκεί σταμάτησαν και τον δίδυμο αδελφό, και τον πήγαν εκεί και πέθανε ο αδελφός μου. Εκεί υποτίθεται η αστυνομία είναι για να προστατεύει και όταν γίνονται αυτά, μετά πώς να εμπιστευτείς; ... Δεν είμαι πια ο ίδιος άνθρωπος. Δεν βλέπω πια τα πράγματα θετικά, αλλά αρνητικά. Η ζωή δεν έχει πια νόημα για μένα. Έχω και δυο παιδιά και θέλω μια κανονική ζωή. Δεν έχω κανένα νέο τους, καμιά επαφή. Δεν έχω ελπίδα ότι θα τους ξαναδώ. Εκεί που ήμουν πατέρας, οικογενειάρχης, έχω μείνει στον δρόμο». (DIEL, 35 ετών).

Και εδώ, διαφαίνεται πόσο σημαντικό είναι ο άνθρωπος να ανήκει σε μια ομάδα και να συνδιαλέγεται ως έλλογο ον. Η απουσία γλώσσας και κοινωνικού περιγύρου στα πλαίσια βασανιστηρίων προκαλεί πόνο που παρομοιάζεται με τον σωματικό πόνο. Πετάει εκτός λόγου το υποκείμενο, το οποίο δυσκολεύεται να κατανοήσει και να αποδεχτεί αυτό που συμβαίνει, ενώ αιτείται την παρουσία του Άλλου ως εγγύηση της ύπαρξής του. Μέσα από τις μαρτυρίες αυτών των ανθρώπων, η εμπειρία των βασανιστηρίων έχει τραυματίσει τόσο το σώμα τους

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

όσο και τον ψυχισμό τους. Φαίνεται να έχει επιδράσει στην εικόνα που έχουν για τον εαυτό τους και στην επιθυμία τους για συνέχιση της ζωής.

«Είμαι διαφορετικός.. Οι λειτουργίες μου είναι διαφορετικές. Για να κοιμηθώ, πρέπει να πάρω χάπι, δεν ήταν έτσι παλιά. Ξεχνάω πολύ, έχω παράξενα συμπτώματα... Υπάρχει κάποια αλλαγή σε σχέση με μένα και σε σχέση με το σώμα μου...Είναι διαφορετικά σε σχέση με το πώς ήμουν» (ADOFO, 34 ετών).

Το τραυματικό βίωμα των βασανιστηρίων έρχεται σαν τομή στη ζωή τους, χωρίζοντας το πριν και το μετά, το παρελθόν και το παρόν, δημιουργώντας μια ασυνέχεια στην ιστορία τους. Ταυτόχρονα, μαζί με το βίωμα των βασανιστηρίων, διαφαίνεται στο λόγο τους, και η σημασία της απώλειας και του βίαιου αποχωρισμού από τις οικογένειες τους, ενώ σε κάποιους συμμετέχοντες φαίνεται να παίζει σημαντικό ρόλο η απώλεια των μητέρων τους από τη ζωή και το ανεπεξέργαστο πένθος. Τόσο ο θάνατος όσο και τα βασανιστήρια είναι γεγονότα ξαφνικά και βίαια, που ξεπερνούν τον άνθρωπο και την ικανότητα του να βρει λέξεις να τα νοηματοδοτήσει.

Πιο συγκεκριμένα, αναλύοντας τον λόγο αυτών των υποκειμένων, φαίνεται πώς πριν από το βίωμα των βασανιστηρίων, προηγούνται δύσκολα βιώματα που τοποθετούνται στα παιδικά χρόνια. Φέρνουν αναμνήσεις που σχετίζονται με την απώλεια των γονέων τους όσο και την απομάκρυνση και το μέγαλωμα τους μακριά από τις οικογένειες τους.

«Ναι! Με άλλαξε αυτή η εμπειρία γιατί, εκτός από τον θάνατο των γονιών μου, τα βασανιστήρια που έζησα στην Αγκόλα, με επηρέασαν πάρα πολύ» (ADOFO, 34 ετών).

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

«Δεν γνώρισα τους γονείς μου, πολύ βίαιο. Έφυγα 6 ετών από το πατρικό και πήγα να ζήσω με τον θείο μου. Μπορώ να πω ότι από τότε ξεκίνησε ο πόνος μου. Δεν έχω ζήσει τη μητρική αγάπη. Και όταν ήμουν στο σχολείο, δεν ήμουν καλά, αλλά κάνω ό, τι μπορώ και με αυτό» (DIEL, 35 ετών).

Είναι σημαντική η φράση «από τότε ξεκίνησε ο πόνος μου», καθώς ο συγκεκριμένος συμμετέχων προσπαθεί να τοποθετήσει χρονικά την έναρξη του πόνου, που φαίνεται να έχει λειτουργήσει τραυματικά στη μετέπειτα ζωή του. Μπορούμε να υποθέσουμε πως στην απουσία της γονεϊκής αγάπης, στην απουσία του βλέμματος και της φροντίδας της μητέρας, έρχεται και επικάθεται το τραύμα των βασανιστηρίων. Αυτός ο άνθρωπος από πολύ μικρή ηλικία, είναι απροστάτευτος και εκτεθειμένος απέναντι σε έναν απειλητικό άλλον, ενώ ένα αίτημα αγάπης απευθύνεται.

Ένας άλλος συμμετέχων απομακρύνθηκε βίαια από την οικογένεια του και μεγάλωσε σε ένα οικοτροφείο, καθώς έχασε τη μητέρα του στα 8 έτη του.

Σχολιάζει: *«Δεν ένιωθα όπως όλοι, μέχρι σήμερα»*. Φαίνεται πως η βίαιη απώλεια της μητέρας του, η οποία σκοτώθηκε στη δουλειά της, η ζωή του στο οικοτροφείο και τα βιώματα των βασανιστηρίων, λίγα χρόνια μετά, τον έχουν διαμορφώσει ψυχικά, καθώς η μια τραυματική εμπειρία διαδέχεται την άλλη.

Στη συνέχεια, ο Bonam (34 ετών), ο τέταρτος συμμετέχων, περιέγραψε πως μεγάλωσε με τη μητέρα του και τον σύντροφο της, ο οποίος ασκούσε σωματική βία πάνω του από πολύ μικρή ηλικία, *«Δεν με αγαπούσε, με χτυπούσε»*. Αυτή η βία φαίνεται να συνεχίζεται και στα βασανιστήρια που βίωσε στην φυλακή, δημιουργώντας τόσο σωματικό όσο και ψυχικό πόνο, ο οποίος δεν μπορεί εύκολα να μιληθεί.

Οι άλλοι δυο συμμετέχοντες περιγράφουν μια πολύ καλή σχέση με τη μητέρα τους και γενικά με την οικογένεια τους. Ωστόσο, ο λόγος που χρειάστηκε να εγκαταλείψουν την πατρίδα τους, η βίαιη απομάκρυνση από τις οικογένειες τους, η φυσική απώλεια των γονέων και η απουσία επικοινωνίας μαζί τους, ταυτόχρονα με την εμπειρία των βασανιστηρίων, λειτουργεί αποδιοργανωτικά για την εικόνα του εαυτού τους και την ψυχική τους οικονομία.

Είναι σημαντικό να ειπωθεί μέσα από την ανάλυση των κειμένων, πώς προκύπτει μια υπόθεση, που σίγουρα χρειάζεται περαιτέρω διερεύνηση, ωστόσο δεν είναι ζήτημα της παρούσας έρευνας. Φαίνεται μέσα από τον λόγο τους να έρχεται ένα τραύμα που ξεκινά στην παιδική ηλικία και αφορά την απουσία των γονεϊκών φιγούρων, το οποίο θα μπορούσαμε να πούμε πως είναι ένα πρωτογενές τραύμα. Στη συνέχεια της ζωής τους, τα βασανιστήρια, που αποτελούν τραυματική εμπειρία, έρχονται και επικάθονται στο προϋπάρχον τραύμα, αναζωπυρώνοντας όλο αυτόν τον ψυχικό πόνο.

Η εικόνα του εαυτού

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η εμπειρία των βασανιστηρίων φαίνεται να αποτελεί τομή στην υποκειμενικότητα αυτών των ανθρώπων, καθώς επηρεάζει τον τρόπο που σκέφτονται για τον εαυτό τους, τα συναισθήματα και τις σκέψεις που έχουν. Τα σκληρά αυτά βιώματα σαν να επιδρούν στην εικόνα που έχουν για τον εαυτό τους και στα συναισθήματα αυτοεκτίμησης. Στους περισσότερους συμμετέχοντες διαφαίνεται στον λόγο τους, η σύγκριση μεταξύ παρελθόντος και παρόντος, τονίζοντας πως περιγράφουν και βιώνουν με διαφορετικό τρόπο τον εαυτό τους.

Ο Abedi (32 ετών) αναφέρει:

«Έχει αλλάξει πολύ η ζωή μου. Μπορώ να πω ότι είναι ο Θεός που με έκανε να περάσω από τέτοιες δυσκολίες, να γίνομαι άντρας. Επειδή, όταν ήμουν μικρός στη χώρα μου ήμουν αγαπημένο παιδί και δεν έκανα τίποτα, δεν ήμουν ικανός να κάνω πράγματα, αλλά από τότε που έχω περάσει αυτό, κάνω τα πράγματα μόνος μου. Έχω μάθει πολλά πράγματα, παλιά νόμιζα πως η ζωή ήταν εύκολη, αλλά τώρα καταλαβαίνω ότι η ζωή είναι δύσκολη, πρέπει να παλεύεις. Έχω μάθει πάρα πολλά πράγματα και έχω μάθει να έχω υπομονή. Υπάρχουν πολλά άτομα που με έχουν βοηθήσει, που δεν τους γνώριζα και με έχουν βοηθήσει πάρα πολύ και μου έχουν μάθει αυτή την αγάπη, που δεν είχα πριν. Έχουν αλλάξει πολλά πράγματα μέσα μου, νιώθω πιο πολύ εμπιστοσύνη στον εαυτό μου και είμαι ικανός να κάνω πράγματα μόνος μου. Πριν για να κάνω κάτι είχα πολλές αμφιβολίες, αλλά τώρα είτε είναι ζωή είτε είναι θάνατος...αν θα πετύχει, εντάξει. Αν δεν πετύχει, πάλι εντάξει. Οπότε παίρνω ρίσκο».

Σε αυτά τα λόγια είναι φανερό πως η εμπειρία των βασανιστηρίων ενίσχυσε την ψυχική ανθεκτικότητα αυτού του ανθρώπου, καθώς το υποκείμενο αυτό, αναφέρει πως πριν θυμάται τον εαυτό του να διατηρεί μια παθητική στάση, ενώ, έπειτα από αυτή τη διαδρομή, είναι πιο ενεργητικός, αναλαμβάνοντας πρωτοβουλίες, χωρίς να υπάρχει ο φόβος της αποτυχίας. Σχολιάζει εύστοχα πως από μια πιο παιδική στάση προχώρησε σε μια πιο ενήλικη θέση, χωρίς απαραίτητα να είναι μια συνειδητή επιλογή, αλλά ένα βίαιο πέραςμα στην ενηλικίωση, καθώς ήταν απαραίτητη προϋπόθεση για να προχωρήσει και να επιβιώσει, έπειτα από αυτές τις τραυματικές εμπειρίες.

Ο Adofo (34 ετών) περιγράφει την εικόνα που έχει για τον εαυτό του, χρησιμοποιώντας τα σημαίνοντα «κανονικός άνθρωπος» και «παράνομος».

«Όταν ήμουν στη χώρα μου, ζούσα μια φυσιολογική ζωή, όπως όλος ο κόσμος. Δούλευα και εργαζόμουν και ζούσα μαζί με όλη μου την οικογένεια... Ήμουν ένας κανονικός άνθρωπος! Στην άλλη χώρα, ήμουν παράνομος. Εδώ στην Ελλάδα, νιώθω, αντιλαμβάνομαι ότι είμαι ασφαλής, σωματικά, αλλά αυτά που έζησα στο παρελθόν, βρίσκονται μέσα μου, είναι μέσα μου».

Φαίνεται να υπάρχει μια ενδοψυχική σύγκρουση, καθώς προσπαθεί να προσδιορίσει τον εαυτό του, να δώσει ένα νόημα σε αυτή την αλλαγή που δεν χωρά σε λέξεις. Η φράση ένας «κανονικός άνθρωπος» αναφέρεται στις βασικές αξίες της ανθρώπινης ζωής, καθώς η δουλειά, η οικογένεια και η χώρα καταγωγής προσδιορίζουν και δίνουν μια ταυτότητα στο υποκείμενο. Αντίθετα, το σημαίνον «παράνομος» παραπέμπει σε κάτι που είναι εκτός νόμου, εκτός κοινωνίας, που δεν έχει θέση στη συμβολική τάξη, δημιουργώντας μια εύθραυστη εικόνα, που δεν μπορεί να προσδιοριστεί και να νοηματοδοτηθεί, προκαλώντας ένα πάγωμα στον ψυχισμό, ενώ η επιθυμία σαν να μην έχει χώρο.

«Έχω άγχος. Έχω σκέψεις. Επειδή σκέφτομαι πάρα πολύ, ειδικά όταν σκέφτομαι, πως αν ήμουν στην χώρα μου, τώρα θα δούλευα. Και όταν μιλάω με συναδέλφους που είχα τότε, και τώρα δουλεύουν στα νοσοκομεία, στα εργαστήρια και εγώ είμαι ακόμα εδώ, αυτό με αγχώνει». (AHMES, 22 ετών).

Η φράση «ακόμα εδώ» κάνει εμφανή την τομή και το πάγωμα στη ζωή του υποκειμένου, ενώ προκαλείται άγχος, καθώς συγκρούονται τα όνειρα και η επιθυμία με την πραγματική συνθήκη που έχει επιβληθεί, προκαλώντας ένα αναπάντητο «γιατί».

Ένας άλλος συμμετέχων σχολιάζει:

«Είμαι δραστήριος, στη χώρα μου δούλευα. Εδώ δεν δουλεύω, κάθομαι όλη μέρα. Κοιμάμαι, ξυπνάω και ασχολούμαι με το κινητό. Σκέφτομαι την οικογένεια μου και αυτό μου παίρνει το κεφάλι». (BONAM, 34 ετών).

Παρατηρείται ένα αίσθημα αδράνειας και παθητικότητας το οποίο έρχεται σε σύγκριση με την εικόνα που έχει για τους άντρες στη χώρα του «Ένας άντρας πρέπει να σπουδάσει, να δουλέψει και να κάνει οικογένεια», ένα ιδανικό που συγκρούεται με την πραγματική συνθήκη και την παρούσα ζωή, προκαλώντας συναισθήματα πόνου και ματαιώσης. Ένα ιδανικό, μια φαντασίωση που προσφέρει ασφάλεια και σταθερότητα σε αντιδιαστολή με ένα βίαιο πραγματικό, το οποίο δεν χωρά σε λόγια, δημιουργεί μια τομή στην υποκειμενική ιστορία αυτών των ανθρώπων.

Ο Diel (35 ετών), ο τελευταίος συμμετέχων τονίζει:

«Παλιά ήμουν.. είχα εμπιστοσύνη στους άλλους, είχα εμπιστοσύνη στον εαυτό μου αλλά τώρα άλλαξα ξαφνικά, επειδή άλλαξε η ζωή μου, άλλαξα και εγώ. Τώρα δεν εμπιστεύομαι κανέναν. Δεν έχω φίλους, δεν έχω κανέναν με τον οποίο μπορώ να περπατήσω».

Είναι αναπόφευκτη η σύγκριση παρόντος – παρελθόντος και έρχεται ξανά και ξανά στον λόγο των συμμετεχόντων. Σε αυτά τα λόγια δίνεται έμφαση στη σημασία των ανθρώπινων σχέσεων και στην εμπιστοσύνη που χτίζεται μέσα σε αυτές, ως βασικό συστατικό. Η σχέση με τον άλλον και η ένταξη στον κοινωνικό δεσμό, διαμορφώνουν τον άνθρωπο και την υποκειμενικότητα του. Το βλέμμα, η φωνή, η συνδιαλλαγή και η ανταλλαγή αγάπης και ασφάλειας, διαμορφώνουν την εικόνα του εαυτού και προσδιορίζουν την ταυτότητα του ανθρώπου, γεγονός που

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

επιβεβαιώνεται από τα λόγια του: «Δεν ξέρω και δεν καταλαβαίνω τίποτα. Εδώ είμαι, έτσι..(κλαίει)». Εδώ ο συμμετέχων αυτός φανερώνει πως η βίαιη αποξένωση από τον κοινωνικό περίγυρο, η απομάκρυνση από την χώρα καταγωγής, τα βασανιστήρια, η απουσία συνδιαλλαγής στη μητρική γλώσσα, προκαλούν μια ρωγμή, αποπροσανατολίζοντας το υποκείμενο. Τα βασανιστήρια τριών μηνών, μέσα σε μια ζούγκλα, και η μάχη σώμα με σώμα, χωρίς την διαμεσολάβηση της γλώσσας, διαταράσσει την εικόνα εαυτού και σώματος.

Επιθυμία συνέχισης της ζωής

Διαβάζοντας ξανά και ξανά τα κείμενα των συνεντεύξεων, κυριαρχούσαν δυο σκέψεις. Από τη μια, το μεγάλο υποφέρειν που έρχεται στον λόγο αυτών των ανθρώπων, ένας πόνος, που συνοδεύει ένα τραύμα και από την άλλη πλευρά, μια ψυχική δύναμη και επιθυμία να συνεχίσουν τη ζωή τους αλλά και μια ευγνωμοσύνη πως τα έχουν καταφέρει, είναι χαρακτηριστικά που φαίνεται να τους κρατούν ψυχικά. Την ίδια στιγμή όμως, είναι εμφανή τα στοιχεία ματαίωσης, συναισθήματα φόβου και ερωτηματικά για τον τρόπο που θα προχωρήσουν. Τους έχουν σημαδέψει αυτές οι τραυματικές εμπειρίες, που για τους περισσότερους, φαίνεται να αποτελούν κινητήριο δύναμη για να ζήσουν και να χτίσουν ένα παρόν και ένα μέλλον συμφιλιωμένα με το παρελθόν.

«Θέλω να μάθω την γλώσσα, μπορώ να γίνω διερμηνέας και να βοηθήσω τους άλλους, επειδή χωρίς αυτή την βοήθεια, οι Έλληνες δεν θα με άκουγαν, δεν θα με βοηθούσαν. Οπότε έχω πολλά σχέδια στο μυαλό μου» (ABEDI, 32 ετών).

Το πρώτο πράγμα που κανείς μαθαίνει για να επικοινωνεί και να ενταχθεί στον κοινωνικό δεσμό, είναι η γλώσσα, ο κώδικας επικοινωνίας μεταξύ των

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

ανθρώπων. Είναι φανερό η ανάγκη αυτού του υποκειμένου να ενταχθεί στη νέα χώρα, να δημιουργήσει μια νέα ζωή, κυνηγώντας τα όνειρα του, με περισσότερη ασφάλεια και σιγουριά.

Την ίδια στιγμή είναι έντονη η ανάγκη τους να ενσωματωθούν στον κοινωνικό ιστό, να δημιουργήσουν φιλίες και σχέσεις, προκειμένου να χαράξουν μια νέα πορεία. Η ένταξη τους στην κοινωνία και το αίσθημα πως είναι ισότιμα μέλη είναι μια αναμφισβήτητη ανθρώπινη ανάγκη και δικαίωμα, γεγονός που θα τους βοηθήσει ψυχικά να προχωρήσουν και να μπορέσουν να δημιουργήσουν από την αρχή και να ονειρευτούν.

«Θέλω να ενταχθώ κοινωνικά. Αυτή τη στιγμή δεν μπορώ να πάω να παρακολουθήσω μαθήματα, γιατί θέλω να σταθεροποιηθώ (έδειξε το κεφάλι του), νοητικά δηλαδή, για να μπορέσω να παρακολουθήσω αγγλικά και ελληνικά. Αυτό είναι που θέλω, να ενταχθώ. Θέλω να πάω και να δουλέψω στο μέλλον». (ADOFO, 34 ετών).

«Πριν έρθω εδώ, για τη συνέντευξη, πέρασα από μια σχολή οδηγών γιατί θέλω να μάθω να οδηγώ, θέλω να πάρω την άδεια και να συνεχίσω και επίσης θέλω να μπορέσω να πάω στην Τουρκία και να φέρω κάποια πράγματα, κάποια εμπορεύματα, που θα μπορώ να τα πουλήσω εδώ, σε Αφρικανούς και μη. Θέλω να δουλέψω. Η μητέρα μου στη χώρα μας ασχολούταν με το εμπόριο. Μου αρέσει αυτό, μου αρέσει να οδηγώ αυτοκίνητο και μου αρέσει να κάνω business, δηλαδή να αγοράζω πράγματα, να τα πουλάω και μου αρέσει αυτό». (BONAM, 34 ετών).

Ένας άλλος συμμετέχων, ο Ahmes (22 ετών), αναφέρει πως θέλει να σπουδάσει. Η γνώση είναι πολύ σημαντική για εκείνον και το διάβασμα, καθ' όλη

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

τη διάρκεια των δύσκολων εμπειριών, αποτέλεσε μια διέξοδο και ένα άνοιγμα προς την επιθυμία και τη ζωή.

«Αγαπώ να διαβάζω» είναι η φράση του, που περικλείει μέσα της δυο σημαίνοντα, κομβικά για τη συνέχιση της ζωής ενός ανθρώπου. Η «αγάπη» και η «επιθυμία για γνώση» φαίνεται να ήταν σωτήρια, ώστε το υποκείμενο να κρατηθεί στη ζωή και να μην βυθιστεί σε μια θανατική απόλαυση, δηλαδή μια απόλαυση αποσυνδεδεμένη από την επιθυμία. Τον βοηθά να ξεφύγει από αυτό που τον έχει σημαδέψει για όλη του τη ζωή.

«Έχω μια αναπηρία, το ότι πονάω στο χέρι μου, στους όρχεις μου, με απασχολεί πολύ. Δεν νιώθω άνετα. Δεν είμαι όπως όλοι οι άνθρωποι». Απευθύνει ένα αίτημα αναγνώρισης και επιβεβαίωσης στον Άλλον, προκειμένου να πιστέψει ότι μπορεί και θέλει να τα καταφέρει και να προχωρήσει.

Ο τελευταίος συμμετέχων, ο Diel (35 ετών), αρκετά αναστατωμένος και ταλαιπωρημένος, ταυτόχρονα όμως, ανακουφισμένος που είχε κάποιον εκεί να τον ακούσει, σχολίασε εύστοχα *«Αυτό με κρατάει γιατί πιστεύω ακόμα και έχω ελπίδα»*. Για να ζήσει κανείς και να καταφέρει να δομήσει τη ζωή του και να σταθεί στα πόδια του, είναι σημαντική η παρουσία του Άλλου, η απόκριση του και η βοήθεια του. Το σημαίνον «ελπίδα» δημιουργεί πίστη και αποτελεί ένα κράτημα ότι τα πράγματα θα βελτιωθούν, ειδικά όταν ο Άλλος έχει βιωθεί απειλητικά.

Συνολικά, μέσα από την ανάλυση του λόγου των συμμετεχόντων, φαίνεται πως αυτοί οι άνθρωποι περιγράφουν τα βασανιστήρια, ως τομή στην υποκειμενική τους ιστορία. Συγκεκριμένα, η τομή αφορά σε έναν βίαιο διαχωρισμό του παρόντος και του παρελθόντος, πώς ζούσαν και αισθάνονταν πριν

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

από τα βασανιστήρια και πώς είναι τώρα, έπειτα από αυτή την εμπειρία, που έρχεται σαν «ρωγή» στο είναι του υποκειμένου. Στους τρεις από τους πέντε συμμετέχοντες, τα βασανιστήρια θα μπορούσαμε να υποθέσουμε πως αποτελούν ένα δευτερογενές τραύμα, καθώς επικάθονται σε ένα πρώτο, που αφορά την απώλεια της μητέρας και το ανεπεξέργαστο πένθος. Η απώλεια είτε αφορά σε φυσικό θάνατο είτε η απομάκρυνση από εκείνη στην παιδική ηλικία. Στους άλλους δύο συμμετέχοντες, τα βασανιστήρια επίσης αποτελούν κομβική εμπειρία, καθώς συνοδεύουν την απώλεια της πατρίδας τους, την απομάκρυνση από τις οικογένειες τους και τη μη δυνατότητα επικοινωνίας μαζί τους. Ταυτόχρονα, ερχόμενοι όλοι σε μια ξένη χώρα, κουβαλώντας αυτά τα βιώματα, προσπαθούν να ανακαλύψουν τον εαυτό τους, να συγκροτήσουν την υποκειμενικότητα τους και να φτιάξουν ξανά τη ζωή τους.

Συζήτηση

Εδώ είμαι ... Μπροστά σου ... νιώθοντας γυμνός σαν νεογέννητο παιδί, που κουνιέται και πονάει ... Θα σας πω την ιστορία του πόνου μου σήμερα, και μέσα από αυτό, την ιστορία του πόνου πολλών άλλων ανθρώπων. Αυτός ο πόνος που κόβει τον λαιμό και οι φωνητικές χορδές και τα φύλλα μόνο στενάζουν και η σιωπή κραυγάζει... Δεκαοκτώ χρόνια μετά, ακόμα μυρίζω τον δικό μου φόβο και των συντρόφων μου. Ήταν πάντα έτσι. . . κολλώδης ένταση που χύνεται από τα ιδρωμένα μας σώματα... Τα σώματα όλων μας αψηφώντας δακρυγόνα, κανόνια νερού... τρέξε...φώναξε...σκέψου.. τρέξε...φώναξε... τρέξε.. θυμήσου... Μπορώ να νιώσω την αδρεναλίνη να διαπερνά το σώμα μου. Ο λαιμός μου είναι ξηρός και βραχνός τόσες φωνές ενάντια σε αυτό το βάρβαρο, τρελό καθεστώς.. Γιατί τρέχει ο κόσμος τώρα; Φωνάζω, αλλά κανείς δεν ακούει κανέναν τώρα. Δεν μπορώ να σταματήσω, πρέπει να συνεχίσω να τρέχω και να βρω ένα ασφαλές μέρος, μακριά από τις σφαίρες και τη δύναμη του νερού. Το πλήθος χωρίζεται.. Η Έμμα χάθηκε, δεν μπορώ να την δω πουθενά σε αυτό το χάος.. Αυτός ο θόρυβος με τρελαίνει.. Είμαι τρομοκρατημένος.. Η καρδιά μου χτυπάει μέσα μου στο στήθος μου και στους κροτάφους μου. Τα μάτια μου έχουν φαγούρα, δεν μπορώ να αναπνεύσω σωστά... Πρέπει να συνεχίσω να τρέχω... Τρέξε.. Τρέξε... Μην σκέφτεσαι... Τι είναι αυτός ο φοβερός πόνος στην πλάτη μου; Δεν μπορώ να περπατήσω άλλο, νιώθω κουρασμένος.. Γιατί όλα είναι τόσο ήσυχα; Η σιωπή είναι το μόνο που μπορώ να ακούσω.. Η σιωπή μπορεί να πάρει πολλές μορφές. Μπορεί να είναι κομματιασμένη, άβολη, αν το βιώνετε για πολύ καιρό. Μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως ένα διάλειμμα για να χαλαρώσετε και να απολαύσετε τη συντροφιά κάποιου. Πολύ συχνά μπορεί να ενσωματώνει την ίδια την αντίσταση.

Μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως ένα όπλο για να σπάσει το ηθικό κάποιου σε μια τελετουργία βασανιστηρίων. «Βασανιστήρια σημαίνει έντονος πόνος», με είχαν προειδοποιήσει στις «εκπαιδεύσεις» μας στο κελί του πολιτικού μου κόμματος.. Καμία προπόνηση δεν με προετοίμασε για αυτόν τον έντονο πόνο... ο πόνος μου...

Συνεχίζει η αφήγηση:

Εγώ χωρίς φωνή, χωρίς γλώσσα, χωρίς στόμα, χωρίς σώμα, αγωνία, τρόμος... Ένα κύμα ηλεκτρισμού, χωρίς έλεγχο.. χάνω τον έλεγχο του εαυτού μου.. Θέλω τη σιωπή του θανάτου.. ωω Θέε μου!!! Πονάει, δεν θέλω να διασκορπιστώ, να κομματιαστώ.. (Rivera-Fuentes & Birke, 2001).

Η αφήγηση αυτού του ανθρώπου που βασανίστηκε στην φυλακή της Χιλής συμπίπτει με τα βιώματα που έχουν οι συμμετέχοντες της παρούσας έρευνας. Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να διερευνηθεί αν και με ποιον τρόπο το βίωμα των βασανιστηρίων έρχεται ως τραύμα στη ζωή αυτών των υποκειμένων, όπως εντοπίζεται μέσα από την αφήγηση της εμπειρίας τους και του τρόπου έκφρασής τους. Ερευνάται αν τα βασανιστήρια έχουν επιπτώσεις στην εικόνα του εαυτού, στην αίσθηση του «υπάρχειν» και αν αποτελούν τομή στην επιθυμία για ζωή και συνέχισης αυτής, όπως αυτό διαμεσολαβείται μέσα από το προσωπικό νόημα που οι συμμετέχοντες τους αποδίδουν.

Τα βασανιστήρια, ο βασανισμός τόσο ο ψυχικός όσο και ο σωματικός, φαίνεται να έχει καθορίσει την πορεία της ζωής τους, την εικόνα του εαυτού τους, την αίσθηση του «υπάρχειν». Το τραύμα των βασανιστηρίων έρχεται ως τομή

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

στην ιστορία των υποκειμένων που έχουν ένα τέτοιο βίωμα, μια τομή που καθορίζει το παρόν, το μέλλον αλλά και το παρελθόν.

Σε μια ποιοτική έρευνα, οι συμμετέχοντες, θύματα βασανιστηρίων, χαρακτήρισαν τον πόνο ως εχθρό, που έρχεται απέξω και είναι ξένος προς τον εαυτό «ο πόνος είναι μαζί μου εδώ και χρόνια. Έτσι, όπως είναι κάτι εκτός από τον εαυτό μου, αλλά ζει με εμένα κάθε μέρα, γιατί κάτι που είναι μόνιμο, όπως ο πόνος μου, δεν θα φύγει στο μέλλον. Αυτό είναι». Ταυτόχρονα, ο πόνος περιεγράφηκε ως μάχη «Πρέπει να πολεμήσεις: είναι πόλεμος, έχω πόλεμο μαζί με τον πόνο μου, ανοιχτό πόλεμο, είναι ο εχθρός μου. Εγώ δεν έχω εχθρούς στη ζωή μου, αυτός είναι ο εχθρός μου!». Όλοι οι συμμετέχοντες στην έρευνα αυτή, περιέγραψαν τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ πόνου και συμπτωμάτων μετατραυματικού στρες, σε πολλαπλά επίπεδα, από μια γενική πίστη ότι υπάρχει σύνδεση μεταξύ σώματος και νου σε συγκεκριμένες αλληλεπιδράσεις μεταξύ συγκεκριμένων αναμνήσεων τραύματος και πόνου, καθώς και μεταξύ υπερεπαγρύπνησης και πόνου. Επιπλέον, μέσα από τα ευρήματα, προέκυψε μια ισχυρή σύνδεση μεταξύ τραυματικών αναμνήσεων και πόνου, που περιγράφεται ως επί το πλείστον μονής κατεύθυνσης, δηλαδή από τη μνήμη στον πόνο. Ο πόνος περιεγράφηκε ως συνέπεια της μνήμης, όχι ως μέρος της, «Όταν έρχονται, οι εικόνες των βασανιστηρίων, η ταπείνωση, τα βασανιστήρια στη φυλακή, το ξέρεις όλο, αυτό προκαλεί τον πόνο μου». Παράλληλα, είναι σημαντική η αλλαγή στην ταυτότητα των ανθρώπων. Οι πολλαπλές απώλειες από τα βασανιστήρια, το να γίνει κανείς πρόσφυγας και αιτών ασύλου, όπως και οι περιορισμοί που επιβάλλει ο πόνος, εγκλωβίζουν σε μια αλλαγμένη ταυτότητα και στην απώλεια του μέλλοντος.

«Ήμουν πολύ μορφωμένος, και τώρα βρίσκω τον εαυτό μου να μην μπορεί να κάνει τίποτα εντελώς. Ακόμα και εγώ, δεν μπορώ να βοηθήσω τον εαυτό μου με τις δουλειές στο σπίτι γι' αυτό χρειάζομαι κάποιον για όλα, να με βοηθάει με το μπάνιο, με το μαγείρεμα, με τα ψώνια και αυτό με κάνει να είμαι όλο και λιγότερος, σαν ένας απελπισμένος άνθρωπος, που δεν έχω μέλλον για τον εαυτό μου». Η πάλι με τον πόνο και τα μετα-τραυματικά συμπτώματα φάνηκε να εμποδίζουν την ελπίδα αποκατάστασης.

Όλοι εξέφρασαν ανησυχία για το μέλλον, αφού αισθάνονται ανίκανοι να οραματιστούν μια σημαντική βελτίωση σχετικά με τον πόνο ή τα ψυχικά συμπτώματα. Αυτό δημιουργεί συναισθήματα απελπισίας σχετικά με τη διαχείριση των δραστηριοτήτων που μπορεί να βελτιώσει την ποιότητα ζωής τους (Taylor et al., 2013).

«Ήταν τόσο τρομακτικό να ακούς τα βήματα από τους φρουρούς στο διάδρομο. Τι θα συνέβαινε? Ποιος θα επιλεγόταν; Εμείς όλοι ανατριχιάσαμε τη στιγμή που ακούγαμε αυτά τα βήματα και το κλειδί να γυρίζει στην κλειδαριά».

Ο απολογισμός του Αχμέντ, ενός 40χρονου άνδρα, από μια αραβική χώρα της Μέσης Ανατολής, σχετικά με τις τραυματικές του εμπειρίες στη φυλακή, ένα μόνο παράδειγμα από τα φρικτά γεγονότα που έρχονται ως εφιάλτες και ως παρεισφρητικές αναμνήσεις, είναι κάποια από αυτά που αντιμετωπίζουν οι επιζώντες βασανιστηρίων κάθε μέρα. Τα βασανιστήρια διαπιστώνεται ότι έχουν μακροχρόνια επίδραση τόσο στη σωματική και ψυχολογική κατάσταση των υποκειμένων όσο και στους κοινωνικούς τομείς της ζωής. Τόσο σωματικά όσο και ψυχολογικά συμπτώματα καταγράφονται. Οι πιο κοινές διαταραχές ψυχικής υγείας που καταγράφονται ως αποτέλεσμα των βασανιστηρίων, είναι η διαταραχή

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

μετατραυματικού στρες (PTSD) και η κατάθλιψη, που συχνά συνυπάρχουν. Οι επιζώντες βασανιστηρίων διατρέχουν αυξημένο κίνδυνο μιας κλονισμένης αίσθησης ελέγχου και γνωστικής κατανόησης του εαυτού και των άλλων. Αρκετές μελέτες έχουν δείξει ότι, όταν το γεγονός θεωρείται ως ανεξέλεγκτη, ψυχική ήττα (δηλαδή γίνεται αντιληπτή η απώλεια του εαυτού του υποκειμένου ως αυτόνομο άτομο) κατά τη διάρκεια του τραύματος, μπορεί να αυξήσει τη σοβαρότητα των συμπτωμάτων. Αναδύονται αρνητικές σκέψεις και συναισθήματα τόσο σχετικά με την εικόνα του εαυτού (π. χ υποτίμηση, αναξιοότητα) όσο και με τους άλλους (π. χ απώλεια εμπιστοσύνης, ασφάλειας), «Ποτέ κανείς δεν μπορεί να εμπιστευτεί κανέναν». Τα βασανιστήρια μπορεί να προκαλέσουν αυτούς τους τύπους αντιλήψεων στα άτομα, καθώς σκοπίμως επιχειρούν να «σπάσουν τη θέληση κάποιου». Ο φόβος και η αίσθηση αδυναμίας ως αποτέλεσμα της αιχμαλωσίας, καθορίζουν τη σοβαρότητα των βασανιστηρίων και της ψυχολογικής βλάβης στους κρατούμενους (de la Rie et al., 2018).

Η απώλεια της εμπιστοσύνης και της ασφάλειας στις ανθρώπινες σχέσεις είναι εμφανής, γεγονός που επιβεβαιώνεται και από τα λεγόμενα κάποιων από τους συμμετέχοντες της παρούσας έρευνας.

Πιο συγκεκριμένα, αναφέρεται:

«Νιώθω άγχος, στρες, φοβάμαι. Δεν ήμουν έτσι. Δεν ήμουν όπως είμαι τώρα. Ο τρόπος που βλέπω και πλησιάζω τους άλλους είναι καλός, αλλά από τότε που έχω αρχίσει να κάνω τις συνεδρίες με τον Ψυχολόγο, διαπιστώνω ότι περισσότερο αποφεύγω τις επαφές με τους άλλους, δηλαδή προτιμώ να είμαι μόνος μου. Αν, για παράδειγμα, βρεθώ με ανθρώπους και κοροϊδέψουν κάτι, μου πουν

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

κάτι, αρχίσουν να συζητούν κάτι, γι' αυτό δεν θέλω. Προτιμώ να είμαι μόνος μου».(ADOFO, 34 ετών).

Μετά από ένα τραύμα, ο κόσμος δεν μπορεί να είναι ο ίδιος πια. Η τραυματική εμπειρία καταρρίπτει την προβλεψιμότητα του κόσμου στον οποίο έχουμε συνηθίσει να ζούμε, όπως και τις πιο αδιαμφισβήτητες πεποιθήσεις μας, συμπεριλαμβανομένων των πεποιθήσεων για τη ζωή και τον θάνατο, του Εαυτού και των Άλλων, με τρόπους που αποτρέπουν μια απλή ανακατασκευή όσων έχουν καταστραφεί. Το τραύμα επιβάλλει στο θύμα μια τεράστια μεταμόρφωση στο μυαλό και μια επανεξέταση του κόσμου. Ο Ferenzi μίλησε για ξαφνική ωρίμανση και μια «τραυματική πρόοδο». Η Francoise Sironi προτείνει ότι το τραύμα φέρνει μέσα του μια δυνητική γνώση, μια ξαφνική αποκάλυψη για την φύση του κόσμου μέσα στον οποίο ζούμε. Επομένως, αυτό που κρατά το σώμα, είναι όχι μόνο οι αναμνήσεις του τραύματος, αλλά μάλλον τα σημάδια μιας μεταμόρφωσης του εαυτού και μιας πιθανής νέας γνώσης για τον κόσμο, η οποία, ωστόσο, είναι πολύ καταστροφική για να μπει στο μυαλό, και είναι δύσκολο να ενσωματωθεί κανείς σε αυτό. Με αυτή την οπτική, το σώμα μπορεί να γίνει μια ισχυρή αντι-συμβολική συσκευή, η οποία επιτρέπει την αντίσταση σε μια αναπόφευκτη μεταμόρφωση (Bonomi, 2003).

Η αλλαγή στη ζωή των ανθρώπων που ζουν ένα τραυματικό βίωμα, όπως τα βασανιστήρια, είναι γεγονός. Ο τρόπος που βλέπουν τον εαυτό τους και το σώμα τους, η σχέση με τον άλλον και τον κοινωνικό δεσμό, αλλάζει καθοριστικά. Για δυο από τους συμμετέχοντες, φαίνεται πως τόσο η εμπειρία των βασανιστηρίων όσο και η μετανάστευση λειτούργησε ως κίνητρο για μια πιθανή αλλαγή, καθώς περιγράφουν πως αυτό το τραυματικό βίωμα ήταν ικανό να τους αλλάξει και να τους ωριμάσει, βοηθώντας τους να ανακαλύψουν στοιχεία του

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

εαυτού τους που δεν τα ήξεραν και να δουν με διαφορετικό τρόπο τη ζωή, τον εαυτό τους και τους ανθρώπους.

«Έχω μάθει πάρα πολλά πράγματα και έχω μάθει να έχω υπομονή. Και μου έχει μάθει ο δρόμος της αγάπης.. υπάρχουν πολλά άτομα που με έχουν βοηθήσει, που δεν τους γνώριζα και με έχουν βοηθήσει πάρα πολύ και με έχουν μάθει αυτή την αγάπη, που δεν είχα πριν. Έχουν αλλάξει πολλά πράγματα μέσα μου, νιώθω πιο πολύ εμπιστοσύνη στον εαυτό μου και είμαι ικανός να κάνω πράγματα μόνος μου. Πριν για να κάνω κάτι είχα πολλές αμφιβολίες, αλλά τώρα είτε είναι ζωή είτε είναι θάνατος. Αν θα πετύχει ναι, αν δεν πετύχει, εντάξει. Παίρνω το ρίσκο». (ABEDI, 32 ετών).

Μέσα από αυτά τα λόγια, φαίνεται πώς η δύσκολη εμπειρία των βασανιστηρίων, έχει δώσει δύναμη σε αυτό τον άνθρωπο, κάνοντας να πιστεύει περισσότερο στις δυνατότητες του και στους άλλους.

Στο άρθρο των de C Williams & van der Merwe (2013) σχετικά με την ψυχολογική επίδραση των βασανιστηρίων, αναφέρεται πως οι επιζώντες βασανιστηρίων έχουν αυξημένα ποσοστά κατάθλιψης, άγχους και προβλήματα προσαρμογής, συμπεριλαμβανομένων ξεσπασμάτων θυμού και βίας που στρέφονται σε μέλη της οικογένειας τους. Καμία διαγνωστική ορολογία δεν περιλαμβάνει την βαθιά δυσπιστία προς τους άλλους που πολλοί επιζώντες βασανιστηρίων έχουν αναπτύξει, ούτε την καταστροφή όλων αυτών που έδινε νόημα στη ζωή τους. Τα βασανιστήρια στοχεύουν στο υποκείμενο ως όλον, σωματικά, συναισθηματικά και κοινωνικά, γι' αυτό πολλά άρθρα υποστηρίζουν πως η διάγνωση του PTSD είναι ανεπαρκής να περιγράψει το μέγεθος και την περιπλοκότητα των συνεπειών των βασανιστηρίων. Ενοχές και ντροπή για την

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

ταπείνωση κατά τη διάρκεια των βασανιστηρίων, όπως και για την αίσθηση ανικανότητας του επιζώντος να το αντέξει, καθώς και η ενοχή για την επιβίωση, είναι κοινά προβλήματα που αποθαρρύνουν την αποκάλυψη. Πάνω σε αυτό, η αβεβαιότητα για το μέλλον, συμπεριλαμβανομένης της πιθανότητας να σταλούν πίσω στη χώρα στην οποία οι επιζώντες βασανίστηκαν, καθώς και η έλλειψη στενού έμπιστου προσώπου ή ακόμα και οποιασδήποτε κοινωνικής υποστήριξης, επιδεινώνει το στρες.

Τα βασανιστήρια διαταράσσουν βίαια τη διαδοχική οργάνωση της εμπειρίας που εμφανίζεται φυσικά στον ανθρώπινο οργανισμό. Εάν η αίσθηση είναι πολύ αφόρητη, η φυσική εμπειρία μπορεί να κλείσει και να αποσυνδεθεί από την αντιληπτική, συναισθηματική ή/και νοητική εμπειρία. Αυτό μπορεί να δημιουργήσει διάσπαση, και επομένως είναι ένας από τους τρόπους τα βασανιστήρια να θρυμματίσουν το ανθρώπινο σύστημα, και να διαταράξουν τη σχέση με τον εαυτό. Τα βασανιστήρια σκοπεύουν να καταστρέψουν την ακεραιότητα, τη δημιουργικότητα και τη ζωτικότητα του ανθρώπου. Εάν στρέφονται ενάντια στον πυρήνα του εαυτού, ο αντίκτυπος των βασανιστηρίων στο άτομο είναι παλινδρομικός και έχει ως αποτέλεσμα την αποδιοργάνωση και την κατεδάφιση της προσωπικότητας ενός ατόμου. Οι άνθρωποι έχουν όρια, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι είμαστε δεμένα, κλειστά πλάσματα. Τα υγιή όρια ενός ανθρώπου διατηρούν μια ισορροπία ανάμεσα στο να συναντιόμαστε και να κινούμαστε. Είναι ρευστά και εύκαμπτα. Τα σπασμένα όρια είναι ένα καθολικό σύμπτωμα του τραύματος και τα βασανιστήρια εντείνουν αυτή τη ρήξη. Οι επιζώντες μπορεί να περιγράψουν ένα συναίσθημα χωρίς δέρμα ή ωμό. Οποιαδήποτε αίσθηση που θυμίζει τα βασανιστήρια μπορεί να προκαλέσει πλημμύρα, που ορίζεται γενικά ως υπερβολική αίσθηση ή αίσθημα πολύ γρήγορα.

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

Το σώμα κατακλύζεται, δυνητικά επανατραυματίζοντας το υποκείμενο. Το τραύμα των βασανιστηρίων έχει βαθύ αντίκτυπο τόσο στη σωματική όσο και στην ψυχική οργάνωση. Οι επιζώντες βασανιστηρίων μένουν με το σωματοψυχικό αποτύπωμα του τραύματος σε μια συνέχεια από τη σωματική αίσθηση έως τη συναισθηματική και διαπροσωπική εμπειρία. Τα συμπτώματα των επιζώντων βασανιστηρίων ζουν μέσα στο σώμα επειδή η πράξη του βασανισμού λαμβάνει χώρα στο σώμα. Οι αναμνήσεις βρίσκονται στο σώμα (Gray, 2001).

Όλοι οι συμμετέχοντες της παρούσας έρευνας, στον λόγο τους ανέφεραν πως τα δύσκολα αυτά βιώματα, τα βασανιστήρια, έχουν μείνει χαραγμένα τόσο στο σώμα τους όσο και στον ψυχισμό τους. Υπάρχουν στιγμές που θυμούνται με κάθε λεπτομέρεια αυτά που έχουν ζήσει, άλλωστε είναι και το σώμα τους, ακόμα ζωντανό, που δεν τους αφήνει να ξεχάσουν.

«Και όταν λέω ότι με έχουν χτυπήσει, δεν είναι απλό πράγμα, με έχουν κακοποιήσει και το έχω κρατήσει πολύ μέσα μου». (ABEDI, 32 ετών).

Τα λόγια αυτά περιγράφουν πώς η έννοια του σώματος έρχεται ως εικόνα. Ένα φαντασιακό σώμα δεν αφορά στην εικόνα του καθρέφτη αλλά στην εικόνα που επιστρέφει ο άλλος, ο όμοιός μου. Ένας άλλος που δεν είναι απαραίτητα ο πλησίον μου, αλλά κάθε αντικείμενο του κόσμου όπου ζω. Αρχικά και πριν απ' όλα, προσλαμβάνω την εικόνα του σώματος μου εκτός του σώματος μου. Η εικόνα αυτή μου επιστρέφεται από έξω, για να δώσει μορφή και υπόσταση στο έμφυλο σώμα μου, εκείνο της απόλαυσης. Ταυτόχρονα, το σώμα είναι ένα σώμα ομιλούν, που σημαίνει ότι το σώμα που ενδιαφέρει την ψυχανάλυση δεν είναι ένα σώμα με σάρκα και οστά, αλλά ένα σώμα ιδωμένο ως ένα σύνολο σημαινόντων

στοιχείων. Η μετοχή «ομιλούν» δεν υποδεικνύει ότι το σώμα μας μιλά, αλλά ότι είναι σημαίνον, δηλαδή ότι περιλαμβάνει σημαίνοντα που μιλούν μεταξύ τους (Nasio, 2016).

Ο πόνος είναι ένα συναίσθημα (affekt). Ένα συναίσθημα που αντικατοπτρίζει στο συνειδητό τις ακραίες μεταβολές της ασυνείδητης έντασης, μεταβολές οι οποίες ξεφεύγουν από την αρχή της ευχαρίστησης. Ο πόνος εκφράζει την αντίληψη μιας ανεξέλεγκτης έντασης μέσα σε έναν αναστατωμένο ψυχισμό, δείχνει μια βαθιά απορρύθμιση της ψυχικής ζωής που ξεφεύγει πέρα από την αρχή της ευχαρίστησης. Από όλα τα αισθήματα: αγάπη, μίσος, ζήλια, τρυφερότητα κ.λ.π, ο πόνος είναι το συναίσθημα που γίνεται κατανοητό πιο δύσκολα απ' όλα. Όχι μόνο δεν κατανοείται ως συναίσθημα, δύσκολα, αλλά βρίσκεται περισσότερο απ' όλα στα όρια της φυσιολογικής, συστηματικής λειτουργίας του εγώ. Πράγματι, η έννοια του πόνου εμφανίζεται πάντα στο όριο, ανάμεσα στο σώμα και την ψυχή, ανάμεσα στην φυσιολογική λειτουργία του ψυχισμού και τον παθολογικό ψυχισμό, ανάμεσα στο εγώ και στον έξω κόσμο, ανάμεσα στο εγώ και τον άλλον. Ο Assoun τονίζει ότι η καθαρά φροϋδική συμβολή στη θεματική του πόνου είναι αυτό το πέρασμα από το σωματικό στον ψυχικό πόνο. Ο πόνος είναι ένα οριακό φαινόμενο και ένα οριακό συναίσθημα (Κανελλοπούλου, 2012).

Τα βασανιστήρια είναι γνωστό ότι καταστρέφουν την αίσθηση του εαυτού ενός ατόμου. Περιγράφεται ως «καταστροφικό υπαρξιακό γεγονός» του οποίου το απανθρωπιστικό τραύμα είναι μακροπρόθεσμο και περίπλοκο. Τα βασανιστήρια όχι μόνο καταστρέφουν τον ιστό του κοινωνικού δικτύου αλλά και την αίσθηση εμπιστοσύνης και σύνδεσης. Ο πόνος των βασανιστηρίων είναι κυριολεκτικά ανείπωτος. Και η «αφόρητη φύση» του είναι ικανή να προκαλέσει μια αγωνία που

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

δεν μπορεί να επεξεργαστεί, το ίδιο και σε έναν ακροατή, προκαλώντας τον να «αποστασιοποιηθεί». Η Kelly Oliver μιλάει για ψυχοκοινωνική αποξένωση και απομόνωση που προκύπτει, όταν δεν υπάρχει κοινωνικός χώρος στον οποίο μπορεί κανείς να μιλήσει για την υποκειμενικότητα του. Είναι κοινωνική φίμωση και άρνηση, την οποία ο Ferenczi (1949) αποκαλεί «απόρριψη» (Verleugnung) που προσθέτουν άλλο ένα στρώμα απόγνωσης στον πόνο των βασανιστηρίων (Mighetto, 2022).

Στα λόγια των συμμετεχόντων της παρούσας μελέτης είναι έκδηλος ο πόνος του τραύματος, που έχει εκτοπίσει το υποκείμενο από τον κοινωνικό δεσμό, ο οποίος φαντάζει απειλητικός και τρομακτικός.

Ταυτόχρονα, το γεγονός πώς το βίωμα των βασανιστηρίων φαίνεται να αποτελεί τομή στη ζωή των υποκειμένων, καθώς παρατηρούνται αλλαγές στην εικόνα του εαυτού, στο «σχετίζεσθε» με τους άλλους ανθρώπους αλλά και συνολικά στην αίσθηση του «υπάρχειν», ως εύρημα, επιβεβαιώνεται και από άλλες έρευνες και βιβλιογραφικές αναφορές.

Για τα θύματα βασανιστηρίων, «το να σιωπούν ή να μιλάνε μπορεί να αποτελεί τη διαφορά μεταξύ ζωής και θανάτου», αλλά η φωνή είναι το μόνο πράγμα που μπορούν να ελέγξουν. Ο Consuelo Rivera-Fuentes, ένας Χιλιανός επιζών, το εξηγεί ως εξής:

«Έχω διαλέξει τη σιωπή μου, τη σιωπή των σκέψεων μου, τη σιωπή των πράξεων μου, τη σιωπή της καρδιάς μου που αντλεί αίμα σιωπηλά στο σώμα μου, αφού με κάνει να ζώ, εν αντιθέσει με τη σιωπή και το πρόσωπο του θανάτου». Για τον Rivera-Fuentes, η σιωπή είναι κάτι που κατέχεις. Είναι μια επιλεγμένη μορφή αντίστασης. Άλλοι έχουν υποστηρίξει ότι, στον απόηχο των βασανιστηρίων, η

σιωπή των επιζώντων είναι ο πραγματικός στόχος του έργου του βασανιστή (Stanley, 2004).

Ο Adolfo (34 ετών) περιγράφει:

«Σύμφωνα με τις αρχές που έχει η κυβέρνηση για την οποία εργαζόμουν, εάν, δίνουμε κάποιον όρκο, που σημαίνει ότι δεν πρέπει να προδώσεις ποτέ και δεν πρέπει να αφήσεις να διαρρεύσουν πληροφορίες, γιατί, αν γίνει αυτό, θεωρείσαι προδότης. Γίνεται αναφορά στο μαστίγωμα, που αναφέρεται και στην Βίβλο στην αρχή, και επίσης, όταν εμείς κάνουμε αυτή τη δουλειά, δίνουμε τον όρκο ότι όποιος προδώσει και γίνει προδότης, θα πρέπει να σκοτωθεί, θα πρέπει να τον σκοτώσουν.... Κάναμε έναν όρκο ότι δεν θα γυρίσουμε πίσω στην χώρα μας....»

Αυτά τα λόγια φανερώνουν το βάρος της σιωπής που κουβαλά αυτό το υποκείμενο, που έχει ορκιστεί σε έναν μεγάλο Άλλο, ο οποίος είναι απειλητικός και επικίνδυνος. Είναι δέσμιος σε έναν λόγο, τον οποίο, με κάποιον τρόπο, καταπατά, με τίμημα την ελευθερία του και την αγάπη του για ζωή. Αυτή η ενόρμηση του θανάτου, αυτή η θανατική απόλαυση είναι έντονη, κυριαρχώντας στον ψυχισμό του υποκειμένου.

Μια ποιοτική έρευνα των Isakson & Jurkovic (2013), στοχεύει να διερευνήσει τη θεραπεία μετά τα βασανιστήρια και τη σημασία της συνέχισης της ζωής. Το δείγμα αποτελείται από εννιά άντρες και δυο γυναίκες, θύματα βασανιστηρίων, ενώ διεξήχθησαν συνεντεύξεις για τη συλλογή των δεδομένων. Οι συμμετέχοντες δεν ήταν υποχρεωμένοι να αποκαλύψουν τις λεπτομέρειες των εμπειριών τους από τα βασανιστήρια. Ωστόσο, όλοι τους το έκαναν σε μεγάλο βαθμό. Οι συμμετέχοντες ανέφεραν ότι οι δράστες, τους είχαν στοχοποιήσει για διάφορους λόγους, όπως η εθνικότητα, η θρησκεία, το επάγγελμα, η στρατιωτική

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

εμπλοκή, και οι πολιτικές δραστηριότητες, είτε αφορούσε αυτούς είτε μέλη της οικογένειάς τους. Τα βασανιστήρια και η φυλάκισή τους, που κυμαίνονταν από 24 ώρες έως 7 χρόνια, περιλάμβαναν την παρακολούθηση και την εμπειρία ξυλοδαρμών, βιασμών και απειλών, τη δολοφονία αγαπημένων προσώπων, το δέσιμο και τα δεμένα μάτια, την πείνα και την αναγκαστική εργασία. Τα ποικίλα σωματικά αποτελέσματα των βασανιστηρίων τους ήταν ο χρόνιος πόνος, η τύφλωση, η απώλεια χρήσης των άκρων τους και οι χρόνιοι πονοκέφαλοι. Οι συμμετέχοντες ανέφεραν πολλές ψυχικές συνέπειες, συμπεριλαμβανομένων των συμπτωμάτων άγχους, κατάθλιψης και PTSD, αλλά και την απώλεια της αυτοεκτίμησης, συναισθήματα ταπείνωσης και θυμού, καθώς και αυτοκτονικός ιδεασμός. Οι κοινωνικές συνέπειες περιλάμβαναν τη συναισθηματική αποσύνδεση από αγαπημένα πρόσωπα, την απομόνωση, την απώλεια κοινωνικών δράσεων και την ανεργία. Η ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας έδειξε την αποφασιστικότητα των επιζώντων βασανιστηρίων να προχωρήσουν στη ζωή τους, μέσω από την γνωστική αναπλαισίωση και την ενδυνάμωση. Οι συμμετέχοντες περιέγραψαν μια περίπλοκη διαδικασία που περιλαμβάνει την επίκληση των πεποιθήσεων και των αξιών, την αποκατάσταση της ασφάλειας και της σταθερότητας και την αποκατάσταση της συναισθηματικής υποστήριξης και κοινωνικό-οικογενειακής σύνδεσης. Χωρίς εξαίρεση οι συμμετέχοντες περιέγραψαν μια επιθυμία να προχωρήσουν πέρα από τις εμπειρίες τους. Ένας Αφρικανός άντρας περιέγραψε τι σήμαινε γι' αυτόν να συνεχίσει: «Μη μένετε σε πράγματα που δεν μπορείτε να ελέγξετε. Πρέπει να προχωρήσεις στη ζωή και να συνεχίσεις. Είναι σαν ανεμοστρόβιλος που έρχεται. Θα έρθει και πρέπει να το αντιμετωπίσεις και να προχωρήσεις». Οι συμμετέχοντες περιέγραψαν μια γνωστική αναπλαισίωση που συνεπαγόταν τη μη παραμονή σε γεγονότα και πόνο

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

του παρελθόντος, εστιάζοντας στο παρόν και στο μέλλον. Ένας άλλος Αφρικανός περιέγραψε ότι προσανατολίζεται στο μέλλον: «Ναι, δεν μπορώ να ξεχάσω ό, τι πέρασα, αυτό είναι φυσιολογικό. Είναι μέρος της ζωής μου. Αλλά δεν είναι καλό να συγκεντρώνομαι σε αυτό, οπότε επικεντρώνομαι στο μέλλον μου». Οι περισσότεροι από τους συμμετέχοντες εξέφρασαν ότι η πίστη τους σε μια ανώτερη δύναμη ήταν το πιο σημαντικό μέρος της διαδικασίας να προχωρήσουν. Ένας συμμετέχων είπε: «Η βοήθεια αυτής της πίστης μπορεί να με βοηθήσει να ξεχάσω τις δυσκολίες και την κακή εμπειρία του παρελθόντος».

Τα ευρήματα αυτά συμπίπτουν με τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας, καθώς και οι πέντε συμμετέχοντες μοιράζονται κοινές εμπειρίες και βιώματα με τους ανθρώπους που συμμετείχαν στην έρευνα που προαναφέρθηκε. Όλοι περιέγραψαν παρόμοιους λόγους βασανισμού, παρόμοια συμπτώματα, ενώ οι σκέψεις και τα συναισθήματα σχετικά με την πορεία και την εξέλιξη της ζωής τους μοιάζουν αρκετά. Οι περισσότεροι φανέρωσαν στον λόγο τους τα αμφιθυμικά συναισθήματα γύρω από τη συνέχιση της ζωής, έπειτα από τα σημάδια των βασανιστηρίων. Κυριαρχούν συναισθήματα φόβου και ανασφάλειας που σχετίζονται με την εικόνα του εαυτού αλλά και με τις ανθρώπινες σχέσεις, ταυτόχρονα όμως υπάρχει μια δύναμη για ζωή, μια επιθυμία να συνεχίσουν, βάζοντας καινούρια λιθαράκια. Ο πόνος υπάρχει και θα υπάρχει ανεξίτηλος τόσο στο σώμα όσο και στην ψυχή, όμως επιθυμούν να προχωρήσουν και να ζήσουν, ελπίζοντας σε κάτι καλύτερο. Κάποια από τα λόγια τους, που έχουν ήδη αναφερθεί στο κεφάλαιο των αποτελεσμάτων, φανερώνουν την προσπάθεια αυτών των ανθρώπων να προχωρήσουν μαζί με το τραύμα τους, να αποδεχτούν την ιστορία τους και να συνεχίσουν να επιθυμούν, ώστε να καταφέρουν να ζήσουν και να προχωρήσουν.

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

Σε μια ακόμα έρευνα, ένας 20χρονος άντρας, αφηγείται τα βασανιστήρια που υπέστη, τόσο σε ψυχικό όσο και σε σωματικό επίπεδο. Χρειάστηκε αρκετές συνεδρίες για να εμπιστευτεί και να αφεθεί να μιλήσει για τον πόνο του. Είχε χωριστεί από την οικογένεια του, χωρίς να γνωρίζει αν είναι ζωντανοί, ενώ όσο ήταν φυλακισμένος δέχτηκε πολλές μορφές ωμής βίας. Στη συνέντευξη του αναφέρει συγκεκριμένα ανάμεσα σε πολλά άλλα λόγια: «Δεν έχω αναρρώσει πλήρως. Κανείς δεν μπορεί να αναρρώσει πλήρως, ιδιαίτερα ψυχικά, από ένα περιστατικό σαν και αυτό. Κρατάω όμως δύο πράγματα στο μυαλό μου. Ένα: Πρέπει να είμαι χαρούμενος για τους γονείς μου, ώστε να είναι και αυτοί ευτυχισμένοι. Δύο: Πρέπει να σπουδάσω για να έχω ένα καλό μέλλον. Θυμήσου πως αυτά τα πράγματα με βοηθούν». Η αφήγηση αυτή δείχνει πώς οι συσσωρευτικές και συνεχείς σειρές βασανιστηρίων, όπως και οι τραυματικές εμπειρίες, μπορούν να οδηγήσουν σε μια διάχυτη αίσθηση τρόμου, όπως η προσμονή του συνεχιζόμενου τραύματος, που είναι δύσκολο να αντιμετωπιστεί. Το αποτέλεσμα αυτής της έρευνας παρουσιάζει πώς οι συμμετέχοντες, όταν μπόρεσαν να αντιμετωπίσουν και να βρουν νόημα στις φρικτές δοκιμασίες, η ντροπή τους άρχισε να διαλύεται. Αυτό τους βοήθησε να συνδεθούν για άλλη μια φορά με τους εαυτούς τους, αρχίζοντας να κάνουν σχέδια και να μοιράζονται την ελπίδα τους για το μέλλον (Fernandes & Aiello, 2019).

Οι άνθρωποι που έχουν βιώσει αυτές τις δύσκολες εμπειρίες περιγράφουν διάφορα συμπτώματα τόσο σωματικά όσο και ψυχικά. Οι σωματικές επιπτώσεις μπορεί να περιλαμβάνουν πόνο, σπασμένα ή κακώς επουλωμένα οστά, δόντια και ουλίτιδα, βλάβη στην καρδιά, στα νεφρά, στους πνεύμονες, στη σπονδυλική στήλη, στα αυτιά, στα μάτια, γυναικολογικά προβλήματα αλλά και άλλες διαταραχές. Ωστόσο, οι σωματικές ουλές μπορεί να επουλωθούν πιο εύκολα από

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

τις ψυχικές. Η απόλυτα απειλητική για τη ζωή πτυχή των βασανιστηρίων, περιλαμβάνει μια αντίδραση, μια φυσιολογική αντίδραση σε μια ανώμαλη κατάσταση. Παρατηρούνται ψυχικές συνέπειες, όπως άγχος, κατάθλιψη, ενοχές, διαταραχές ύπνου και εφιάλτες, μειωμένη χρήση ή απώλεια μνήμης, δυσκολίες στη συγκέντρωση, υπερδιέγερση, υπερευαισθησία, καχυποψία, φόβος στην εξουσία και παράνοια. Πολλά από αυτά τα εμπόδια στην ανάρρωση ίσως είναι το αποτέλεσμα των μηχανισμών που χρησιμοποιούν για να επιβιώσουν από τη δοκιμασία αυτής της βίαιης δίωξης (Simalchik, 1995).

Και μέσα από την τρέχουσα μελέτη, φαίνεται πώς τα λόγια των συμμετεχόντων επιβεβαιώνουν το άχρονο του τραύματος και πώς αυτό επανέρχεται τόσο σωματικά όσο και ψυχικά. Οι άνθρωποι που έχουν βιώσει τόσο βασανιστήρια όσο και άλλες μορφές βίας, παλεύουν να ανταποκριθούν σε σκέψεις, συναισθήματα και πόνο, που τους θυμίζουν τη στιγμή του πραγματικού τραύματος.

Σε μια ακόμα έρευνα, ένας συμμετέχων συνελήφθη στα δεκατρία του έτη και για δυο χρόνια ήταν κρατούμενος στην φυλακή της χώρας του, στη διάρκεια των οποίων, υποβλήθηκε σε διάφορες μορφές βασανιστηρίων. Αφηγείται: «Με διέταξαν να βγάλω όλα μου τα ρούχα. Η κατάσταση ήταν τέτοια που σε πιάνουν στην αδυναμία. Ξέρεις ότι δεν μπορείς να ξεφύγεις. Δεν μπορείς να κρυφτείς. Πρέπει να υποχωρήσεις! Με χτύπησαν... μου έσπασε το μπροστινό δόντι. Τέντωσαν τα πόδια μου...Με ανέκριναν και με βασάνιζαν συνεχώς για 5-6 ώρες κατά τη διάρκεια της νύχτας. Το σώμα μου έτρεμε με πόνο... Ήμουν σε σοκ... Πολλές φορές θα ένιωθα χαρούμενος με τον εαυτό μου, αν ήμουν νεκρός...θα σήμαινε όχι άλλα βασανιστήρια και πόνος! Όταν όμως προσπαθούσα να μετακινήσω το σώμα μου, νιώθοντας τον πόνο στο σώμα, μπορούσα να

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

συνειδητοποιήσω την πραγματικότητα...Εγώ έπεφτα ξανά στην άβυσσο του πόνου, της αγωνίας και της απόγνωσης!». Σε όλη αυτή την δύσκολη και τραυματική εμπειρία, ο άνθρωπος αυτός αναφέρει πώς τον βοήθησε πολύ η πίστη του, μέσα από την οποία προσπαθούσε να κατανοήσει λογικά τον πόνο και αυτή την αγωνία, ενώ σημειώνει την αλλαγή που έχει υποστεί ψυχικά ως άνθρωπος, έπειτα από αυτή τη διαδρομή:

Έχω αλλάξει. Η οικογένεια μου άλλαξε. Πριν από τη φυλάκιση ήμουν εκτός τροχιάς, χωρίς να ξέρω γιατί με δημιούργησε ο Θεός, μη συνειδητοποιώντας την αλήθεια που κρύβεται από πίσω, τραγωδίες, ευτυχία, σκαμπανεβάσματα της ζωής. Έμαθα τι είναι ο κόσμος. Νιώθω αρκετά τυχερός που πέρασα περισσότερα από δύο χρόνια στην φυλακή. Μεταμορφώθηκα. Κανείς δεν μπορεί να αρνηθεί τα βασανιστήρια και την αγωνία, στην οποία υποβλήθηκα, μα όλα τελείωσαν και έτσι πρέπει! Στο τέλος της ημέρας, νίκησα εγώ! Αυτό που έμαθα και βίωσα σε δύο χρόνια στη φυλακή, θα μου έπαιρνε δεκαετίες αλλιώς. Γνώρισα τη θρησκεία μου! Ήρθε να με σώσει, όταν κανείς δεν καταλάβαινε την αγωνία μου. Την αγκάλιασα όταν οι τύραννοι ήταν διαβολεμένοι και με έκαναν να υποφέρω (Barad, 2012).

Λόγια σκληρά, που φανερώνουν την αλήθεια και τον πόνο του υποκειμένου, μέσα από τον οποίο προσπαθεί να βρει την επιθυμία του και μια χαραμάδα για να συνεχίσει τη ζωή του, έρχονται να επιβεβαιώσουν τις μαρτυρίες κάποιων συμμετεχόντων της παρούσας έρευνας. Κάποιοι σημειώνουν πως έχουν αλλάξει, έχουν γίνει ενεργητικοί, δραστήριοι και διεκδικητικοί εν αντιθέσει με το παρελθόν που κρατούσαν μια πιο παθητική στάση.

Στο «Το σώμα σε πόνο», η Scarry εξερευνά πώς τα θύματα βιώνουν τον πόνο των βασανιστηρίων και τον τρόπο που προσπαθούν να μειώσουν και να τον ξεπεράσουν. Το χωρίζει αυτό σε δυο μέρη: στον χαλασμό και στο φτιάξιμο του κόσμου. Αυτά τα δύο κύρια τμήματα είναι στενά συνδεδεμένα μεταξύ τους με την έννοια ότι η ουσία του πρώτου είναι το αντίστροφο του άλλου. Έτσι, ο πόνος και η φαντασία παίζουν και στις δύο διεργασίες, καταστροφής και δημιουργίας. Για παράδειγμα, ο πόνος που προκαλείται από τα βασανιστήρια, από τη μια πλευρά, διαλύει τον εαυτό και αυτή η διάλυση είναι αντικειμενική στην ομολογία. Η αντίστροφη διαδικασία κατασκευής εξακολουθεί να περιλαμβάνει πόνο. Ωστόσο, ο πόνος στην πράξη του να φτιάχνεις ή να «εργάζεσαι», όπως γράφει κανείς μια αυτοβιογραφία, για παράδειγμα, μειώνει τον πόνο και αντικειμενοποιεί τον πόνο στο έργο. Και τέλος αυτό που κάποτε ήταν το «όπλο» στη δομή των βασανιστηρίων - η γλώσσα - γίνεται «εργαλείο» στην πράξη κάνοντας «ένα τεχνούργημα». Για την Scarry, τα βασανιστήρια, τα οποία αποτελούνται από μια λεκτική και μια φυσική πράξη, είναι μια πράξη καταστροφής. Επισημαίνει πώς είναι ο έντονος πόνος που καταστρέφει τον εαυτό και τον κόσμο του ανθρώπου, μια καταστροφή που βιώθηκε χωρικά είτε ως η συστολή του σύμπαντος μέχρι την άμεση γειτνίαση του σώματος ή ως το πρήξιμο του σώματος για να γεμίσει το σύμπαν. Ο έντονος πόνος καταστρέφει επίσης τη γλώσσα: καθώς όσο το περιεχόμενο του κόσμου κάποιου, διαλύεται, τόσο το περιεχόμενο της γλώσσας κάποιου αποσυντίθεται. Συντετριμμένο από τον πόνο, το θύμα χάνει τη φωνή του και μιμείται τη φωνή του βασανιστή (Bagulaya, 2021).

Σε μια άλλη έρευνα, ένας συμμετέχων είχε δραπετεύσει από την Αφρική όπου ζούσε με την οικογένειά του. Είχε βασανιστεί πολύ μέσω της χρήσης πολύ σκληρών μεθόδων, όπως της εικονικής εκτέλεσης και της σεξουαλικής βίας. Δεν

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

θυμόταν τίποτα για το ταξίδι του στη Φινλανδία και υπήρχε η υπόθεση ότι ήταν υπό την επήρεια ουσιών. Ό,τι κι αν συνέβη, ήταν πολύ μπερδεμένος, όταν πρωτοέφθασε στη Φινλανδία. Κατά τη διάρκεια των δύο πρώτων χρόνων που ήταν στη Φινλανδία, όταν ήταν σε αποκατάσταση, ήταν ακόμα αποπροσανατολισμένος και σε κατάσταση που παρέπεμπε σε ένα ψυχωσικό υποκείμενο. Ήταν επίσης πολύ καταθλιπτικός και ανήσυχος. Στην πορεία, παρατηρήθηκε εξέλιξη μέσω της ψυχοθεραπείας, ενώ είχε έλεγχο του εαυτού και του μυαλού του. Υπέφερε από κατάθλιψη και άγχος και είχε επίσης συμπτώματα που συνδέονταν με τις τραυματικές του εμπειρίες, όπως π.χ διάσπαση και περιορισμός στην έκφραση των συναισθημάτων. Έκανε ψυχοθεραπεία μέσω της μουσικής, ενώ για μεγάλο διάστημα παρακολουθούσε ψυχίατρο, ενώ έκανε και κάποιες συνεδρίες ατομικής ψυχοθεραπείας. Σύμφωνα με την αφήγηση του, ήταν ένας δυνατός και μωδής άντρας, που έπειτα από τα βασανιστήρια, έγινε αδύναμος, έχασε κιλά και συνολικά η εικόνα του ήταν διαφορετική. Στη θεραπεία της μουσικής, είχε τη δυνατότητα να εκφράσει τα συναισθήματα του, τις σκέψεις του αλλά και τις δύσκολες αναμνήσεις του. Για εκείνον, το νόημα ήταν η αγάπη και η ελπίδα και το πώς θα κερδίσει πίσω τη ζωή του, πώς θα επιβιώσει. Η μουσική λειτούργησε για αυτόν ως μεταβατικό αντικείμενο και χώρος. Συνεπώς, η μουσική τον βοηθούσε να περάσει από τις οδυνηρές του αναμνήσεις και ταυτόχρονα του παρείχε αισθήματα ασφάλειας, δύναμης και επιθυμίας για κάτι καλύτερο στη ζωή του μέσω ενός μουσικού περιβάλλοντος, προσφέροντας ψυχικό κράτημα. Αυτό ήταν πολύ σημαντικό για εκείνον, αντίστοιχα και για τους επιζώντες βασανιστηρίων γενικά, αφού χάνουν την ελπίδα τους και δεν μπορούν να βρουν τίποτα θετικό στη ζωή τους.

«Ας πούμε ότι το μυαλό δεν είναι πραγματικά ήρεμο... δεν είναι σε σειρά... Έχω αυτό το συναίσθημα σαν να είχα πυρετό και μια αίσθηση ότι έχω προβλήματα. Δεν νιώθω καθόλου ήρεμος στο κεφάλι... Δεν μπορώ να εξηγήσω, δεν ξέρω, πού, πώς, τι συμβαίνει...». Μερικές καθημερινές καταστάσεις μπορεί να φέρουν στο νου παλιά συναισθήματα και εμπειρίες για τους επιζώντες βασανιστηρίων, ενώ μερικές φορές μπορεί να σχετίζονται συγκεκριμένα με τα βασανιστήρια και την φυλακή. Για παράδειγμα, η ημερομηνία/επέτειος της σύλληψης μπορεί να προκαλέσει υπερβολικό θυμό, αλλά και δύσκολες και πικρές αναμνήσεις. Αυτό συνέβη σε αυτό το υποκείμενο, σε μια συνεδρία, όταν η αϋπνία, η κούραση, το άγχος, η δυσκολία στην απεικόνιση των συναισθημάτων και η ανικανότητα συμπύκνωσης ήταν τα αποτελέσματα ενός ταξιδιού στο εξωτερικό. Είχε γνωρίσει κατά λάθος έναν παλιό φίλο κατά τη διάρκεια των διακοπών, ο οποίος είχε σκεφτεί ότι ο συμμετέχων της έρευνας, ήταν νεκρός. Αυτό τον στενοχώρησε σε μεγάλο βαθμό και προκάλεσε πολλές ανήσυχες σκέψεις. Προς το τέλος του κύκλου των συνεδριών, εξέφρασε πώς η μουσική ήταν πολύ θεραπευτική και βοηθητική για εκείνον, καθώς «χωρίς τη μουσική θα ζούσε σαν σε νεκροταφείο». Η μουσική ηρεμούσε το άγχος του και τα δυσάρεστα συναισθήματα και σκέψεις και έκανε την Φινλανδία το καινούριο του σπίτι (Alanne, 2010).

Μέσα από τη θεραπεία αυτού του ανθρώπου, θύμα βασανιστηρίων, φαίνεται η δυσκολία της συνέχισης της ζωής, έπειτα από αυτά τα τραυματικά γεγονότα. Οι αναμνήσεις και οι σκέψεις κυριαρχούν στο μυαλό του υποκειμένου, όμως είναι σημαντικό να δοθεί ο χώρος να εκφραστεί και να μιλήσει γι' αυτό. Η πλαισίωση και η στήριξη του περιβάλλοντος είναι εξίσου σημαντικά, ώστε το υποκείμενο να μπορέσει να εμπιστευτεί ξανά και να πιστέψει τόσο στον εαυτό

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

του όσο και στον άλλον και να καταφέρει να προχωρήσει στη ζωή του, μαζί με αυτόν τον πόνο. Τα πίσω-εμπρός του ψυχισμού και οι καθηλώσεις στα τραυματικά γεγονότα είναι αναμενόμενα, καθώς το τραύμα θα είναι παρόν, διαμορφώνοντας την ιστορία του υποκειμένου. Όμως, δίνοντας χώρο και χρόνο να μιληθεί και να εκφραστεί, θα μπορέσει να αποτελέσει ένα κομμάτι στον ψυχισμό, με το οποίο το υποκείμενο θα συνεχίσει να ζει.

Η Κατερίνα Μαλίχιν (2021) σημειώνει ότι μία τραυματική εμπειρία μπορεί να σημαίνει εντελώς διαφορετικά πράγματα για το ίδιο άτομο στο πέρασμα του χρόνου, όταν το θύμα π.χ βρίσκεται ενώπιον συνθηκών που το κάνουν να το ξαναβιώνει ή να το θυμάται, ή κάποιες νέες πληροφορίες, μπορούν να αλλάξουν την αρχική εμπειρία.

Το τραύμα των βασανιστηρίων εντοπίζεται στο χρόνο και στο χώρο και βιώνεται ως ένα μαζικό και συγκεκριμένο επώδυνο γεγονός, ακόμα κι αν αναπόφευκτα ενεργοποιεί περιοχές παλαιότερων τραυμάτων. Στους επιζώντες βασανιστηρίων έχουμε να αντιμετωπίσουμε νησιά αρχαϊκών δομών, σε εκείνες τις περιοχές όπου συνδέεται το πρόσφατο τραύμα με προηγούμενα τραύματα και με άλλτες εσωτερικές συγκρούσεις (Webart, 1993).

Ο Diel (35 ετών) αναφέρει από την πρώτη στιγμή της συνέντευξης:

«Έφυγα 6 ετών από το πατρικό και πήγα να ζήσω με τον θείο μου. Μπορώ να πω πώς από τότε ξεκίνησε ο πόνος μου. Δεν έχω ζήσει τη μητρική αγάπη. Και όταν ήμουν στο σχολείο, δεν ήμουν καλά, αλλά κάνω ότι μπορώ και με αυτό».

Ο Freud στο έργο του «ο Άνδρας Μωυσής και η Μονοθεϊστική Θρησκεία» που ήταν και το τελευταίο πριν το θάνατο του, το 1939, αναφέρει ξανά πώς τα τραύματα αφορούν στις πρώιμα βιωμένες και αργότερα ξεχασμένες

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

εντυπώσεις, στις οποίες αποδίδουμε τόσο μεγάλη σημασία για την αιτιολογία των νευρώσεων. Ξεχωρίζει δυο σημεία. Το πρώτο είναι ότι η γένεση της νεύρωσης ανάγεται παντού και κάθε φορά σε πολύ πρώιμες παιδικές εντυπώσεις. Δεύτερον, είναι σωστό ότι υπάρχουν περιπτώσεις που τις διακρίνουμε ως «τραυματικές», διότι πρόκειται σαφώς για αποτελέσματα αναγόμενα σε μια ή περισσότερες έντονες εντυπώσεις αυτής της πρώιμης περιόδου, οι οποίες δεν τακτοποιήθηκαν με κανονικό τρόπο και για τις οποίες θα μπορούσαμε να πούμε ότι αν δεν υπήρχαν, δεν θα είχε προκληθεί και η νεύρωση. Ο Freud τονίζει πως η έρευνα έχει δείξει ότι τα συμπτώματα μιας νεύρωσης είναι συνέπειες ορισμένων βιωμάτων και εντυπώσεων, που γι' αυτό ακριβώς τον λόγο αναγνωρίζονται ως αιτιολογικά τραύματα. Δίνεται έμφαση σε τρία σημεία, δηλαδή ότι η πρώιμη εμφάνιση μέσα στα πέντε πρώτα χρόνια, το ξέχασμα και το σεξουαλικό – επιθετικό περιεχόμενο, συνδέονται στενά μεταξύ τους. Τα τραύματα είναι βιώματα στο ίδιο το σώμα ή αισθητήριες αντιλήψεις, συνήθως οπτικές ή ακουστικές, δηλαδή βιώματα ή εντυπώσεις (Freud, 1997).

Ένας επιζών βασανιστηρίων περιγράφει στην αδελφή Dianna Ortiz (2001):

Αφού ήμουν ασφαλής, νόμιζα ότι είχα απαλλαγεί από τους βασανιστές μου. Πράγματι πίστευα ότι δεν θα τους ξαναέβλεπα, ότι δεν θα έπρεπε ποτέ να τους μυρίσω ή να ακούσω τις φωνές τους. Αλλά αυτό που συνειδητοποίησα σύντομα ήταν ότι ήταν μέσα μου: κυριολεκτικά είχαν κατοικήσει στην ψυχή μου. Τόσο συχνά ένιωθα σαν να χόρευαν μέσα μου, θυμίζοντάς μου ότι ήταν μέρος της ζωής μου.

Τα βασανιστήρια εμφανίζονται ξεκάθαρα ως τεχνολογία απομάκρυνσης του εαυτού. Σωματικά και ψυχικά τα όρια των ατόμων και των ομάδων πλήττονται, επομένως, η ταυτότητα των θυμάτων και η αίσθηση του ανήκειν καταστρέφεται. Πράγματι, πολλές επακόλουθες συνέπειες των βασανιστηρίων στα θύματα μπορούν να περιγραφούν ως σωματικές, ενδοψυχικές και διαπροσωπικές καταστάσεις που προκύπτουν από έναν «θρυμματισμένο εαυτό», ένα «σπασμένο πνεύμα», από μια συνθήκη του «κόσμου υπό διάλυση» και από μια απώλεια «της εμπιστοσύνης για τον κόσμο». Η Scarry γράφει ότι ο έντονος πόνος καταστρέφει τον κόσμο και αναφέρεται ταυτόχρονα στην εξάλειψη του περιεχομένου της συνείδησης μέσω της καθαριστικής δράσης του πόνου και στην ικανότητα του να καταστρέφει την γλώσσα. Στα βασανιστήρια, η επιθετική προβολική ταύτιση γίνεται συγκεκριμένη μέσω μιας επεμβατικής επίθεσης στα όρια, μια βίαιης εισβολής στο σώμα. Παράλληλα, η επίθεση στα όρια του υποκειμένου σχετίζεται με τη συστηματική καταστροφή της ιδιωτικής ζωής και οικειότητας, με τις τεχνικές που διαταράσσουν τους βιολογικούς ρυθμούς και την ικανότητα να διακρίνει αντιληπτικά ή ψυχικά, με τεχνικές που αυξάνουν την αίσθηση της αβοηθησίας και της απομόνωσης του εαυτού και τέλος με τεχνικές που στοχεύουν στο σπάσιμο των πολιτισμικών δεσμών του υποκειμένου με την ομάδα. Το τραύμα μετατρέπει την εμπειρία του χρόνου σε μια κατακερματισμένη εμπειρία, εντελώς αποσυνδεδεμένη από το πλαίσιο του βιογραφικού χρόνου. Υπό αυτές τις συνθήκες, οι αντιλήψεις και οι αισθήσεις του σώματος και του περιβάλλοντος δεν συνδέονται καν μέσω φανταστικών τρόπων σκέψης. Αντίθετα, θα μπορούσε να ειπωθεί πως είναι άμεσα αντιληπτικές, μη συμβολικές εισβολές στο μυαλό. Η διάκριση μεταξύ σημαίνοντος και σημαινόμενου έχει καταρρεύσει.

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

Η απώλεια του εαυτού ως ερμηνευτή της εμπειρίας επίσης υπονοεί ότι ο εαυτός ως δημιουργός και μεταφορέας του νοήματος έχει χαθεί (Luci, 2017).

Η εμπειρία των βασανιστηρίων έχει τραυματίσει και σημαδέψει ψυχικά αυτά τα υποκείμενα, τα οποία αναζητούν την επιθυμία για ζωή και συνέχιση αυτής. Σχεδόν όλοι οι συμμετέχοντες της παρούσας έρευνας, κλείνουν τη συνέντευξη, μιλώντας για τα όνειρα που έχουν στο μέλλον και πώς θα ήθελαν να είναι η ζωή τους. Ο Abedi αναφέρει πώς θα ήθελε να μάθει τη γλώσσα και να γίνει διερμηνέας, ώστε να βοηθά τους άλλους. Ο Adofo θέλει να ενταχθεί κοινωνικά, να μάθει τη γλώσσα και κάποια στιγμή, που αισθανθεί καλύτερα, να ψάξει για δουλειά. Ο Ahmes εκφράζει την επιθυμία του να φύγει από την Ελλάδα και να πάει σε μια άλλη χώρα, ώστε να μπορέσει να συνεχίσει τις σπουδές του. Αντίστοιχα, ο Bonam περιγράφει πώς θέλει να ασχοληθεί με το εμπόριο, κάτι που έκανε η μητέρα του στην χώρα του. Τέλος, ο Diel μιλάει για την ελπίδα και την αισιοδοξία που έχει πώς τα πράγματα θα αλλάξουν, αν και κάποιες φορές, χάνει το νόημα και την επιθυμία του για ζωή.

Σύμφωνα με τον Berdichevsky (2005), τα θύματα βασανιστηρίων έρχονται αντιμέτωπα τόσο με τον φυσικό και ψυχολογικό πόνο όσο και με την ταλαιπωρία, που συνδέεται με αυτό που τους συνέβη κατά τη διάρκεια των βασανιστηρίων. Πρέπει να προσπαθήσουν να αντιμετωπίσουν το βάρος της ενοχής και της ντροπής που νιώθουν έχοντας επιζήσει από αυτές τις εμπειρίες ενώ άλλοι όχι. Πρέπει επίσης να ξεπεράσουν το σοκ και το μούδιασμα που προκαλείται από το βίωμα των βασανιστηρίων, σε έναν κόσμο «ανάποδο», όπου η ζωή δεν είναι πια με γνώμονα τις βασικές ανθρώπινες αξίες. Επιπλέον, οι επιζώντες που αναγκάζονται να μετεγκατασταθούν μακριά από την πατρίδα τους, αντιμετωπίζουν τη σύνθετη διαδικασία της εξορίας, στην οποία πρέπει να

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

προσαρμοστούν σε μια νέα κουλτούρα και κοινωνία. Αλλά για όλους τους επιζώντες, η δοκιμασία δεν τελειώνει εκεί. Θα χρειαστούν χρόνια για να βρεθούν και να ενωθούν τα κομμάτια που λείπουν από τις «σπασμένες» βιογραφίες τους, υφαίνοντας μια νέα γραμμή διεύθυνσης για τη ζωή τους, που θα μπορούν να τη μεταδώσουν στα παιδιά τους. Θα χρειαστεί πολύς χρόνος για να αφομοιωθούν και να επεξεργαστούν οι τεράστιες και διαφορετικού τύπου απώλειες που έχουν βιώσει. Θα χρειαστεί επίσης χρόνος για τη συλλογή τόσο εσωτερικών όσο και εξωτερικών πόρων, προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι προσωπικές ευπάθειες και οι εξωτερικές προκλήσεις. Ως μέρος αυτής της διαδικασίας, ορισμένοι επιζώντες θα αρρωστήσουν είτε σωματικά είτε ψυχικά, γεγονός που μπορεί να απαιτήσει επαγγελματική αξιολόγηση, φροντίδα και αποκατάσταση. Άρρωστοι ή όχι, όλοι οι επιζώντες θα πρέπει να κατανοηθούν ως μοναδικά ανθρώπινα όντα και οι εμπειρίες τους να τεθούν στο κατάλληλο πλαίσιο, χωρίς προκαταλήψεις και υποθέσεις από αυτούς που τους βοηθούν στο ταξίδι τους πίσω στη ζωή.

Τα βασανιστήρια είναι μια τακτική στην οποία ο τρόμος δεν έχει όρια. Ωστόσο, η πρόκληση πανικού και πόνου δεν είναι παρά μέσα για ένα τέλος. Τα βασανιστήρια έχουν ως απώτερο σκοπό να αναγάγουν το άτομο σε πρωτόγονα επίπεδα αδυναμίας και σύγχυσης. Αυτό που μαθαίνει ο επιζών είναι να καταπιέζει κανείς τα συναισθήματά του, να μην εμπιστεύεται τον εαυτό του και τη δική του κοσμοθεωρία και να αποσυνδέεται από τη δική του εμπειρία. Τα βασανιστήρια στοχεύουν να συντρίψουν την ψυχική δομή του εαυτού, στο πιο βασικό επίπεδο της προσωπικής ταυτότητας. Τα αποτελέσματα των βασανιστηρίων είναι καταστροφικά τόσο σε ατομικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο. Πολλοί άνθρωποι σκοτώνονται κατά τη διάρκεια των βασανιστηρίων ή πεθαίνουν αργότερα ως συνέπεια. Τα άτομα που επιβιώνουν υφίστανται τόσο σοβαρές συνέπειες, που ο

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

εαυτός τους μπορεί να καταρρεύσει σε διάφορα επίπεδα. Οι επιζώντες βλέπουν τον τρέχοντα εαυτό τους ως «αλλαγμένο» και ως ανίκανο να διατηρεί την ακεραιότητά του, ενώ μαστίζεται από συναισθήματα αποπροσωποποίησης και αποξένωσης. Επίσης, οι μνήμες των βασανιστηρίων εισβάλλουν, προκαλώντας άγχος και σύγχυση στους επιζώντες. Ως αποτέλεσμα, ο εαυτός πριν τα βασανιστήρια τείνει να γίνεται αντιληπτός ως διαφορετικός και καλύτερος από τον παρόντα εαυτό (Gonsalves et al.,1993).

Τόσο μέσα από την παρούσα έρευνα όσο και μέσα από την βιβλιογραφική ανασκόπηση, διαπιστώνεται πώς τα βασανιστήρια στοχεύουν στον άνθρωπο ως όλον. Τραυματίζουν την εικόνα του εαυτού, την αίσθηση του υπάρchein, την εμπιστοσύνη και την ανάγκη για επένδυση στις ανθρώπινες σχέσεις. Τα βασανιστήρια, ως τραύμα, οδηγούν τα υποκείμενα στην συνολική επανεξέταση του κόσμου αλλά και του ίδιου τους του εαυτού. Το αίσθημα του πόνου και του υποφέρειν κυριαρχεί στην ολότητα αυτών των ανθρώπων, οι οποίοι προσπαθούν να ζήσουν το παρόν και να χαράξουν το μέλλον, πάντα με μια ματιά στο τραυματικό παρελθόν τους, που είναι εγγεγραμμένο τόσο ψυχικά όσο και σωματικά. Αναζητούν και προσπαθούν να βρουν την επιθυμία τους για ζωή, δίνοντας νόημα στα συναισθήματα πόνου, ντροπής και ενοχής, που κάποιες φορές τους κατακλύζουν.

«Ο σωματικός πόνος δεν έχει φωνή, αλλά όταν επιτέλους

βρίσκει μια φωνή αρχίζει να λέει μια ιστορία (Scarry, 1985)».

Περιορισμοί της έρευνας και προτάσεις

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν να μελετηθεί πώς τα βασανιστήρια αποτελούν τομή στην υποκειμενική ιστορία αυτών των ανθρώπων. Διερευνήθηκε η έννοια του τραύματος και πώς τα βιώματα βασανιστηρίων τραυματίζουν τα υποκείμενα στην ολότητα τους, ενώ στις περισσότερες περιπτώσεις η επιθυμία για συνέχιση της ζωής κυριαρχεί. Επιλέχθηκε η ΕΦΑ ως η καταλληλότερη μέθοδος προκειμένου να αναλυθεί ο λόγος των θυμάτων βασανιστηρίων εις βάθος και μέσα από την αφήγηση τους να διερευνηθεί πώς αυτές οι τραυματικές εμπειρίες έχουν συντελέσει στην διαμόρφωση του εαυτού, στην επιθυμία συνέχισης της ζωής αλλά και αν αυτές αποτελούν μια τραυματική ρήξη στην ιστορία τους. Η προσέγγιση και η κατανόηση αυτού του αναδυόμενου υλικού ήταν ψυχαναλυτική, καθώς μέσω αυτής θα μπορούσε να προσεγγιστεί η έννοια του τραύματος αλλά και ο λόγος αυτών των υποκειμένων. Μέσα από την ανάλυση αναδύθηκαν τρία βιοματικά θέματα (υπέρτατα θέματα), τα οποία φάνηκε να συνδέονται το ένα με το άλλο, χωρίς όμως να χάνεται η μοναδικότητα του κάθε υποκειμένου. Παρ' όλα αυτά, είναι σημαντικό να αναφερθούν κάποιοι βασικοί περιορισμοί της εν λόγω έρευνας.

Η ΕΦΑ ασχολείται με τις εμπειρίες και τα νοήματα. Εξετάζει φαινόμενα από την οπτική γωνία εκείνων που τα βιώνουν. Στόχος της είναι να συλλάβει μια εμπειρία και να ξεδιπλώσει το νόημά της. Η φαινομενολογική ανάλυση εξετάζει κείμενα, και στην προκειμένη περίπτωση, μέσω ημιδομημένων συνεντεύξεων. Η γλώσσα, λοιπόν, είναι το μέσο με το οποίο οι συμμετέχοντες επικοινωνούν τις εμπειρίες τους στον ερευνητή. Μπορεί να υποστηριχτεί πώς η γλώσσα κατασκευάζει και δεν περιγράφει απλώς την πραγματικότητα. Αυτό σημαίνει πώς

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

οι λέξεις που επιλέγουμε για να περιγράψουμε μια συγκεκριμένη εμπειρία κατασκευάζουν πάντα μια συγκεκριμένη εκδοχή αυτής της εμπειρίας.

Ταυτόχρονα, η φαινομενολογία ασχολείται με την υφή της εμπειρίας. Σκοπός της φαινομενολογικής ανάλυσης είναι να εξετάσει την ποιότητα της εμπειρίας και να κατανοήσει καλύτερα πώς είναι να ζεις μια συγκεκριμένη στιγμή ή κατάσταση.

Τίθενται κάποια ερωτήματα που αφορούν σε τι βαθμό συγκροτούν κατάλληλο υλικό για φαινομενολογική ανάλυση οι περιγραφές των συμμετεχόντων; Πόσο επιτυχημένα μπορούν οι συμμετέχοντες να επικοινωνήσουν την πλούσια υφή της εμπειρίας τους προς τον ερευνητή; Και πόσοι άνθρωποι είναι ικανοί να χρησιμοποιήσουν τη γλώσσα με τέτοιο τρόπο ώστε να αποδώσουν τις λεπτές αποχρώσεις της σωματικής και συναισθηματικής τους εμπειρίας; Μπορεί κανείς να υποστηρίξει ότι είναι δύσκολο οι συμμετέχοντες να δημιουργήσουν τέτοιου είδους περιγραφές, ιδιαίτερα όσοι δεν είναι μαθημένοι να εκφράζουν τις σκέψεις, τα συναισθήματα και τις αντιλήψεις τους με λόγια (Willig, 2015).

Στην παρούσα έρευνα, ένας σημαντικός περιορισμός είναι η συμμετοχή διερμηνείας, καθώς όλοι οι συμμετέχοντες δεν γνώριζαν ελληνικά. Συνεπώς, είναι σημαντικό να ληφθεί υπόψη η διαφορετική χρήση των λέξεων και η μετάφραση αυτών, καθώς και το διαφορετικό πολιτισμικό πλαίσιο, που πιθανόν εμπλέκονται στην ανάλυση του λόγου των συμμετεχόντων. Παράλληλα, η δυσκολία κατανόησης βασικών εννοιών και λέξεων κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, οδήγούσε την ερευνήτρια να διευκρινίζει τις ερωτήσεις, ανάλογα με τις ανάγκες του εκάστοτε υποκειμένου, έχοντας όμως υπόψη τους βασικούς κανόνες δεοντολογίας που διέπουν μια συνέντευξη. Τέλος, είναι σημαντικό να αναφερθεί πώς η παρούσα έρευνα και τα αποτελέσματα αυτής, αφορούν τους εν λόγω πέντε συμμετέχοντες, συνεπώς καθίσταται επισφαλής η γενίκευση των αποτελεσμάτων.

Μέσα από την ανάλυση των συνεντεύξεων, προέκυψε ένα πολύ σημαντικό εύρημα, που αφορά στην έννοια του τραύματος. Φάνηκε μέσα από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, πως τα βασανιστήρια αποτελούν μια τραυματική εμπειρία και στιγματίζουν συνολικά τη ζωή των υποκειμένων. Παράλληλα, φάνηκε πως οι περισσότεροι συμμετέχοντες είχαν βιώσει κι άλλες τραυματικές εμπειρίες πριν το βίωμα των βασανιστηρίων, όπως η απώλεια των γονέων. Είναι σημαντική λοιπόν μια μελλοντική διερεύνηση στην έννοια του τραύματος και στον τρόπο που ένα τραύμα επικάθεται πάνω σε ένα άλλο. Μια ακόμα σκέψη και πρόταση, που προέκυψε μέσα από την ανάλυση των συνεντεύξεων, είναι η διερεύνηση της σχέσης με τη μητέρα, καθώς για τους περισσότερους συμμετέχοντες η μητρική φιγούρα είναι ιερή, δίνοντας έμφαση σαφώς και στη σημασία του πολιτισμικού πλαισίου αναφοράς.

Συμβολή της έρευνας

Τόσο μέσα από την παρούσα έρευνα όσο και μέσα από την βιβλιογραφική αναζήτηση φαίνεται σημαντική η κατανόηση του τραύματος σε θύματα βασανιστηρίων, καθώς παίζει σημαντικό ρόλο στην ψυχοκοινωνική τους αποκατάσταση και στην ένταξη τους στον κοινωνικό δεσμό. Όπως έχει φανεί έως τώρα, στα θύματα βασανιστηρίων, υπάρχει ένα βίωμα αποσύνδεσης από το σώμα τους, τα συναισθήματα τους και το μυαλό τους, ενώ έχουν χάσει την εμπιστοσύνη τους τόσο στον εαυτό τους όσο και στην κοινωνία και στους συνανθρώπους τους. Αυτοί οι άνθρωποι θα πρέπει να αντιμετωπίζονται όχι ως ασθενείς και αποκομμένοι από τον κοινωνικό ιστό, αλλά ως υποκείμενα στην ολότητα τους. Είναι ζωτικής σημασίας οι επαγγελματίες να μην περιορίζονται στη διάγνωση και στη θεραπεία των συμπτωμάτων αλλά μάλλον να επικεντρώνονται στην ενδυνάμωση του ατόμου για να ανακτήσει τον έλεγχο. Η κατανόηση της ψυχικής

ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

υγείας των προσφύγων απαιτεί την αναγνώριση τόσο του προ μετανάστευσης τραύματος όσο και των στρεσογόνων παραγόντων μετά την μετανάστευση, καθώς και της ψυχικής δυσφορίας που μπορεί να εκδηλωθεί με διάφορους τρόπους.

Όπως επισημαίνει ο Vinar (2005), δεν μπορούμε να ακούσουμε έναν βασανισμένο άνθρωπο και να τον κατανοήσουμε, αν δεν τολμήσουμε να ενδιαφερθούμε για αυτή την καταπιεστική διαταγή που τον κατέστρεψε. Όχι μόνο να επουλώσουμε τις πληγές, αλλά να αποκαταστήσουμε την ανθρωπιά του (Womersley et al., 2018).

Βιβλιογραφία

- Alanne, S. (2010). *Music psychotherapy with refugee survivors of torture: Interpretations of three clinical case studies*. Sibelius-Akatemia.
- Anderson, R. E. (2013). *Human Suffering and Quality of Life*. Forthcoming as a SpringerBrief book, 20.
- Bagulaya, J. D. (2021). Torture and Autobiography: A Scarrian Reading of Self, Rights, and Revolution in Lualaba Milan Abreu's Dawn. *Law & Literature*, 1-23.
- Barad, B. (2012). An analysis of self-accounts of children-in-conflict-with-law in Kashmir concerning the impact of torture and detention on their lives. *International Social Work*, 55(5), 629-644.
- Berdichevsky, R. (2005). The continuing ordeal: Long term needs of survivors of torture. *Consulté le*, 3.
- Berger, R. (2015). Now I see it, now I don't: Researcher's position and reflexivity in qualitative research. *Qualitative research*, 15(2), 219-234.
- Bistoën, G. (2016). *Trauma, Ethics and the Political beyond PTSD: The dislocations of the Real*. Springer.
- Bonomi, C. (2003, January). Between symbol and antisymbol-The meaning of trauma reconsidered. In *International Forum of Psychoanalysis* (Vol. 12, No. 1, pp. 17-21). Taylor & Francis Group.

- Canellopoulos, L. (2010). Événement de corps, jouissance et sujet de la (post)modernité. *Recherches en psychanalyse. Politique du sexuel*, 10/2010(2), 321-328. The bodily event, jouissance and the (post)modern subject. *Research in Psychoanalysis, Politics of the Sexual*, 10/2010(2), 321a-328a.
- De C Williams, A. C., & Van der Merwe, J. (2013). The psychological impact of torture. *British Journal of Pain*, 7(2), 101-106.
- De la Rie, S. M., Bos, J., Knipscheer, J. W., & Boelen, P. A. (2018). The impact of torture on mental health in the narratives of two torture survivors. *Torture: quarterly journal on rehabilitation of torture victims and prevention of torture*, 28(2), 130-139.
- Evans, D. (2005). *Εισαγωγικό Λεξικό της Λακανικής Ψυχανάλυσης*. ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ
- Fernandes, P. C., & Aiello, Y. From echoes of silence to whispers of hope: A journey with survivors of sexual violence. *Torture Journal*, 29(2), 81-89.
- Foucault, M. (1975). *Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής*. ΠΛΕΘΡΟΝ 2011
- Freud, S. (1925). *Αναστολή, Σύμπτωμα και Άγχος*. ΝΙΚΑΣ 2017
- Freud, S. (1939). *Ο άνδρας Μωσής και η μονοθεϊστική θρησκεία*. ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ 1997
- Freud, S. (1920). *Πέραν της αρχής της ηδονής*. ΝΙΚΑΣ 2011

- Gonsalves, C. J., Torres, T. A., Fischman, Y., Ross, J., & Vargas, M. O. (1993). The theory of torture and the treatment of its survivors: An intervention model. *Journal of Traumatic Stress*, 6(3), 351-365.
- Gray, A. E. L. (2001). The body remembers: Dance/movement therapy with an adult survivor of torture. *American Journal of Dance Therapy*, 23(1), 29-43.
- Isakson, B. L., & Jurkovic, G. J. (2013). Healing after torture: The role of moving on. *Qualitative Health Research*, 23(6), 749-761.
- Ίσαρη, Φ., & Πουρκός, Μ. (2015). *Ποιοτική Μεθοδολογία Έρευνας Εφαρμογές στην Ψυχολογία και την Εκπαίδευση*.
- Issari, P., Skopelitou, M., & Skourteli, M. (2021). The Experience of Psychotherapy in Greek Women with Breast Cancer: An Interpretative Phenomenological Study. *Int J Psychiatr Res*, 4(6), 1-9.
- Ιωσηφίδης, Θ. (2008). *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*. ΚΡΙΤΙΚΗ
- Jaranson, J. M., Butcher, J., Halcon, L., Johnson, D. R., Robertson, C., Savik, K., ... & Westermeyer, J. (2004). Somali and Oromo refugees: correlates of torture and trauma history. *American journal of public health*, 94(4), 591-598.
- Κανελλοπούλου, Β., (2012). *Ψυχαναλυτική Θεώρηση του Πόνου*. ΕΠΕΚΕΙΝΑ
- Κατσογιάννη, Α. (2018). Το σώμα ως σύμπτωμα στη νεύρωση και την ψύχωση. Στο Β. Α. Κανελλοπούλου (Επιμ.), *Η υποκειμενικότητα σε δοκιμασία στον*

σύγχρονο κοινωνικό δεσμό. Ερωτήματα της Ψυχανάλυσης (σελ. 29-37).

Αθήνα: ΠΕΔΙΟ

Κουσουρή, Μ. (2018). Το ιδεώδες πλήττεται: Πολιτικές της ταπείνωσης, του τρόμου και της εκούσιας δουλειάς από τη σκοπιά της ψυχανάλυσης. Στο Β. Λ. Κανελλοπούλου (Επιμ.), *Η υποκειμενικότητα σε δοκιμασία στον σύγχρονο κοινωνικό δεσμό. Ερωτήματα της Ψυχανάλυσης* (σελ.238-239). Αθήνα: ΠΕΔΙΟ

Laplanche, J. & Pontalis. J.-B. (1986). *Λεξιλόγιο της Ψυχανάλυσης*. ΚΕΔΡΟΣ

Levine, H. B. (2014). Psychoanalysis and trauma. *Psychoanalytic Inquiry*, 34(3), 214-224.

Luci, M. (2018). The mark of torture and the therapeutic relationship. *International Journal of Psychoanalysis and Education*, 10(1), 47-60.

Luci, M. (2017). *Torture, psychoanalysis and human rights*. Routledge.

Mackic, S., & Cvetkovic, J. (2004). Psychoanalytic psychotherapy with torture victims. *Torture in war*, 233-257.

Μαλίχιν, Κ. (2018). Ο αναλυτής ακούει την ιστορία οπουδήποτε: Εκεί που υπάρχει το υποκείμενο ή εκεί που το καλεί να υπάρξει από γλώσσα σε γλώσσα στην πράξη της ομιλίας. Στο Β. Λ. Κανελλοπούλου (Επιμ.), *Η υποκειμενικότητα σε δοκιμασία στον σύγχρονο κοινωνικό δεσμό. Ερωτήματα της Ψυχανάλυσης* (σελ. 153-155, 160-162). Αθήνα: ΠΕΔΙΟ

Μαλίχιν, Κ. (2021). Το τραύμα της σεξουαλικής κακοποίησης, η συγκάλυψή του και η κουλτούρα του βιασμού. Διαδικτυακή συζήτηση μέσω YouTube και

Facebook Live. ΟΜΙΛΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ
ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΥ «Η ΚΑΒΑΛΑ ΜΠΡΟΣΤΑ».

Mighetto, I. (2022). “Touching the depths of suffering with others”: The nature of witnessing with survivors of torture. *European Journal of Psychotherapy & Counselling*, 24(3), 315-338.

Μπλανσέ, Ρ. (2022). Το πάθος του ανήκειν σήμερα. Ένα αρνητικό πάθος. Τεύχος 3. *Γραφόσφαιρα. Ψηφιακό Περιοδικό της Ακαδημίας Κλινικών Σπουδών*. Αθήνα

Μπρόνερ, Γ. & Φρόντ, Σ. (1895). *Μελέτες για την υστερία*. ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ 2002

Nasio, J. –D. (2016). *Πέντε παραδόσεις πάνω στη θεωρία του Jacques Lacan*.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΤΑΚΗ

Ντολτό, Φρανσουάζ. (1999). *Η ασυνείδητη εικόνα του σώματος* (4^η εκδ.). ΕΣΤΙΑ 2013

Papadopoulos, R. K. (2018). Refugees, home and trauma 1. *In Therapeutic care for Refugees* (pp. 9-39). Routledge.

Pasquinelli, M. (2015). *Alleys of your mind: augmented intelligence and its traumas* (p. 214). meson press.

Sigvardsdotter, E., Vaez, M., Hedman, A. M., & Saboonchi, F. (2016). Prevalence of torture and other war-related traumatic events in forced migrants: a systematic review. *Journal on Rehabilitation of Torture Victims and Prevention of Torture*, 26(2), 41-73.

- Sigvardsson, E., Malm, A., Tinghög, P., Vaez, M., & Saboonchi, F. (2016). Refugee trauma measurement: a review of existing checklists. *Public Health Reviews*, 37(1), 1-9.
- Simalchik, J. (1995). The politics of torture: Dispelling the myths and understanding the survivors. *Canadian Centre for Victims of Torture*, Toronto, Ontario, 9-13.
- Sironi, F., & Branche, R. (2002). Torture and the borders of humanity. *International Social Science Journal*, 54(174), 539-548. Άρθρο
- Stanley, E. (2004). Torture, silence and recognition. *Current Issues in Criminal Justice*, 16(1), 5-25.
- Sussman, D. (2005). *What's wrong with torture?* *Philosophy & Public Affairs*, 33(1), 1-33. Άρθρο
- Σχορετσιανίτης, Ν. (2018). Κλινική με πρόσφυγες: Από αντικείμενα της φροντίδας σε υποκείμενα της οδύνης. Στο Β. Λ. Κανελλοπούλου (Επιμ.), *Η υποκειμενικότητα σε δοκιμασία στον σύγχρονο κοινωνικό δεσμό. Ερωτήματα της Ψυχανάλυσης* (σελ. 145-151). Αθήνα: ΠΕΔΙΟ
- Yakushko, O., Watson, M., & Thompson, S. (2008). Stress and coping in the lives of recent immigrants and refugees: Considerations for counseling. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 30(3), 167-178.
- Raghavan, S., Rasmussen, A., Rosenfeld, B., & Keller, A. S. (2013). Correlates of symptom reduction in treatment-seeking survivors of torture. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 5(4), 377.

- Recalcati, M. (2016). *Το σύμπλεγμα του Τηλέμαχου. Γονείς και Παιδιά μετά τη Δύση του Πατέρα*. Κέλευθος.
- Rivera-Fuentes, C., & Birke, L. (2001, November). Talking with/in pain: Reflections on bodies under torture. *In Women's Studies International Forum* (Vol. 24, No. 6, pp. 653-668). Pergamon.
- Rosenbaum, B., & Varvin, S. (2007). The influence of extreme traumatization on body, mind and social relations. *The International Journal of Psychoanalysis*, 88(6), 1527-1542.
- Taylor, B., Carswell, K., & de C Williams, A. C. (2013). The interaction of persistent pain and post-traumatic re-experiencing: a qualitative study in torture survivors. *Journal of pain and symptom management*, 46(4), 546-555.
- Viñar, M. N. (2005). The specificity of torture as trauma: The human wilderness when words fail. *The International Journal of Psychoanalysis*, 86(2), 311-333.
- Werbart, A. (1993). The 'living dead'—Survivors of torture and psychosis. *Psychoanalytic Psychotherapy*, 7(2), 163-179.
- Willig, C. (2015). *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στην Ψυχολογία*. Εισαγωγή.
GUTENBERG
- Womersley, G., Kloetzer, L., Van den Bergh, R., Venables, E., Severy, N., Gkionakis, N., ... & Zamatto, F. (2018). "My mind is not like before": Psychosocial rehabilitation of victims of torture in Athens. *Torture Journal*, 28(2), 72-84.